

Bánfi Rita

Baranyai magyar gyermekjátékok

Kerta, 2018

Ajánlás

A játék felbecsülhetetlenül nagy értékét a lélektan és magatartástudomány számos tanulmánya bizonyítja. Az ember legfontosabb, elemi szükségletei közé tartozik a közösség, embertársaival való kapcsolata. Hiánya nemcsak a társadalom, hanem az egyén egészségét is veszélyezteti. Az emberi kapcsolatokat, a társaságot, a családhoz, barátokhoz, hazához való ragaszkodást, mások önzetlen, áldozatkész szeretetét nem lehet megparancsolni, csak megkedveltetni, megszerettetni lehet a közös játék, az alkotó együttműködés élvezetének megtanításával.

Bánfi Rita kézikönyve nagy segítséget ad azoknak, akik gyermekekkel foglalkoznak: szülőknek, nevelőknek, óvodai dolgozóknak, tanároknak, hogyan tegyék meg azt. Bánfi Rita nemcsak egy összefoglaló művet írt itt a baranyai, hagyományos gyermekjátékokról, hanem mint gyakorló néptáncos, gyermekjáték- és táncsoportokat vezető, tanító, már nagy tapasztalattal rendelkező nevelőként, hasznos, gyakorlati tanácsokat is ad e könyvben a tanítás, a foglalkoztatás megszervezésére, lebonyolítására. A könyvből a kicsi gyermekek és a serdülők korosztályába tartozók egyaránt, mind többféle játékot és összekapcsolt játék-folyamatot tanulhatnak meg, mellyel a kapcsolat, a közösség élvezete legyőzheti a mindenáron való versengést, a ma uralkodó, a társadalmat romboló, elmagányosító, boldogtalanító önzést.

Andrásfalvy Bertalan, professzor emeritus

Köszönetnyilvánítás

Nagyon sok embernek köszönettel tartozom, hogy hozzájárultak és lehetővé tették e könyv megjelenését. Elsősorban köszönöm szüleimnek, akik megteremtették azt a családi légkört, amelyben kiegyensúlyozott, gondolkodó, magabiztos felnőtté nevelődhettem; és akik biztosították számomra azt a háttérrel, amelyhez mindig visszanyúlhatok, és amelyből mindig új utakra léphetek. Őmiattuk lettem az, aki vagyok. Köszönöm továbbá tanárainknak és barátainknak, hogy nyiladozó elmémet táplálták, és hogy öntudatlanul is tovább formálták az életről és az emberekről alkotott elképzeléseimet.

Köszönöm dr. Andrásfalvy Bertalan professor emeritusnak, kinek gondolatai már személyes találkozásunk előtt mély nyomokat hagytak bennem, és aki témavezető tanáromként e könyv megszületését nem csak jó tanácsaival, kérdéseivel és javaslataival, de lelkesedésével és mosolyával is segítette. Köszönöm azon pedagógusoknak és gyermekeknek, akikkel e könyvben található játékokat kipróbálhattam, és akik pedagógiai elhivatottságomat tovább növelték. Köszönöm a pécsi Misina Kulturális és Táncegyesületnek, illetve a pélmónostori Magyar Egyesületek Szövetségének, hogy e könyv megjelenését lehetővé tették.

Köszönetem és őszinte tisztelem mindannyiuk számára.

Az életemről...

Dunaújvárosban születtem egy később öttagúvá bővült család első gyermekeként. Szüleimnek köszönhetően a zene és a tánc már hat évesen a mindennapjaim részévé vált, hiszen ének-zenei általános iskolába írtattak; fuvolázni, zongorázni tanultam, s emellett a helyi néptánc-együttes egyre aktívabb tagja lettem. Ekkoriban találkoztam először – az iskolai folyosók fényképein és első fuvolatanárom anekdotáin keresztül – Kodály Zoltánnal és elgondolásaival.

A gimnáziumot Székesfehérváron végeztem, ahol zenei tanulmányaimat is folytathattam és megismerkedhettem a táncház-mozgalommal. Hamarosan népi éneket és cimbalmot is tanulni kezdtem, néptáncolni pedig „hazajártam” Dunaújvárosba. Lassan körvonalazódott bennem, hogy a néprajztudomány lesz az, amit hivatásomnak érezhetek majd.

Több neves néprajzkutató neve csábított Pécsre, ahol végül néprajz bölcsészként, angol bölcsész és tanárként diplomáztam, miközben a Magyar Táncművészeti Főiskola néptánc-pedagógus szakát is elvégeztem. 2010-től a Misina Néptáncegyüttes és Táncszínház női tánckarvezetője és néptánc tanára voltam; valamint angol nyelvű foglalkozásokat tartottam kicsiknek és felnőtteknek. A baranyai gyermekjátékokkal ekkor már négy éve foglalkoztam, és tanítottam őket.

Közben a zenétől sem távolodtam el, hiszen ahogy jelenlegi munkámban, úgy korábbi szakdolgozataimban is rendre visszatérnek a zene és a mozgás hatalmáról, fontosságáról alkotott gondolataim. Közvetve-közvetlenül Kodály Zoltán, Vargyas Lajos és Andrásfalvy Bertalan követőjének tartom magam, akik felismerték, hogy a néphagyomány a jövő szerves részét kell képezze, s ily módon hozzájárulhat az emberiség anyagi és szellemi kultúrája közti egyensúly megteremtéséhez.

2013-tól egy pécsi kéttannyelvű általános iskolában angol tanárként, illetve ugyanitt a táncmozgás vezetőjeként, néptánc tanárként dolgoztam. Férjhez menetelem után a devecseri központú Élő Forrás AMI táncpedagógusaként, ideiglenes igazgatójaként tevékenykedtem, ahol újra előtérbe kerültek a gyermekjátékok és jelentőségük a mindennapokban. Jelenleg gyermekeimmel vagyok otthon – és újra csak játszom...

Tartalom

Ajánlás – Andrásfalvy Bertalan	i
Köszönetnyilvánítás	ii
Az életemről...	iii
Tartalom	iv
Néphagyomány a jövő műveltségében	1
<i>1. fejezet: Baranya</i>	6
1.1 Baranya földrajza és rövid története	6
1.2 Baranya magyar néprajzi csoportjai	9
<i>2. fejezet: Népi gyermekjátékok</i>	15
2.1 Mit nevezünk népi gyermekjátéknak?	15
2.2 A népi gyermekjátékok a hagyományos társadalomban	16
2.3 A népi gyermekjátékok létjogosultsága napjainkban	19
2.4 A népi gyermekjátékok képességfejlesztő, pszichológiai és szociológiai funkciója	21
<i>3. fejezet: A népi gyermekjátékok kutatása</i>	23
3.1 A népi gyermekjátékok kutatásának története	23
3.2 A népi gyermekjátékok rendszerezése	27
<i>4. fejezet: Baranyai magyar népi gyermekjátékok</i>	39
4.1 A baranyai magyar népi gyermekjátékok fellelhetőségei ma	39
4.2 A baranyai gyermekjátékokkal foglalkozó kiadványokról	42
<i>5. fejezet: A baranyai magyar gyermekjátékok továbbélési lehetőségei napjainkban</i>	44
5.1 A Nemzeti Alaptantervről	44
5.2 Az iskolás kor előtti oktatás-nevelés	46
5.3 Alapfokú oktatási intézmények	47

5.4 Középfokú oktatási intézmények	50
<i>6. fejezet: A játéktanítás gyakorlata és módszertana</i>	52
6.1 A játéktanításról általában	52
6.2 A 3-5 éves gyermekek játéakai	57
6.3 A 4-7 éves gyermekek játéakai	59
6.4 A 6-10 éves gyermekek játéakai	61
<i>7. fejezet: Baranyai magyar népi gyermekjátékok - játékközlés</i>	66
7.1 Kétszemélyes játékok	66
7.1.1 Bölcsődalok, altatók, ringatók	66
7.1.2 Ölbeli gyermek játéakai	67
7.2 Funkcióval rendelkező játékok	68
7.2.1 Mondókák	68
7.2.2 Kiolvasók, kisorsolók	73
7.2.3 Csúfolók	79
7.3 Mozgásos játékok	80
7.3.1 Fogócskák	80
7.3.2 Ügyességi és erőjátékok	86
7.3.3 Vonulások	98
7.4 Párválasztó játékok	107
7.4.1 Párválasztó körjátékok	107
7.4.2 Leánykérő játékok	120
7.4.3 Párválasztó társasjátékok	126
7.5 Szellemi játékok	130
7.5.1 Szellemi ügyességi játékok	130
7.5.2 Becsapós játékok	131
7.5.3 Kitalálás játékok	131
7.5.4 Rejtő-kereső játékok	134
7.5.5 Tiltó játékok	136

7.6 Eszközös játékok	139
7.6.1 Labdajátékok	139
7.6.2 Eszközös ügyességi játékok	142
7.6.3 Sport jellegű népi játékok	144
7.6.4 Tárgykészítő játékok	145
<i>8. fejezet: Játékfüzések</i>	148
8.1 Játékok 3-5 éveseknek	148
8.2 Játékok 4-7 éveseknek	151
8.3 Játékok 6-10 éveseknek	155
A játékközléshez felhasznált források jegyzéke	160
Irodalom	161
A közölt baranyai gyermekjátékok szövegkezdet szerinti útmutatója	166

Néphagyomány a jövő műveltségében

„...egyszerűen és szépen megoldani az elemi szükségleteket
– ez a néphagyomány lényege...”

/Andrásfalvy Bertalan/

A néphagyomány számomra azt a különböző formákban megnyilvánuló, íratlan, tapasztalati tudományt és művészetet jelenti, amit a nép immár évezredek történelme során halmozott fel és örökített tovább generációról generációra. A néprajztudományt pedig az ebben az értelemben vett néphagyományt vizsgáló tudománynak tekintem. A köztudatban néprajztudománynak hívják azt a tudományt, mely a magyar néphagyományok gyűjtésével és azok kérdéseivel foglalkozik; esetenként még a folklórt is külön említik, mely a szellemi néprajzzal, tehát a népköltéssel foglalkozik. E terminusok használata sajnos sokak számára az elmúlt, régi – bár csodálatra méltó és szép – dolgokkal való foglalkozást sugalmazza. Ezért egyik fontos feladatomban tartom hangsúlyozni, hogy a néphagyomány nem csak a múltban létezett, hanem a jelenben is fellelhető és vizsgálható, és a jövőben is léteznie kell.

A néphagyomány, mint már említettem, a nép felhalmozódott tapasztalati tudását jelenti, következésképpen nem állandó. Ellenkezőleg: a néphagyomány különböző megnyilvánulásai – gondolok itt a táncokra, a dalokra, játékokra és szokásokra – állandó változásban vannak, ahogyan az a társadalom is, mely létrehozta azokat és együtt él velük. A néprajz diakronikus behatárolása tehát értelmetlen, hiszen annak tárgya sem alkalmas erre. Ez elvezet bennünket a másik tisztázandó kérdéshez, amelyet már előttem is oly sokan hangsúlyoztak: mégpedig hogy a néphagyomány továbbélése nem a múlt formáinak változatlan átvételét jelenti. A néprajz nem csupán egy romantikus elképzelés a világ harmonikus működéséről, a hagyományainkkal való foglalkozás nem a múlt és a nép felértékelésével egyenlő, és legfőképpen nem a haladás ellen van. A néphagyomány megbecsülése nem jelenti a fejlődés akadályát, csupán más megoldásokat kínál a jelen problémáira, mégpedig a nép tapasztalati tudásából merítve. A néprajz így arra világít rá, hogy nem kell mindent lerombolnunk, hogy újat építsünk a helyébe, hiszen kezünkben van immár összegyűjtve és felhasználásra várva elődeink tudása. A néphagyomány azonban a tapasztalati, tárgyi, kézzelfogható tudáson kívül szellemi-érzelmi tapasztalatokat is magában foglal.

Mindezek után – tisztelt példaképeimet, Kodály Zoltánt, Vargyas Lajost és Andrásfalvy Bertalant követve – a néprajztudomány jelentőségét abban látom, hogy a nép évezredes tapasztalatainak felhasználásával segíti a jelen problémák megoldását és a jövő építését, a népekről szóló ismeretanyag közlésével és tanításával szolgálja a népek közti megértést. Mint minden tudománynak, célja az igazság keresése és a világ tökéletesítése.

A fentiek értelmében kijelenthetem: a néphagyománynak van szerepe és jelentősége a jövő műveltségében. A néphagyomány tartalmazza ugyanis azokat a jól működő megoldási formákat, melyek talán alkalmazhatóak lehetnek jelen és jövő problémáinkra is. A néphagyomány halhatatlan. Ezt bizonyítja az utóbbi időkben bekövetkezett jelenség is, melyet a néphagyomány „újrafelhasználásának” nevezhetnénk: szakkörök, műhelyek, alkotótáborok, tanfolyamok és táncházak jöttek létre. A hetvenes években induló táncház mozgalom ma is igen népszerű, és a hagyományos népi kézművesség feltámasztására is több eredményes kísérlet történt. Mindezeknek igen nagy sikerük van mind a mai napig, és minden korosztályt megmozgatnak. Joggal tehető fel a kérdés: vajon mi az oka ennek? A történelmi és néprajzi kutatások eredményei (és talán saját jelenbeli életünk is) egyértelműen bizonyítják, hogy az emberek mindig és mindenféle társadalomban igényelték, hogy saját belső lelki világukat, érzelmeiket és indulataikat kifejezhessék dalban, táncban, zenében. Az ember alapvető szükségletei közé tartozik a művészi érték teremtése, a tárgyformálás is. Nézni, hallgatni mások művészeti tevékenységét (színházban, kiállításon, hangversenyen) nem egyenértékű azzal az alkotói tevékenységgel, melyet az ember saját két kezével, hangjával, testével végez, a maga öröme, de egy megtartó, értékelő közösség tagjaként. Az alkotás emberi szükséglet. A kielégítetlen szükségletek pedig betegséghez, belső bizonytalansághoz, szorongáshoz vezethetnek – és mivel a lelki, szellemi, érzelmi szükségletek kielégítetlenségének hatása később jelentkezik, nehéz ezt az összefüggést meglátnunk. A néphagyomány kész megoldást kínál az egyén művészi kifejeződésének igényére, mégpedig mindenki által elérhető „alapanyagokkal”, kialakult művészi formanyelvvel (hímzés, fafaragás, népdaléneklés) – a mai kor emberének csupán kezét kell nyújtania érte. Ebben áll a néphagyomány jelentősége: a jelen (és vélhetően a jövőbeli) problémákra egyszerű és jól működő megoldásokat kínál, a múltbeli tapasztalatokból kiindulva.

Mindeközben az emberek újra rátalálnak megtartó közösségeikre is; mert a közösség és a kultúra elválaszthatatlan és egymásnak kölcsönösen feltételei. A közösségre való igény pedig szintén az ember alapvető szükséglete. A különböző művészeti csoportok, szakkörök, együttesek tagjait nagyon sokszor elsősorban nem maga a művészi alkotás, hanem a közösségbe kerülés utáni vágy gyűjti össze – vagyis erre az alapvető igényre keresnek

megoldást. Ebben a funkcionalista értelmezésben tehát a néphagyomány az alapvető emberi szükségletek kielégítésére válaszul kínált formák, gyakorlatok összessége, az a tapasztalati tudás, melyet maga a nép halmozott fel történelme során. Mivel itt alapvető szükségletekről és az azokra kínált megoldásokról van szó, nagyon fontos, hogy ezt a felhalmozott tudást ne felejtsük el – ez a néprajz és minden lelkes hivatásos vagy amatőr csoportosulás feladata, vagyis az eddigi tudást felhasználva és azt a jelen körülményeihez igazítva új megoldásokat adni az örök problémákra. Mert a néphagyomány formái állandóan változók, de a szükségletek, melyeket kielégítenek, állandóak. Logikusan gondolkodva: ha egy problémára született már egy jól működő megoldás, miért ne használnák azt fel? A néprajz feladata tehát az összefüggésekre való rávilágítás és javaslattevés a problémák orvoslására.

Itt tartunk tehát jelenleg: látjuk, hogy az ember alapvető szükségletei nem változnak, látjuk, milyen megoldásokat kínált ezekre a néphagyomány, és hogy azok helyébe a technika gyors fejlődésével milyen más, rész megoldások születtek, valamint látjuk ezek következményeit. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy a néphagyományban felhalmozott tudás segítségével milyen régi-új válaszok állnak rendelkezésünkre, bár még néha félünk használni őket. A néphagyomány tehát a háttérbe húzódva, csendesen, de teszi feladatát. A jövőben ez remélhetőleg változni fog, és a néphagyomány, a néprajztudomány nagyobb elismerésre tesz majd szert.

Az emberiség jelenlegi helyzete véleményem szerint arra az egyébként igen egyszerű tényre vezethető vissza, hogy a technika, az anyagi kultúra rövid idő alatt nagyon sokat fejlődött, míg a szellemi, lelki, s főként közösségi igények kielégítetlenek maradtak. A technika és a gazdaság olyan nagyerejű eszközzé vált, melyet az ember nem tanult meg helyesen használni. Az emberiség fejlődését a technika fejlődésében látta, s közben elvesztette kötődését élőhelyéhez, a természethez, és embertársaihoz, mellyel oly sokáig szoros, mindennapi és közvetlen kapcsolatban volt. Ennek következményei a jelenlegi természeti csapások, az ökológiai változások, a globális felmelegedés. Az emberiség – vagy legalábbis egy része – felismerte hibáját, és igyekszik visszanyúlni elődei tudásához: így jöttek létre az ökofalvak és az ökoturizmus. Természetesen most sem a néphagyomány múltbéli formáinak változatlan átvételéről van szó, hanem a múlt tudásának felhasználásáról egy új közegben, mely nem zárja ki a modern technikát sem (sőt!). Viszont a technika eszközeit céljainknak megfelelően kell használnunk, és az embernek kell uralkodnia a technikán, nem fordítva. Ugyanakkor az embernek lelki-érzelmi fejlődésével is törődnie kell, és ehhez szolgálat követendő mintaképet a néphagyomány. A néphagyomány a jövő műveltségének szerves

részét kell képezze tehát, mellyel hozzájárul az emberiség anyagi és szellemi kultúrája közti egyensúly megteremtéséhez. (Kodály, 1975, 41)

A néphagyománynak egy másik nagyon fontos jelentőségét is látom a jövő műveltségében: ez pedig Magyarország műveltségének egységesítése, vagyis nemcsak a politikai-társadalmi, de műveltségbeli megosztottság megszüntetése is. A néphagyomány, vagyis a népi kultúra, mivel hogy nem állandó, nem különíthető el olyan élesen a „magas” kultúrától, ahogy az ma megjelenik a köztudatban. A néphagyomány értékeit mindenkinek magáévá kellene tennie. A népi kultúrát nagyon sokan mind a mai napig a paraszti réteg, az alsóbb osztályok fejletlen kultúrájának tartják, melyet nem akarnak a sajátjukkal, a magas kultúra néven megkülönböztetett kultúrával összekeverni. Ezt az álláspontot feltétlenül meg kellene változtatni a jövőben: a néphagyományt, népi kultúrát integrálni kellene a „magas” kultúrába, és ezáltal kialakítani egy olyan egységes kultúrát, melyet a magyarság valóban magáénak érezhet. Ezzel az egységes nemzeti kultúrával már ellenállhatunk a globalizáció káros hatásainak, és magyarként, nemzeti értékeinket megőrizve lehetünk egy európai közösség tagjai.

A néprajztudomány feladata tehát, hogy rávilágítson a néphagyomány értékeire és azok figyelembevételének jelentőségére, ezzel egy szebb és jobb jövő felé terelve az emberiséget. Ezzel együtt a néprajzot, és így a néphagyományt is, elérhetőbbé kellene tenni az emberek számára. Fontosnak tartom, hogy az emberek magánéletébe is bekerüljön a néphagyomány. Ez az utóbbi években több helyen, főként a kis falvakban meg is valósult, ami egyúttal közösségek spontán szerveződését is jelentette. Ilyen spontán szerveződés eredményei lehetnek a táncos alkalmak, a táncházak is – ide közösségbe vágyó, szabadidejüket tánccal eltölteni kívánó emberek jönnek, és jól érzik magukat. Azáltal, hogy a fiatalok adott időközönként szabad akaratukból összegyűlnek és a néphagyomány ápolásával foglalatostkodnak, tulajdonképpen maguk is a néphagyomány részévé válnak. Szintén kiemelkedő szerepük van a néphagyomány ápolásában és másokkal való megismertetésében és megszerettetésében a hivatásos és amatőr táncgyűtteseknek. A legtöbb esetben tagjaikat nem csak a tánclépésekre tanítják, hanem az ahhoz kapcsolódó zene, viselet, az adott népcsoport egész műveltségének megismerésére ösztönzik őket. Ugyanakkor saját népünk és hagyományaink megismerése elvezet bennünket szomszédos népeink megismeréséhez is: hasonlóságokat fedezünk fel hagyományainkban, zenei világunkban, táncmotívumainkban, és ezáltal kialakul a népek közti megértés. Ezen utóbb említett lehetőségek mára már határozott törekvésekké lettek, ami jelzi: a néphagyománynak valóban van jelene és jövője.

Örömmel tapasztalom, hogy egyre divatosabbak az óvodákban és iskolákban tartott délutáni foglalkozások, játszóházak, néptánc órák. Ennek különösen nagy jelentőséget tulajdonítok, hiszen minél korábban ismerkednek meg a gyermekek a néphagyomány nyújtotta érzelmvilággal és gondolkodásmóddal, annál inkább képesek későbbi életük során helyesen dönteni. Jelen könyvvel is az ilyen irányú törekvéseket szeretném segíteni és egyben serkenteni. Pécssett és környékén nagy igényt látok saját néphagyományainknak a gyermeknevelésben történő felhasználására, mind az intézmények (óvodák, iskolák), mind pedig a szülők részéről. Mindazon családok és pedagógusok, akik valamilyen formában kipróbálták már gyerekeikkel az önfelelt népdaléneklést, a verseny nélküli népi játékokat és a néptáncot, egyértelműen felismerték azok pozitív hatását, és immár tudatosan használják is azokat. A baranyai pedagógusok ugyan igen kreatívak, de többnyire régi és nehezen beszerezhető kiadványokból kell dolgozniuk (kivételt képeznek ez alól Lázár Katalin újabb játékközlései, ahol található számos baranyai adatot is), és ez a felismerés vezetett korábbi szakdolgozatom témájának kiválasztásakor. Bár a kutatás során folyamatosan kerülnek elő elfeledett játékgyűjtések, így a munka még közel sem tekinthető befejezettnek, jelenlegi célom e könyvvel az általam kiválogatott baranyai gyermekjátékok rendszerben való közlése a gyakorlati felhasználás megkönnyítése érdekében; a játéktanítás módszertanáról való gondolataim lejegyzése; és a különböző korcsoportoknak szóló játékfűzések összeállításához történő útmutatás. Nem titkolt szándékom, hogy a Baranyában élő és dolgozó pedagógusok saját lakóhelyük gyermekjátékait használhassák fel munkájuk során, és hogy ehhez kézzelfogható, érthető és szakértő segítséget kapjanak. E könyv 250 valaha felgyűjtött baranyai gyermekjátékot tartalmaz, ebből 196 még nem jelent meg nyomtatásban. A gyűjtésből kihagytam a Baranyában élő idegen ajkú népek játékait, és csak a magyar gyermekjátékokra koncentráltam. A Lázár Katalin-féle játékrendszerben helyet kapó találós kérdésekkel ehelyütt szintén nem foglalkozom, bőségük folytán azok közlése ugyanis egy külön dolgot igényelne. Ezen hiányosságok pótlására azonban célkitűzésként is tekintek, amelyek teljesítésével lenne teljes a baranyai játékanyag feldolgozása.

Baranya

Baranya földrajza és rövid története

„Magyarország délnyugati részén, túl a Dunán, Szlavonország fölött [...] fekszik *Baranya vármegye*, hazánk e természeti szépségekkel s előnyökkel gazdagon megáldott földterülete, mely úgy fekvésénél, geológiai alakulásánál, mint egyéb sajátosságainál fogva egyike az ország legszebb, legváltozatosabb, egyszersmind legtermékenyebb vidékeinek.”

/Várady Ferenc/

A mai Baranya megye Magyarország délnyugati csücskében helyezkedik el, a Dunántúl déli részén, székhelye Pécs megyei jogú város. Somogy, Tolna, Bács-Kiskun megye, és délről az országhatárt is képező Dráva folyó határolja. A megye mai határai tulajdonképpen az 1950-es megyerendezés során alakultak ki – amikor is hozzácsatolták az egykori Szigetvári járás területét és Felsőszentmártont –, ezután már csak apróbb átrendezések történtek (például Jágónak, Csikóstóttós és Kaposszekcső Tolna megyéhez, Dunafalva pedig Bács-Kiskun megyéhez került). Baranya megyében a legmagasabb a nemzetiségek aránya (2001-ben a népesség 14%-át adták), hiszen itt él a magyarországi németek 34, és délszlávok 32%-a (n. n., Baranya megye szócikk).

A történelmi Baranya vármegye területe igen kedvező földrajzi adottságokkal rendelkező terület volt; kisebb-nagyobb hegységeinek lankái gazdag borszőlő-termő vidékek voltak, kiterjedt síksága, az Ormányság területe és a folyópartok jó minőségű gabona termőföldnek bizonyultak (Várady, 1896, 9)¹. A *Baranya múltja és jelene* című összefoglaló munkában Baranya hegyvidékeinél olvashatjuk a Mecsek hegységet, amely „a vármegye leghosszabb, legszélesebb és legmagasabb hegyláncolata” volt, melynek legmagasabb csúcsa a Zengő (682 m), déli oldala pedig gazdag bortermelő vidék volt. Baranya másik hegysége „a Villáynál hirtelen kimagasló és kelettől nyugati irányban húzódó [...] hegylánc”, a Villányi hegység volt, annak legmagasabb kiemelkedésével, a Tenkessel (408 m), mely „pompás italú bortermő szőlőtőkkel volt beültetve”. Megemlíthető még a baranyavári hegység, mely ugyan „meglehetősen kiterjedésű, emelkedése azonban igen csekély” volt, és amelyre már a cseres, bokros erdők, keleti felére a szántóterület volt jellemző (Várady, 1896, 9).

Baranya vármegye nagy kiterjedésű síksága az Ormányság volt, mely délen és nyugaton a megyehatárig, keleten a villányi hegyekig húzódott. Termőföldje az északi területen agyagos, délnyugaton homokos volt. Két nagy folyója van ma is Baranya megyének:

¹ Lsd a könyv belső borítóján

a Duna és a Dráva, mindkettő egyben megyehatárt is képez. Várady Ferenc Baranya vármegyéről szólva három különálló területről ír. A megye délnyugati részén, a Dráva mentén fekvő sík vidéket nevezi *Ormányságnak*, melyet a török orman (=erdő) szóból eredeztet. A terület termékeny, erdőkkel megszakított rónaság. A Mecsektől északra fekvő hegyes-völgyes vidéket *Hegyhátnak* nevezi, melynek hegyoldalain lévő erdői, legelői, és a völgyekben fekvő rétjei gazdag vadállománynak adtak otthont. A harmadik, tulajdonképpen Bátától déli irányban fekvő Duna melletti részt összefoglalóan csak a *Duna vidékének* nevezi, melyet a baranyavári hegysor választott ketté. A délebbi területen volt a Kopácsi tó, mely halban és vízi szárnyasokban gazdag terület volt, valamint a Duna két ága között a Margitai (Mohácsi) sziget volt, dús termőfölddel, nádasokkal. E területen a földművelés, a halászat, de főként az állattenyésztés volt jellemző. (Várady, 1896, 270-274)

Baranya területén valaha élt első ismert nép az illír nép volt, majd i. e. 590 táján kelták érkeztek a Duna melléki területekre, akik később pannonoknak nevezték magukat (Várady, 1896, 101). A pannon nép sokféle népből állt össze, voltak köztük illírek, kelták, rómaiak, vandálok, gótok, longobárdok, szlávok, vendek, hunok, avarok, frankok, stb. (Haas, 1845). Később a rómaiak foglalták el Pannóniát, így azok önállóságukat veszítették, ugyanakkor megtanulták földjüket hatékonyabban művelni: a gabonatermelés és szőlőművelés már ekkor virágzott e területen, s így Baranya „alsó Pannóniának legnépesebb, legműveltebb része volt” (Várady, 1896, 102).

A népvándorlás korában „újra pusztává lőn Baranya földje” (Várady, 1896, 102). Először hunok érkeztek az Ural vidékéről, majd a Hun Birodalom bukása után gótok telepedtek le a vidéken. A gepidák és a longobárdok után csaknem kétszáz évig az avarok uralkodtak a területen. Az avarokat Nagy Károly verte le, és i. u. 803-ban megalapította a Frank Birodalmat, a baranyai terület pedig a salzburgi püspökség része lett. E korszakban fellendült a kulturális élet a megyében. (Várady, 1896, 102-103) Baranya megye területén tehát már a honfoglalás előtt is részben szlávok éltek.

A honfoglalásról Anonymus nyomán tudjuk, hogy „Árpád, miután Csepel-szigetet elfoglalta, seregét a Dunán áttette és annak egy részét Ete és Bojta vezérlete alatt elküldte Baranyavár felé” (Várady, 1896, 103). A terület a honfoglaló magyarság számára is jó termőföld és halászatra, vadászatra, állattenyésztésre megfelelő volt. Kialakultak az első településhelyek is, például Kölked, Csúza, Kopács, Bellye. Szent István később államot alapított és keresztény hitre tért, (bár később, a reformáció idején sok baranyai a református vallást választotta (Várady, 1896, 103)). Szent István király a területen vármegyét hozott létre, amelynek ispáni székhelye Baranyavár volt – innen kapta nevét a vármegye. Szent István

ugyanakkor Pécs püspökséget is alapított, és később a pécsi püspök birtokába adta a vármegyét. Baranya népe művelődött, fejlődött.

A tatárjárás pusztításai elérték a Dél-Dunántúlt is, de azért ez a táj maradt a középkori Magyarország egyik legsűrűbben lakott, leggazdagabb és legműveltebb részének. A mohácsi vész, majd Szigetvár eleste (1566) után Baranya a török hódoltság területe lett, ahová nagy számban érkeztek szerbek (rácok), akik balkáni hazájukból ide települve a töröktől adómentességet nyertek, de mint zsold nélkül harcoló martalócok, kötelesek voltak mindenkor a törököket támogatni a háborúban. A hódoltság idején a magyarság aránylag háborítatlan maradt a vízjárásokkal, ingoványokkal védett, nehezen megközelíthető Ormányságban, ahol a magyarországi hitújítás legnagyobb szellemei éltek és működtek a 16. században (Szkárosi, Sztárai, Szegedi Kis István stb.), és a terület életerős népe a 17. század folyamán nagy számban rajzolt ki a Kiskunság városaiba, megerősítve azoknak megfogyatkozott népét. A török kiverése után, a Rákóczi-szabadságharc idején a császárhoz átpártolt szerbek nagy pusztítást végeztek a felkelt magyar falvak körében, majd félve az időnként megerősödő kuruc hadak bosszújától, nagyobb részükben a Dráván túlra távoztak. A Rákóczi-szabadságharc leverése után az elnéptelenedett falvakba telepítették a németeket és a katolikus délszláv népcsoportokat (horvátok, bosnyákok, sokacok). A németek többsége a megye északi részében, a délszláv falvak főként Pécs és Mohács közt helyezkedtek el. (Andrásfalvy, 2004, 549-557) Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc sem okozott jelentősebb változást a megye nemzetiségi összetételében (Zentai, 1978, 521).

A 18. század első felében végbement rekatolizáció (protestánsüldözés) következtében a reformátusság tömbökben maradt meg, az unitárius vallás eltűnt. Mária Terézia rendeletei nyomán jelentős gazdasági és társadalmi változások történtek. A kettős vámrendszer bevezetése, bár az ipari fejlődést lassította, a falvak gazdasági megerősödéséhez vezetett. A Ratio Educationis a kötelező iskoláztatást írta elő. 1767-es úrbéri rendelettel megmerevedtek a telekhatárok és a jobbágyok közösen használt, földművelésre alkalmatlan területek (ártéri, erdei legelők, nádasok, mocsarak, vízfelületek) nagyobb része a földesurak kizárólagos használatába kerültek. Ez különösen azokat a magyar falvakat érintette súlyosan, melyek elsősorban e területek sokoldalú használatából éltek (állattartás, gyümölcstermelés, halászat, kertészkedés) és nem csak szántó-vetésből, gabonatermesztésből. Kiss Géza az Ormányságról írt monográfiájában (1937) e gazdag, természeti környezetétől való megfosztottságnak tulajdonítja a születéskorlátozás, az „egykezés” elterjedését, mely napjainkra szinte megsemmisítette ezt a gazdag-múltú magyar néprajzi csoportot. A vízrendezések során szántófölddé változtatott ártér nagyobb része a földesuraké lett.

Az első világháború után a trianoni békeszerződés értelmében Baranya vármegye déli részét a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolták. A szerb megszállás után az ortodox délszlávok áttelepültek Jugoszláviába. Fellendült a nagybirtokos gazdálkodás, a szegénység miatt nagy volt a kivándorlás. Az ipari forradalommal kialakult a bányászat és a gyárpar, megindult a polgárosodás. A falvak hagyományos paraszti közössége kezdett felbomlani, a háborúk miatt „magvaszakadt a hagyományozódásnak”(Balogh, 2009, 10). Az 1930-as években induló Gyöngyösbokréta mozgalom hatására azonban itt is alakultak néptáncsoportok hagyományörzés céljával.

A második világháború után a Beneš-dekrétumok értelmében a szlovákiai magyarokat és németeket megfosztották állampolgári jogaiktól, elkobozták földjeiket, kitelepítésükre készültek. A szovjet katonai vezetés utasítására Magyarországon megszervezték többek között a baranyai németek kitelepítését is, hogy a felvidéki magyarokat költöztethessék be a helyükre, így a német lakosság nagy részét kitelepítették Németországba, helyükbe pedig felvidéki és alföldi nagycsaládos magyarokat telepítettek be (Zentai, 1978, 521). A mai moldvai és bukovinai székely lakosság is ekkor került a területre.

Baranya megye népessége tehát többségében magyarokból áll, de jelentős a németek és délszlávok (sokacok, szerbek, bosnyákok, horvátok) jelenléte is. Cigány/roma népesség is él még szétszórtan az egész területen.

Baranya magyar néprajzi csoportjai

„Vizsgálódásaim eredményeképpen megállapítható, hogy Baranya megye magyar népességén belül néprajzi szempontból tíz csoport különböztethető meg.”

/Zentai János/

Baranya megye néprajzi megoszlásának felrajzolását több baranyai hagyományokkal foglalkozó kutató megkísérelte már. Várady Ferenc három területről írt: a Dráva menti sík terület az Ormányság, a Mecsektől északra fekvő rész a Hegyhát, a Duna melletti területeket pedig összefoglalóan a Duna vidékének hívta (Várady, 1896). Kodolányi János csak az Ormányságot vizsgálta, ott is inkább földrajzi körülhatárolásokat használt (Kodolányi, 1960). Zentai János körültekintő, alapos munkát végzett Baranya megye néprajzi csoportjainak meghatározásával: ő 10 magyar néprajzi csoportot különített el és rajzolta meg azok határait (1. ábra).

A néprajzi csoportok elhatárolásakor az egyértelmű történelmi-földrajzi tényezőkön, vallási elkülönülésen és nyelvi eltéréseken kívül figyelembe vette a csoportok saját elhatárolódását, közösségtudatát, házassági kapcsolataikat és olyan tárgyi megkülönböztető jegyeiket, mint a viseletük, az építkezésük, vagy népművészetük. Továbbá a népszokásbeli eltéréseket és az újítások megjelenését is vizsgálta. Eredményeit *Baranya megye magyar néprajzi csoportjai* címmel írta meg, mely 1978-ban jelent meg az *Ethnographia* folyóiratban, 1979-ben pedig különnyomatban is (Zentai, 1978). A továbbiakban az ő tanulmányára hivatkozva mutatom be a baranyai magyar népcsoportokat, egyúttal az általam később említendő falvakat, községeket is elhelyezve e néprajzi térképen (2. ábra).

Az Ormánság Baranya déli részén, a Dráva mentén fekszik, népessége református vallású. Sajátos jellegzetessége a női hajviselete (főkötők) és a fehér női viselet (bikla vagy kebel), a lányok szőlőőrző népszokása, endogám házassági kapcsolataik, de igen gazdag a népköltészetük és a népi játékaik is. Eredetileg csak a nyugati részt nevezték Ormánságnak, míg a keletit Bököznek hívták, de mivel a 16. századi újranépesítés főként a nyugati részeket érintette és így Bököz visszamaradt a fejlődésben, később az Ormánság népéhez kapcsolódott hozzá. Az Ormánsághoz tartozik például Marócsa, Okorág, Kákics, Sellye, Sósvertike, Csányoszló, Besence, Vajszló, Vejti, Hirics, Sámod, Adorjás, Kémes, Szaporca, Rádfalva és Diósviszló. A 20. században divatba jövő egykézés szokása miatt a népességszám jelentősen lecsökkent, s ezért először Szatmárból költöztettek ide családokat, majd alföldi (katolikus) cselédséget telepítettek be a területre, mint például Vajszlóra és Sellyére is.

A Szigetvidék a megye nyugati határán, Somogy megyével határosan fekszik, részben át is nyúlik a megyehatáron. Népessége református vallású, fő jellegzetessége a női viselet (hátasbikla, főkötő), a faépítkezés, a fehér gyász, a mátkázási szokás. E területen szintén megjelent az egykézés, és a lecsökkent népesség helyére német lakosság telepedett le, melynek következtében a reformátusság szinte teljesen eltűnt. Szigetvidékhez tartozik Becefa és Nagyváty, néphagyományaikon is érezhető a német hatás.

Drávaszög területe eredetileg a Dráva és a Duna összefolyásának ma is Drávaszögnek nevezett szögletétől egészen az Ormánságig terjedt, de az elnéptelenedett magyar falvakba idegen ajkú népek telepedtek le, s így kettéosztották a területet. A Duna és Dráva összefolyásánál megmaradt részt nevezzük Belső-Dávaszögnek, a Siklós környéki falvakat pedig Külső-Drávaszögnek. Népeességük református vallású, a területre jellemző az intenzív mezőgazdaság és állattenyésztés, a borszőlő-termelés, fejlett kertészeti kultúra, élénk vízi élet. Jellemző még a menyecskék főkötője (bugafikető). Az egykézés itt is előfordult. Ide tartozik Kistótfalu, Máriagyúd, Siklós, Nagyharsány, Kistapolca, illetve Csúza, Sepse és Kopács református népe.

A sárközi református néprajzi csoport tulajdonképpen az egykori (feltételezett) nagy Sárköz Baranyában megmaradt része. Zentai a 16. században egy teljesen magyar lakosságú, a Mecsek és a Duna között szélesen elterülő Sárközt feltételez, ami a török háborúk alatt néptelenedett el. A lakosság egy részről a Duna mocsaraiba, más részről a Mecsekbe menekült, a háborúk után azonban csak kis részük települt vissza. Később délszláv és német betelepültek jelentek meg a területen, melynek következtében ma a sárközi néprajzi csoport csak szórványokban található meg. Sárközi jellegű falu például Zengővárkony, Pécsvárad és Mohács. Jellemzője a szín pompás női viselet, a hímzett főkötők, a díszes szőttesek.

A Geresdhát népeessége is az egykori sárközi területen él szórványokban, tulajdonképpen idegen ajkú népeességtől (németek, délszlávok) övezve. A sárköziektől leginkább katolikus vallásuk különbözteti meg őket, de jellemzőjük még a főkötő nélküli színes női viselet, a „huszas” nyakék, gazdag tánc- és dalkincsük is. Környezetüktől tudatosan elhatárolódnak. Ide tartozik például Püspökszenterzsébet, Kékesd, Szellő, Szebény, és a Duna mellett fekvő Dunaszekcső.

Kelet-Mecsekalja, mint ahogyan neve is mutatja, a keleti Mecsek déli völgyeiben fekvő falvakat jelöli, népeessége katolikus vallású. Jellemzője a színes, cifra viselet (sokoros gyöngyökkel, hímzett cipőkkel), gazdag folklórányag, fejlett szövés-fonás, és a tündér-hit. A területre nagyszámú németseget telepítettek be. Kelet-mecsekalji falu például Hosszúhetény, Martonfa, Szilágy és Kozármisleny.

Hegyhát Baranyának a Mecsektől északra, egészen a Kapos folyóig elterülő, Somogy megyével határos része. Lakossága katolikus vallású. Néphagyománya sok archaikus vonást mutat: népviselete egyszerű, folklórkincse igen gazdag, a regőzés, a pünkösödölés, a mátkázás szokása sokáig fennmaradt. A területre jellemző volt az egykézés is, a magyar lakosság csökkenésével pedig a németek erőteljes terjeszkedése figyelhető meg. A Hegyháthoz tartozik Vásárosdombó, Gerényes, Sásd, Mánfa, Abaliget, Tormás.

Völgységi néprajzi csoportnak nevezzük a Mecsek egyik keleti völgyében élő, Tolnába átnyúló katolikus népességet. Földrajzilag is jól elkülöníthető magyar népcsoport, hiszen idegen ajkú népek, főként németek veszik közre. Jellemzője a színes női viselet (rövid, széles szoknya), a kontyvassal merevített menyecskekendő (főkötő helyett!), és a népszokások csaknem teljes hiánya a területen. Ide tartozik Kárász és Magyaregregy.

Baranyazug a megye északi részén, Tolna megyével határosan fekvő terület. Lakossága katolikus vallású, népi kultúrájuk tulajdonképpen átmenetet képez a két szomszédos terület, a Hegyhát és a Völgység között: a Hegyháthoz hasonlóan népviselete egyszerű, de a Völgységhez hasonlóan nem jellemzőek a népszokások a területen. Magyar és német ajkú lakosság keverten jelenik meg.

A közép-baranyai néprajzi csoport alapvető jellemzője, hogy Baranya megye középső részén élnek, mely tiszta magyarlakta vidék. Ezen kívül nagyon meghatározó jellemzőik nincsenek, Zentai is a környező népcsoportokhoz képest megjelenő negatívumaik alapján határolta körül őket. Közép-Baranyához tartozik Helesfa, Bakonya, Szentlőrinc, Pellérd, Pécsaranyos, Görcsöny, Szilvás, Szőke, Ócsárd.

Az előbb felsorolt magyar néprajzi csoportokon kívül is élnek magyarok, szórványosan az idegen ajkú népek között. Zentai őket „vegyes eredetű, néprajzilag jellegtelen népesség”-ként határozta meg, és ide sorolta a nagyvárosok és polgárosultabb települések nem őslakos magyarságát, illetve az állandó bevándorlások és intézményes betelepítések által máshonnan Baranyába került magyarságot (Zentai, 1978, 550). Mindazonáltal e települések néphagyományában sokkal gyakrabban felfedezhető az idegen hatás. Jelen könyvben gyűjtést közlök Liptód, Versend, Pécsudvard, Gyód, Szökéd, Németi és Kiskőszeg helységeiből.

Baranya megyében nagy számban található meg bukovinai székelyek és moldvai csángók is. A bukovinai székelyek az erdélyi Csík és Háromszék megyéből származnak, ahonnan az 1764-es madéfalvi veszedelem okán a csíki havasokon keresztül Moldvába menekültek. Innen Bukovinába telepítették ki őket, ahol öt székely falvat alapítottak, de ahol már a moldvai csángókkal és máshonnan származó magyarokkal is együtt éltek. A nagy szegénység miatt azonban sokan elhagyni kényszerültek Bukovinát, de a magyarországiak részéről is több kísérlet történt hazatelepítésükre. Így először az Alduna mellé telepítették őket, majd 1941-ben az öt bukovinai falu népét a Bácskába telepítették. Innen azonban a háború alatt menekülniük kellett, s ezért Magyarországra, főként Tolna és Baranya megye területére (a kitelepített németek helyére) telepítették le őket. Jellemzően bukovinai székely

falu például Báticasék, Hidas, Himesháza, Palotabozsok, Somberek, Székelyszabar és Véménd. (n. n., Bukovinai székelyek)

A moldvai csángók a bukovinai székelyekkel együtt, de nem hivatalos úton érkeztek Magyarországra és a Bácskába. Utóbbi helyről jöttek át aztán Tolnába és Baranyába is. A hetvenes években volt a moldvai csángóknak is egy nagyobb kirajzása, így mára népességük jelentősen megfogyatkozott. Moldvaiak lakják Egyházaskozár, Mekényes, Szárász és Bikal községeket. (Albert, 2001)

Baranya magyar népességének ilyen jellegű meghatározásához hozzátartozik az a tény is, hogy a különböző társadalmi-demográfiai változások következtében már nem rajzolható fel ilyen pontossággal. Fontos azonban tisztában lennünk ezek történeti alakulásával, hiszen a terület néphagyományában észlelhető esetleges idegen jellegű hatásokat így könnyebben meghatározhatjuk, az összefüggéseket pontosabban láthatjuk. Jelen összefoglalóban a baranyai magyar népesség gyermekjátékainak rendszerezésére vállalkozom, de a játékok közlésénél minden esetben jelzem, ha még ma is nyomon követhető idegen hatást vélek felfedezni.

Népi gyermekjátékok

Mit nevezünk népi gyermekjátéknak?

„A zene és a testmozgás szerves kapcsolata: énekes játék a szabad ég alatt, ősidők óta a gyermek életének legfőbb öröme.”

/Kodály Zoltán/

A játék szó a mai ember számára önfelelt szórakozást, pihenésképpen végzett, önként választott tevékenységet jelent. Játéknak nevezzük a felnőttek játékait is, a sportágakat (olimpiai játékok), a kártyázást (kártyajáték), de még a televíziós vetélkedőt is (kvízzjáték). Nagyon sokrétű tevékenységről van tehát szó, mely egyetlenegy, ám igen jellegzetes tulajdonságával fogható meg: jelesül, hogy szabad tevékenység. A Magyar Értelmező Kéziszótár megfogalmazása szerint a játék „(gyermekeknek) időtöltésül, szórakozásképpen végzett szabad tevékenysége” (MÉK, 1975, 617). Fontos hangsúlyozni egyrészt, hogy a játék szabad akaratból, szórakozásképpen végzett, minden külső kényszerítő erőtől mentes szabad cselekvés; másrészt, hogy cselekvés, tehát aktív jellegű tevékenység. A játék mindig élményszerű, funkciója a résztvevők számára történő örömszerzés.

A gyermekjáték ennek megfelelően a gyermekek szórakozása, szabadidős tevékenysége, önálló (tehát külső nyomás nélküli) örömszerző cselekvése. A népi gyermekjáték fogalmára is hasonló, leginkább leíró jellegű definíciók születtek, melyek a játékfolyamat jellemzőit sorolják fel, s ez által határozzák meg a fogalmat (pl. Niedermüller, 1990b, 538). Ezek szintén hangsúlyozzák, hogy a játék minden külső kényszerítő tényezőtől mentes, szabad akaratból végzett szabadidős tevékenység, amellel valóságos társadalmi esemény, térben és időben meghatározott cselekvés, tehát megvan a helye és az ideje.

A népi gyermekjáték a valóság hű letüköröződése, a játékban való részvétel a közösséghez való tartozást jelenti. A játékban megmutatkozik a gyermekek személyisége, erősségei és gyengeségei, és ennek megfelelően foglalják el helyüket és töltik be szerepüket a játéktársadalomban. Ha valaki nem vesz részt a játékban, az szimbolikus értelemben véve kívül áll a közösségen. Ezt a funkciót különösen hangsúlyozzák a népi gyermekjátékok olyan archaikus térformái, mint a kör vagy a lánc térforma. A gyermekek egymással érintkeznek, együtt játszanak, miközben mindenki jól látható a másik számára: egymásra figyelnek, valódi közösségben játszanak. A népi játékokat a hagyományos társadalomban szakrális

helyszíneken, templomkertben, folyóparton, kútnál játszották. Mind a helyszín kiválasztása, mind pedig a játék folyamata az adott közösség ízlése, szabályai szerint történik, melyeket így már a kisgyermek is hamar elsajátíthatnak. A népi gyermekjátékoknak tehát jelentős szerepük van abban, hogy a közösség kialakult ízlésvilágának, normáinak, íratlan szabályainak megismerését és betartását elősegítsék gyermekeik számára. Így hagyományozódnak a gyermekjátékok – a társadalmi szabályokkal együtt, melyeket rejtenek – a nemzedékeken keresztül. Mivel pedig a népi kultúra a különböző földrajzi pontokon a különböző történelmi és társadalmi hatásoknak köszönhetően különbözőképpen alakult, a gyermekjátékoknak is számos helyi változata létezik. A népi gyermekjátékok tehát mind időben (hiszen generációkon keresztül öröklődnek), mind térben (gondolok itt a számos helyi változatra) igencsak elterjedtek.

Mindezen tényezők figyelembe vételével tehát a népi gyermekjáték úgy fogalmazható meg, mint a hagyományos népi társadalom, a falusi kultúra ízlésvilágának megfelelő, térben és időben egyaránt elterjedt játék – tehát sokan és sokféleképpen játsszák –, mely meghatározó szerepet játszik a néphagyományban, hiszen az adott közösség értékrendje, ízlésvilága tükröződik benne.

Népi gyermekjátékok a hagyományos társadalomban

„A körtáncok, éppen úgy, mint az együttéklés,
a közösség, az összetartozás, a szolidaritás élményét adják,
a biztonság érzését, a valahová és valakihez tartozás leírhatatlan örömét.
A béke örömét.”

/Andrásfalvy Bertalan/

A hagyományos népi társadalomban a gyermeket születésének pillanatától kezdve játékok, ritmusos mondókák, játékos mozdulatok segítették testi-lelki fejlődésében, a társadalomba való beilleszkedésében. A nagyobb gyermekektől fokozatosan tanulta meg a játékokat és azokkal együtt az adott közösségben elfogadott viselkedési normákat. A lányok eladó korukban is játszottak, sokszor a leány körtáncokkal összefonódva jelentek meg a játékok. A játszás közösségi élmény voltát jelzi, hogy sokszor még a fiatal menyecskék is beálltak a játékba.

A csecsemő számára elsősorban az anya közelsége, érintése, hangja a meghatározó, hiszen ez mind az ő megnyugtató szolgálatát szolgálja. Az anyával való bensőséges kapcsolat

kialakulásához nélkülözhetetlen a cirógatás, simogatás, bármiféle érintés, a testi közelség. Ezt a célt szolgálták a ringatók, altatók, bölcsődalok, melyekben a finom, ritmikus mozgathoz, ringathoz ének is kapcsolódott, így a kisbaba egyszerre érezhette anyja érintését és hallhatta a hangját. Ezeknek a bölcsődaloknak nem volt lényeges a szövegük, ezért sokszor értelmetlen, játékos, vagy nagyon egyszerű szövegűek voltak (csicsijja, beli-beli, tente). Dallamuk is egyszerű, rövid, sokszor ismételhő volt.

A kisgyermeket – bár még elsősorban anyjával vagy közelebbi hozzátartozóival játszik – már a mozgás, testrészeinek külön mozgatása köti le. Az anya közelsége, a köztük kialakult szoros érzelmi kapcsolat még mindig nagyon fontos, de a gyermek ekkor már elkezd ismerkedni saját testével, próbálgatja saját testének és képességeinek határait. Ekkor játszottak a gyermekkel arcsimogatót, tapsikolót, lovagoltatót. Ezek a játékok fejlesztették a ritmusérzékét (főként mert egyenletes mozgással, mozgatással párosították), a finommotoros készségeket (pl. a *Csip-csip csóka* vagy a számolók), és az egyensúlyérzékét is. A mondókákat tulajdonképpen a beszéd elsajátításával egy időben kezdte megtanulni a gyermek, mindig az életkorának, érdeklődésének megfelelően. Amikor a gyermek elkezdett járni, azt is ritmikus mondókákkal, sétáltatókkal (*Sétálunk, sétálunk*) segítették. Itt is fontos volt a beszéd és a mozgás együttes, harmonikus megjelenése, mely így a gyermek egyensúlyérzékén, koordinációs képességein túl a ritmusérzékét is fejlesztette. Az énekelt gyermekjátékokkal pedig mindeközben a zenei anyanyelve elsajátításában is segítették a gyermeket.

Amikor a kisgyermek már járni tudott, elindult és elkezdett megismerkedni a körülötte lévő természeti világgal is, megfigyelte az élőlényeket, megtanulta viselkedésüket. A néphagyomány ennek segítésére alakította ki az úgynevezett természeti (növény- és állat-) mondókákat, mint a *Katicabogárka*, a *Fecskét látok*, a *Süss fel nap*, az *Ess, eső, ess*, vagy a *Kele-kele fűzfá*. A mondókákkal együtt a gyermek megtanulta felismerni az élőlényeket (a hangutánzó szavak igen jellemzőek a mondókákban), valamint hogy mit mire lehet használni (a fűzfából például sípot lehet készíteni), melyikre mi jellemző (a béka brekeg, a tyúk kotkodál, stb). Nem utolsó sorban az adott közösség népi hitvilágába és szokásaiba is beletanult a gyermek a mondókák segítségével, hiszen a *Fecskét látok, szeplőt hányok* szövegű mondóka például a tavaszi rituális megtisztító-szépségvarázsló mosakodás emlékét őrzi (Tátrai, 1988, 591). A mondókák szimbolikus jelentései így észrevétlenül is segítették a gyermek egészséges pszichológiai fejlődését.

Ebben a korban már nem csak anyjával és családtagjaival játszott a gyermek, hanem más gyermekekkel együtt, idősebbekkel és fiatalabbakkal egyaránt. A gyermekjátékokat a

nagyobbaktól tanulta meg lassan, folyamatosan, miközben ügyesedett. A játékok közül először is nagy szerepe volt a kiolvasóknak és csúfolóknak, amelyekben a mozgás és a szöveg együttes alkalmazása mellett már gesztusokat is használtak (széles karmozdulatok, dobbantás), azonkívül tempót kellett tartani (vagy váltani), ami tovább fejlesztette a gyermekek ritmusérzékét. A másik, ebben a korban igen kedvelt gyermekjáték a fogócska volt, mely leginkább elégítette ki a gyermekek mozgásigényét. Az egyéb mozgásos és az ügyességi játékok is ekkor jelentek meg a gyermek életében, mint például fiúknál a bakugrás, lányoknál a szilikézés (forgás), vagy a páros forgó. Ez utóbb említett játékok már lehetőséget adtak arra is, hogy a gyermekek megismerjék saját képességeiket, összehasonlítsák magukat társaikkal, és ezáltal elhelyezzék magukat és egymást a játékközösségen belül. Bizonyosan voltak, akik egy-egy csúfolót nagy beleéléssel és élvezhetően adtak elő, de a futásban nem jeleskedtek annyira, mint ahogy a fordítottja is előfordult – a közösségben azonban mindenki megtalálta a helyét, pontosan azért, mert egy egészséges önkép alakult ki bennük, s emellett az egymáshoz való viszonyulások is letisztázódtak.

A gyermekek mindig közösségben játszottak. A hagyományos népi társadalomban a kisebb gyermekek a nagyobbakkal együtt játszottak, kapcsolatokat alakítottak ki egymással, tőlük tanulták mind a játékot, mind a közösségi viselkedést. A nagyobb gyermekek és az eladósorba került leányok vonulókat és népi körjátékokat (párválasztókat, leánykérőket) játszottak. A vonulók – amellett, hogy a gyermekek mozgáskoordinációjának fejlődését segítették, hiszen megtanultak egyszerre és ritmusra, énekre lépni – az egymásra figyelés és a közösségben való létezés örömét is adták a gyermekeknek. A körjátékokban pedig a gyermekek már a felnőttek életét utánozták, a lakodalom egyes mozzanatait jelenítették meg szimbolikusan. Szerepeket játszottak, mely szintén segítette a felnőttek világába való bekapcsolódásukat, szocializációs folyamatukat, vagyis a valódi társadalmi szerepek elsajátítását azok íratlan szabályaival egyetemben, és általában véve a közösségi viselkedés alapvető szabályainak megtanulását. A körben való táncolás eleve egy adott közösséget feltételez; aki nem állt be a játékba, az szimbolikusan a közösségen kívül állt. A körben mindenki egyenlő volt, bár kialakulhattak irányító személyiségek. Általában véve tehát elmondható, hogy a népi játékok a társadalmi rendszer tükörképét adták.

A népi gyermekjátékok szerepe meghatározó volt a gyermekek életében: az évek során aktívan és jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a gyermekek felkészüljenek a felnőtt életre, hogy belőlük pszichológiailag és lelkiileg érett, kiegyensúlyozott, egészséges énképpel (és önbizalommal) rendelkező felnőttek válhassanak, akik a kialakult társadalmi normáknak

megfelelően tudnak élni, egészséges emberi kapcsolatok kialakítására képesek, és a társadalom hasznos, tevékeny tagjaivá tudnak válni.

A népi gyermekjátékok létjogosultsága napjainkban

„A hagyományos, népi gyermekjátékokban együtt van egy sor művészet csírája: a szóé, a költészeté, a táncé, az utánozó színjátéké és az énekszóé. A gyermek játszva ízleli a szép közös alkotásának gyönyörűségét. Ezekben a játékokban tanulja meg azt is, hogy nagyobb öröm van az együttműködésben, mint a vetélkedésben, a másik legyőzésében. A játék békére és szolidaritásra nevel abban a világban, ahol minden téren a versengés, a harc uralkodik”

/Andrásfalvy Bertalan/

A népi gyermekjátékok személyiség- és kultúraformáló szerepének mai társadalmunkban is igen nagy, sőt, valószínűleg még nagyobb jelentősége is van. A hagyományos népi társadalom átalakulásával, a technikai fejlődéssel és ezzel párhuzamosan a szabadidő csökkenésével a gyermekek világa is teljesítményorientált, sikercentrikus, rohanó világgá változott. A gyermekekből nagyon hamar „kis felnőttek” lesznek: a siker hajhászását, egymás eltiprását és az anyagi túlélésért való küzdelmet látják maguk körül, ezt tanulják meg, így lesz belőlük gürcölő, ideges, magányos és bizalmatlan felnőtt. Tisztában vagyok vele, hogy a mókuserék elhagyása nem könnyű feladat, mégis meggyőződésem, hogy ez ellen csakis a legkisebb gyermekkortól kezdve, odafigyelő, gyermekközpontú neveléssel tehetünk, és például a népi gyermekjátékok segítségével.

A csecsemő számára ma is elsősorban az jelenti a biztonságot, ha érzi az anyja testi közelségét, érintését, és hallja a hangját – csak ezzel tudjuk megnyugtatni a kisbabát. Mint már említettem, az anyával való bensőséges kapcsolat kialakulásához nélkülözhetetlen a cirógatás, simogatás, bármiféle érintés, a testi közelség – ez nem változott az évszázadok során. Arra nézvéen nem végeztem kutatást, vajon mit csinálnak a mai kisgyermekes anyukák otthon a gyermekeikkel, de ösztönöznék mindenkit a népi játékok, ez esetben a ringatók, altatók, bölcsődalok használatára, hiszen ezek pontosan ezt a cél szolgálják. Fontos, hogy a ritmikus mozgatáshoz, a ringatáshoz mondóka vagy ének is kapcsolódjon, hogy a kisbaba egyszerre érzékelhesse anyja érintését és hangját. Az érzelmi nevelésben ennek igen nagy jelentősége van, tehát énekeljünk gyermekeinknek (még ha a mai társadalom zömébe nem is nevelték bele a zene szeretetét – hol járunk a kodályi célkitűzésekhez képest?)!

Pozitív irányú változás történt viszont a kifejezetten kisgyermekes anyukák számára szervezett, *ringató*, *baba-mama játszó* elnevezésű irányított foglalkozások megjelenésével, ahol az anyukák képzett pedagógusoktól és egymástól (!) tanulhatják az ölbeli gyermekek játékait. Azon kívül, hogy az anya és a gyermek között kialakult érzelmi kapcsolat természetesen még mindig fontos, ezekben már megjelenik a mozgás, a baba testrészeinek külön mozgatása is: a gyermek ekkor ismerkedik saját testével. Ezek a játékok – arcsimogatók, tapsikolók, ujjszámolók, lovagoltatók – szerencsére ma is közismertek. A hagyományos társadalom-béli gyakorlattal ellentétben azonban, ahol ösztönösen használták ezeket a játékokat, ma a felnőttek, a játék hasznosságáról és értelméről való megbizonyosodás után tudatosan választják ki a gyermekeik számára megfelelő foglalkozási formát. Számukra hangsúlyoznám, hogy az érzelmi nevelés mellett ezeknek a népi gyermekjátékoknak a ritmusérzék, a finommotoros készségeket, a hallást és az egyensúlyérzék is fejlesztő hatásuk van.

A mondókákat mai társadalmunkban is elkezdhetjük tanítani gyermekeinknek már a beszéd elsajátításával egy időben, és amikor elkezdi járni, azt is kísérhetjük ritmikus mondókákkal. Fontos, hogy a beszéd és a mozgás együttesen jelenjen meg, így a gyermek egyensúlyérzékén, koordinációs képességein túl a ritmusérzéke is gyorsan fejlődik. A kisgyermek természetes módon elsősorban anyjával vagy közelebbi hozzátartozóival (testvéreivel, feltéve, hogy van neki) játszik, de amikor már járni tud, elindul és megismerkedik a körülötte lévő világgal is. A különböző természeti jelenségekhez, élőlényekhez is kapcsolódnak mondókáink, melyek megtanításával a világ megismerését segítjük gyermekünk számára.

Ma a kisgyermek az óvodában kerül először közösségbe. Itt már korcsoportok szerint vannak elosztva a gyermekek (kivételet képeznek azok az óvodák, ahol vegyes csoportos rendszert alakítottak ki), tehát saját kortársaikkal együtt szocializálódnak, egymástól tanulnak. Itt persze jelentős szerepe van az óvodapedagógusoknak is. Ha korábban nem volt rá alkalmuk, itt tanulják meg a gyermekek a kiolvasókat, a fogócskákat, a mozgásos és ügyességi játékokat, sőt, a régebben az eladósorban lévő leányok játékainak számító párválasztó és leánykérő körjátékokat is. Ezek teljes mértékben kielégítik az óvodás gyermekek mozgás- és játékigényét. Csak ritkán érzékelhető azonban olyan irányú törekvés, hogy a gyermekek saját lakóhelyük népi gyermekjátékait tanulják meg (ez is inkább a kisebb településekre jellemző), pedig az jelentősen segítené a közösséghez való tartozás tudatának kialakulását a gyermekekben.

Az óvodákban a gyermekek játékos tanítása, fejlesztése mellett még hangsúlyos az érzelmi nevelés is. Az iskolákban sajnos ez már a háttérbe látszik szorulni, mégpedig a gyermekek állandó okítása, készségeik tudatos fejlesztése, és a tananyag súlykolása javára. A népi gyermekjátékoknak pedig különösen nagy jelentőségük lenne ebben a korban, mert – a készségfejlesztő és lélektani szerepe mellett – módszert, hozzáállást mutat a gyermekeknek, és a közösséggé kovácsolódás egyik lényeges eszköze is lehet. Mindemellett fontos az is, hogy a játék örömszerző funkciója megmaradjon, hiszen a túlságosan didaktikussá vált „játék” a gyermekek számára már nem játék, hanem feladat. Hagyjuk gyermekeinket kibontakozni játékaikban, hiszen a saját maguk kitalálta, alakította játékokat szívesebben és gyakrabban játsszák.

Ha követem saját funkcionalista értelmezésemet, miszerint a néphagyomány az alapvető emberi szükségletek kielégítésére válaszul kínált formák és elméletek összessége, abból egyértelműen következik, hogy a népi gyermekjátékoknak igenis van létjogosultságuk napjainkban is. Hiszen a néphagyomány formái állandóan változók, de a szükségletek, melyeket kielégítenek, állandóak. A mai gyermekek már merőben különböző társadalomban nőnek fel, mint azok az elődeik, akik a gyermekjátékokat alakították, formálták. Mégis, mivel itt alapvető szükségletekről és az azokra kínált megoldásokról van szó, nagyon fontos, hogy ezt a felhalmozott tudást ne felejtsük el – és az eddigi tudást felhasználva, azt a jelen körülményeihez igazítva új megoldásokat keressünk a jelen problémáira.

A népi gyermekjátékok szerepe meghatározó volt, és hiszem, hogy ma is az a gyermekek életében. Ahogy a hagyományos társadalomban a gyermekjátékoknak jelentős szerepük volt a felnőtt életre való felkészülésben, abban, hogy a gyermekekből kiegyensúlyozott, egészséges énképpel rendelkező felnőtt válhasson, úgy ma is sokat segíthetnek ugyanezen cél elérésében. A játékok társadalmi, készség- és személyiségfejlesztő szerepe ma is jól érzékelhető: a népi gyermekjátékokon nevelkedett gyermek valóban sokkal kiegyensúlyozottabb, embertársai felé sokkal nyitottabb, bizalmasabb, és őszintébb, valamint határozottabb, elszántabb és kitartóbb. Ezek azok a tulajdonságok, amelyek érdemben jelzik, hogy az egyén felkészült a felnőtt életre, hogy képes az életben boldogulni (és tisztában van vele, hogy nem egyedül kell boldogulnia, mert nincs egyedül).

A népi gyermekjátékok készségfejlesztő, lélektani és társadalmi funkciója

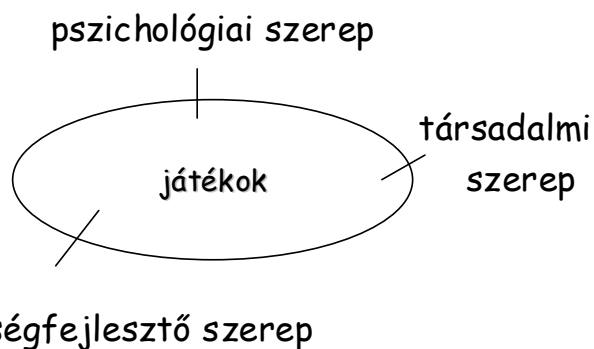
A népi gyermekjátékoknak a hagyományos társadalomban és napjaink társadalmában betöltött szerepét vizsgálva számtalan pozitív, a gyermekek fejlődését segítő funkciót állapíthatunk meg. Ezek három, egyformán lényeges témakör köré csoportosíthatók: készségfejlesztés, lélektan (pszichológia) és társadalom (szociológia).

A játékok készségfejlesztő szerepe egyértelmű: a gyermekek megtanulnak együtt énekelni, együtt mozogni, egyszerre lépni, ezáltal fejlődik a zenei, a ritmus- és az egyensúlyérzékük, és a mozgáskoordinációjuk. Bizonyos játékok fejlesztik a finommotoros készségeket, a kézügyességet, a gesztushasználatot is. Mindeközben fejlődik a gyermekek térérzékelése, hallása, koordinációs képessége, sőt, memóriája is.

A gyermekjátékoknak azonban lélektani szerepe is van, ami a gyermekek egészséges pszichológiai fejlődését segíti. A gyermek játék közben biztonságban érzi magát, megismeri saját testét és képességeit, majd természeti és társadalmi környezetét, is. Korán megismerkedik a „felnőtt világ” elvárásaival, magát el tudja helyezni a szűkebb és tágabb közösségen belül, ezáltal egészséges önképe és önértékelése alakul ki.

Szintén nagyon fontos a népi gyermekjátékok társadalmi szerepe, mely a gyermekek szocializációját, tehát a társadalomba való belenevelődési folyamatát segíti. A játék során a gyermekek megtanulják a közösségi viselkedés alapjait, annak írott és íratlan szabályait, vagyis kialakul a szabálytudatuk, kapcsolatokat alakítanak ki gyermektársaikkal, közösségeket alakítanak, szerepeket tanulnak. Egészséges önértékelésükhöz hozzátartozik a csoporthoz való tartozás tudata.

A gyermekjátékok szerepe:

A népi gyermekjátékok kutatása

A népi gyermekjátékok kutatásának története

„Gyűjtsük össze, éppen úgy, mint a népdalokat, Székelyországtól kezdve a másik határig a magyar gyermek játékeit, gyermekeink dalait s mindazon módokat, melyekkel magukat mulatni szokták, s megnyertük a valóban becses anyagokat.”

/Kiss Áron/

A magyar gyermekjáték-kutatás történetének kiváló összefoglalóját adja Kresz Mária jegyzetként megjelent kiadványában (Kresz, 1948) az 1940-es évekig bezárólag, Niedermüller Péter pedig a Magyar Néprajz VI. kötetében (Niedermüller, 1990a) az 1980-as évekig bezárólag ad részletes információt a kutatásról. Azóta azonban számos új munka és egy rendszerezési módszer is született e területen. A mai játékgyűjteményekben az egyik legnagyobb gyűjtemény kezelője, Lázár Katalin által kifejlesztett rendszerezési elv használatos, melynek lényegét ő maga is több helyen leírta (Lázár 1990, 1997, 2004).

A gyermekjátékok kutatásának korai időszakában (adataink vannak már a 15-17. századból) a játékok nem tudatos lejegyzése volt jellemző. Így játékleírások előfordultak nyelvészeti, irodalmi és pedagógiai munkákban és szaklapokban is, ezek főként a játékelnevezések, játéknevek lejegyzése miatt fontosak számunkra. Külön említésre érdemes Baranyai Decsi János 1598-as *Adagioruma*, ahol a különböző játéknevek mellett már játékleírásokat is közölt (Niedermüller, 1990a, 532, 3). Az első teljes játékleírás a Magyar Hírmondóban jelent meg 1791-ben, ez pedig az *Ispilángi rózsza* szövegkezdetű játék volt. 1835-ben Edvi Illés Pál a *Miben áll a magyar nemzetség* című könyvének egyik fejezetében már egy összefoglaló jellegű leírást adott a gyermekjátékokról *Gyermekek, játékaik és más mulatságok* címmel (Kresz, 1948).

A gyermekjátékok céltudatos kutatása a XIX. században indult meg, tulajdonképpen a népköltészeti gyűjtésekkel egybefonódva, és számos tanulmányt, könyvet eredményezett. Ez főként az anyaggyűjtés korszaka volt, és mivel a játékgyűjtések jellemzően a népköltési gyűjtemények egy-egy fejezeteként jelentek meg, a legtöbb gyűjtés a játékszövegek egyszerű leírása volt csupán, mindenféle kommentár és a származási hely megjelölése nélkül. Emellett a játéokra való utalások más jellegű munkákban is fellelhetők voltak, ezek jellemzően a játéknevek, a játékok és játékeszközök elnevezései, sok esetben a játékok eredetének megállapításával együtt. A század közepén már határozottan megmutatkoztak az eredmények,

egyedi leírások és adatközlések formájában, és lassan kialakult az igény a gyűjtött anyag tudományos feldolgozására is. Mivel akkoriban a néprajzot a nemzeti identitás-kutatás tudományának tekintették, a gyermekjátékokban is a nemzeti sajátosságokat és a történelmi gyökereket keresték és vélték felfedezni. Másfelől azonban megindult az érdeklődés a gyermekjátékok mint a gyermek természetes szórakozásai iránt az akkor kialakuló tudományos igényű pedagógia és gyermekpszichológia részéről is, így kialakult a gyermekjátékok pedagógiai szempontú kutatása (Niedermüller, 1990a, 3). 1872-ben a Magyar Nyelvőr és a Magyar Népköltési Gyűjtemény megindításával újabb fórumot teremtettek a játékleírásoknak: A Magyar Nyelvőrben *Népnyelv-hagyományok* címszó alatt jelentek meg játékközlések, a Magyar Népköltési Gyűjtemény I. kötetében pedig már 150 játék szerepelt (Kresz, 1948). A népköltési gyűjtés lanygulásával azonban a játékgyűjtés is alábbhagyott.

A hetvenes évektől a századfordulóig számíthatjuk a magyar gyermekjáték-kutatás második nagy korszakát. Ekkoriban nagy anyagot tartalmazó gyermekjáték-gyűjtemények, monográfiák születtek, melyek mögött tényleges társadalmi megmozdulások álltak. 1877-ben jelent meg például a Magyar Athletikai Club pályázata labdajátékok összegyűjtésére, és ennek eredményeképpen született meg Porzsolt Lajos *A magyar labdajátékok könyve* című műve, mely a sportszerű népi játékokat foglalta egybe (Porzsolt, 1885). E munka tudományos értékűnek nem nevezhető, hiszen gyakorlati jellegénél fogva a játékok a lelőhelyeik megjelölése nélkül, és valószínűleg stilizált formában jelentek meg. A játékok leírása viszont szakszerű, pontos volt és a játékok logikus elrendezésben követték egymást. A korszak másik jelentős gyűjteménye, Láng Mihály *A munkaszeretetre való nevelés módja* című könyve, miniszteri rendeletre született meg (Láng, 1900). Ez egy pedagógiai mű, a szerző a gyermekjátékokat pedagógiai cézzal gyűjtötte össze az ország minden tájáról, azonban közelebbi helymeghatározás nélkül. Szintén említésre méltó Török Ferenc könyve, *A székely gyermekvilág ezer év múltán*, mely a játszó székely gyermekekről és játékaikról ad élményszerű leírást, miközben a játékokat évszakok szerint szedi rendszerbe (Török, 1896).

Ezek a gyűjtemények sokszor ugyan csak magukat a játékokat – terminológiát, leírást, adatokat –, vagy csak magát a játékszöveget tartalmazták, a játékok nem verbális részét – gesztusokat, térformákat – nem jegyezték le, a funkció és a társadalmi kontextus vizsgálata pedig csak jóval később alakult ki. Ilyen szempontból is figyelemre méltó a korszak legkiemelkedőbb munkája, Kiss Áron *Magyar gyermekjáték-gyűjteménye* (Kiss, 1891), mely több mint ezer játékváltozatot közölt. Kiss Áron már korábban is indítványozta a gyermekjátékok összegyűjtését (Kiss, 1874), 1883-as könyvében (Kiss, 1883) pedig gyűjtési útmutatót is írt „a társas élet hagyományos és változó szokásainak” (Kriston Vizi, 2005, 10)

felgyűjtéséhez, lejegyzéséhez, felhasználásához. A végül 1891-ben elkészült és kiadott gyűjtemény az addig publikált és a kéziratot, valamint a helyi tanítók által minden megyéből felgyűjtött játékműanyag felhasználásával készült. A kor legmegbízhatóbb kiadványának tekinthető, hiszen amellett, hogy minden játéktípus képviselteti magát benne, a szerző sok esetben a játékok dallamát is közreadta. Azonkívül Kiss Áron igyekezett valamiféle rendszert kialakítani, és a gyermek fejlődési szakaszai szerinti sorrendben közölte az életkornak megfelelő gyermekjátékokat. Funkcionális és társadalmi szempontok azonban ebben sem szerepelnek, az első ilyen szempontú játék-monográfia Kovács János *Szeged és népe* című munkájának *Játékok és mulatságok* fejezete volt, amely „ismerteti a felnőttek, a fiatalság és a gyermekek szórakozásait és játékeit a játszás évszakai és alkalmi szerint” (Kresz, 1948, 6).

Az 1900-as évek elején, nagyjából a második világháborúig a gyermekjáték-kutatás háttérbe szorult és visszaszorultak a játékközlések is. Ugyanakkor már a játékszerekre is irányult figyelem, és megjelent az első felhívás is a népi játékszerek gyűjtésére (Seemayer, 1897). Ezt a korszakot az ad hoc, véletlenszerű és gyakorlati szempontoktól vezérelt gyűjtés jellemezte. Nem született újabb gyűjtés, a meglévő anyagokat közölték újra, és rendszerint a származási hely megjelölése is elmaradt. A néprajzi monográfiákban megjelenő játékműanyag ugyan pontos és hiteles volt, de ezek csak egyes területek, falvak játékműainak, a játékszereknek és az egyes játékok variációinak lejegyzését jelentette. Ebből kirajzolódik, hogy a magyar gyermekjáték-kutatásnak nem volt megfelelő elméleti és módszertani háttér.

Az 1930-as évek végétől újabb fellendülés mutatkozik a gyermekjáték-kutatásban. Ekkoriban jelent meg *A magyarság néprajza*, melynek *Játék* című fejezete vállalta fel a játékok teljes összefoglalását (Czakó, 1938). Ebben sok addig közöletlen játékot és mondókát tettek közzé, a játszás módjait pedig leegyszerűsített, de szemléletes rajzokkal ábrázolták – ám itt sem foglalkoztak a játékok rendszerezésével, a játékfolyamatok leírásával, azok funkciójával és társadalmi összefüggéseivel. Viszont kiderült, hogy rengeteg anyag gyűlt össze játékszövegekből és dallamokból, ellenben kevés a játékszerek leírása és nagy a különbség a különböző területek feldolgozottságában is.

1945 után az újjászülető néprajztudománnyal sorra születtek a népi gyermekjátékokkal foglalkozó monográfiák, a területi és tematikus gyűjtemények, újabb gyűjtéseket adtak ki, és az első gyűjtési útmutatók is megjelentek (csak a példa kedvéért: Gönczi Ferenc *A somogyi gyermek*, Kiss Lajos *A szegényember élete*, Lajos Árpád *Nótás gyermekjátékok Domaházán*, József Dezső *A nyikómenti gyermek magakészítette játékszerei*). 1948-ban jelent meg Kresz Mária összefoglaló munkája a magyar gyermekjáték-kutatásról (Kresz 1948), majd 1951-ben, a *Magyar Népzene Tára* első köteteként egy újabb összefoglaló munka született a

gyermekjátékokról, mely ma is énekes gyermekjátékaink egyik legteljesebb gyűjteményének tekinthető (Kerényi, 1951). A monográfiák közül még érdemes megemlíteni Bakos József *Mátyusföldi gyermekjátékok* című gyűjteményét (Bakos, 1953). 1953-ban jelent meg az énekes népi gyermekjátékok első gyűjtési útmutatója, mely a mai napig haszonnal forgatható (Bakos-Kerényi, 1953). A regionális gyűjtemények közül jelen dolgozat szempontjából Komlói Lászlóné Nagy Piroska baranyai játékgyűjteménye fontos (Komlói Lászlóné, 1958). A monográfiák és regionális gyűjtések mellett azonban újabb összefoglaló gyűjtőmunka is született *Magyar népi játékok gyűjteménye* címmel (Hajdu, 1971).

A népi gyermekjáték-kutatás legújabb szakaszára – ahogy a néprajztudomány egészére is – már a tudományos igény, adathűség és precizitás, a rendszerezési törekvések jellemzőek. A legfrissebb játékközlések már a gyűjtés időpontjának és helyének pontos megjelölésével, részletes játékleírásokkal, tudományos vagy pedagógiai cézzal jelennek meg, és a legtöbb esetben egy-egy fejezetet szentelnek a játékkutatás történetének, elméleti hátterének is.

Egy-egy, különböző folyóiratokban megjelenő cikkeik után 1980-ban jelent meg Borsai Ilona, Hajdu Gyula és Igaz Mária közös kiadványa a magyar népi gyermekjátékokról, ahol Borsai és Igaz az énekes gyermekjátékokról – ezen belül is Borsai a játékok dallamvilágáról, Igaz Mária azok szövegéről, cselekményéről, térformáiról –, Hajdu pedig a sportszerű népi játékokról írt. A kötet végén a szerzők kérdőíveket is mellékeltek a játékok gyűjtéséhez (Borsai-Igaz-Hajdu, 1980). Szintén ebben az évben jelent meg Gazda Klára *Gyermekvilág Esztelneken* című néprajzi monográfiája, mellyel úttörő munkát végzett a gyermekvilág kutatásában, hiszen a játékkincs mellett a gyermekek mindennapi életét is tanulmányozta. 1982-ben jelent meg a Gágyor József szerkesztette, galántai játékokat tartalmazó *Megy a gyűrű vándorútra* című kétkötetes mű. Szerzője a teljességre törekedett, és a jellemző változatok mellett egyéb változatokat is közöl, valamint különbséget tesz az élő és már csak emlékezetben élő játékok között. 1990-ben jelent meg a Magyar Néprajz VI. kötete, *Népzene, néptánc, népi játék* címmel, melynek a népi játékokról szóló fejezetét Niedermüller Péter és Lázár Katalin írta. Itt találhatjuk a népi játékok kutatástörténetének egyik legteljesebb összefoglalóját, a játékok társadalmi vonatkozásairól szóló értekezést, a játékok lehetséges osztályozási rendszereiről szóló részletes leírást, és végül a népi játékoknak a világon egyedülálló, Lázár Katalin által kidolgozott típusrendjének ismertetését.

Lázár Katalin 1979 óta a MTA Zenetudományi Intézet népi játék gyűjteményének kezelője és kutatója, az előbb említett típusrend kidolgozója, és a közelmúltban számos kiadványt jelentetett meg. 1997-ben jelent meg *Népi játék* című könyve, melynek bevezetésében szólt a magyar játékkutatásról, a játékok rendszerezéséről, valamint azok

tanításáról, majd az archívumból és az ország egész területéről összeválogatott játékokat közölt (Lázár, 1997). Lázár Katalin 2002-ben *Gyertek, gyertek játszani* címmel négykötetes sorozatot indított, hogy az archívum játékmagját tájegységenként is be tudja mutatni. Az első kötetben írta meg a játékok elméletét, ahol részletesen bemutatta az általa kidolgozott, játékmag szerinti osztályozási rendszert is (Lázár, 2002). Jelen dolgozat szempontjából megemlíteném még ennek a sorozatnak a második kötete, melyben a Dunántúl játékmagjából válogatott (Lázár, 2004).

2004-ben jelent meg Baka Juditnak az iskolai és népi játékokat tárgyaló, pedagógiai céllal készült munkája. A bevezető játékelméleti alapismeretek után ő a tantervek ismeretanyagát tárgyalja, amelybe a népi játékokat igyekszik beépíteni, majd pedig e célnak megfelelő konkrét gyakorlatokat, játékokat közöl (Baka, 2004). 2004-ben a MTA Zenetudományi Intézete az Etnofon Kiadóval karöltve dvd sorozatot indított a magyar néptánc típusok bemutatására, melynek egyik része a népi játékokkal foglalkozik (Kiss Zs. 2005). Így népi gyermekjátékainkat már nem csak könyvekből, kottából, hanem filmről is tanulhatjuk.

A népi gyermekjátékok rendszerezése

„játékmagnak az tekinthető, amit az adatközlők a játék gyűjtése során a legfontosabbnak tartanak egy-egy játékban, aminek kedvéért játsszák a játékot”

/Lázár Katalin/

Már az első összefoglaló játékgyűjtemények megjelenésekor kialakult az igény a népi gyermekjátékoknak valamiféle csoportosítására, rendszerezésére. Nem volt könnyű feladat, hiszen a játék verbális és nem verbális elemekből egyaránt építkezik, és egy-egy játéknak számtalan változata is lehetséges. A kiadott gyűjteményekben nyomon követhetők ezek a próbálkozások egészen az 1980-as években kialakított és ma is használatos játékrendszerezési gyakorlatig.

A 19-20. század fordulóján leginkább a szöveg szerinti rendszerezés terjedt el, hiszen a játékokat is a népköltészet egyik műfajának tartották, és elsősorban népköltési gyűjteményekben is jelentették meg őket, sokszor dallam nélkül. A népi gyermekjátékokat az elsők között Kiss Áron csoportosította *Magyar gyermekjáték-gyűjteményében*, mégpedig a játékot játszó gyermekek életkora szerint (Kiss, 1891). Három csoportot különböztetett meg:

felnőttek játékaival ölbeli gyermekekkel, mondókák, és játékok. Az első és harmadik kategóriát (az ölbeli gyermekek játékaival és a játékokat) már nem osztotta fel tovább. A harmadik részhez sorolta az énekes körjátékokat, fogócskákat és a „fiúk játékaival”, bár különböző elnevezéseket használt rájuk. Labdajátékokat nem közölt, hiszen azokról már korábban jelent meg összefoglalás (Porzsolt, 1885). A mondókákat ezzel szemben további alcsoportokra osztotta, szövegük alapján. Kiss Áron rendszere tehát alapvetően a gyermekek életkorát vette figyelembe, de a mondókáknál szöveg szerint alakította ki az alcsoportokat. Összességében a következőképpen nézett ki a felosztása:

1. felnőttek játékaival ölbeli gyermekekkel
2. mondókák - állatcsalogatók, állatiasztók
 - természeti mondókák
 - játékokra szólító
 - kiolvasók
 - hintázók
3. játékok

A majdnem ötven évvel később megjelenő gyermekjáték-gyűjteményében Lajos Árpád már a játékok cselekménye szerint rendszerezett, sőt, az egyes csoportokat még nemek szerint is tovább osztotta (Lajos, 1940). A rendszer logikus és jól használható a gyakorlatban, de nem minden gyermekjáték sorolható be egyértelműen, és a „táncos játékok” kategória túl bőnek bizonyult. A csoportosítás tehát a következő:

1. mozdulatutánzó játékok
 - a) fiúk játékaival
 - b) lányok játékaival
2. mérkőző csapatjátékok
3. táncos játékok
4. kergetőcskék
 - a) fiúk fogócskáival
 - b) lányok fogócskáival
5. kézügyességi játékok
6. nótás hunyócskák
7. nevetető játékok

Az 1950-es években a földrajzi rendszerezés terjedt el. Ez a néprajzi hitelesség szempontjából nagyon fontos előrelépés volt, és a mai napig lényeges eleme a játékközléseknek, de a népi gyermekjátékok összességének rendszerezésére önmagában nem alkalmas.

1951-ben a Magyar Népzene Tára első kötetében jelent meg a gyermekjátékok dallam szerinti rendszerezése, valamint Kerényi György játékcselekmény szerinti csoportosítása – mindkettő csupán csak az énekes játékokra terjedt ki, hiszen a kötet tulajdonképpen a népzenevel foglalkozott (Kerényi, 1951). A dallam szerinti rendszerezés Kodály Zoltán és Bartók Béla tervei alapján készült, tizenkét csoport felállításával:

1. A dallam magva m r d
2. A dallam magva s l s m
3. A dallam magva s l s
4. A dallam magva s f m
5. A dallam magva s m d vagy d m s
6. A dallam magva s ... d f vagy s ... d s
7. A dallam magva s s s l f m r m d
8. A dallam magva s ... d' d' t l s m
9. A dallam magva d' s d' s
10. Népdalokkal rokon gyermekdalok
11. Más népek dalaival rokon gyermekdalok
12. Tandalok

Kerényi György a gyermekjátékok rendszerezésénél a gyermekek életkorát is figyelembe vette, és a játékokat egy kiépülő, aztán átalakuló közösség fázisaihoz kötve adja közre, a következőképpen (bár a „felnőtt játékaik ölbéli gyermekkel” típusú játékok a függelékben kaptak helyet):

1. a közösséget még nem alkotó gyermek dalai, a játszás kezdetei, egy-két gyermek (kiépülő közösség)
 - egyszemélyes dalok, mondókák
 - egyik játék a másikkal

2. a csoportos játékok kialakulása, egyik a másik helyébe (mikrokozmosz)
 - szerepjátszó és –váltó játékok
 - párcserélő játékok
 - versengő váltás
3. fogyó-gyarapodó játékok, egyik a másik mellé (átalakuló társadalom)
 - kiolvasók, kifordulók
 - leánykérő játékok
 - hidas játékok és rokonaik
 - ludas játékok és rokonaik
 - zálogosdi
4. egységes közösségben vonuló, táncoló, játszó gyermekek, egyik a másik mellett (a felnőttkor határán)
 - sokféle vonulás
 - táncok
 - alakoskodások
5. kapcsolódó és átalakuló játékok
 - kapcsolódó játékok
 - játékok a szokásostól eltérő befejezéssel
6. kérdéses (szükszavúan lejegyzett) és különleges játékok
7. felnőtt játékaik ölbeli gyermekkel

A Gágyor József szerkesztette *Megy a gyűrű vándorútra* című kétkötetes mű 1982-ben jelent meg. Kerényi Györgyöt követve ő is az első kötet énekes játékaikat a játékcselekmény, a második kötet nem énekes játékaikat pedig az eszközhasználat szerint rendszerezte.

1971-ben jelent meg Hajdu Gyula szerkesztésében a *Magyar népi játékok gyűjteménye* (Hajdu, 1971). Itt az előzőekhez hasonlóan a játékok cselekménye szerint történt az osztályozás, de Hajdu – mivel nem volt még egységes elnevezés a játéktípusokra – másképpen nevezte el a csoportokat, melyekhez némi definiáló leírást is adott:

1. énekes-táncos gyermekjátékok	„a legfiatalabbak játékaik”
2. dramatikus játékok, színpadi játékok	„páros vagy csoportos jelenet”
3. társas népi játékok	
4. mozgásos népi játékok	„alapkészségek fejlesztése”

5. sportszerű népi játékok

6. egységes szabályú népi sportjátékok „ősi játékok”

Igaz Mária térforma szerinti rendszerezést használt az *Énekes játékok az Ipoly környékéről* című írásában (Igaz, 1977), de az is csak az énekes-táncos játékokra vonatkozott. Gazda Klára *Gyermekvilág Esztelneken* című monográfiájában szintén a játék cselekménye szerint rendszerez, de már a játékszereket és szellemi játékokat is elkülönítette:

1. Dajkarímek, mondókák, dalocskák

2. Egyszerű játékok

3. Játékszerek

4. Énekes-táncos játékok

5. Mozgásos vagy testedző játékok

6. Értelmemfejlesztő és szórakoztató játékok

7. Ünnepi szokások költészete

A népi gyermekjátékok rendszerezésére tehát több megoldás született már, de a játékok összességét tekintve egyik sem bizonyult használhatónak: a szöveg szerinti rendszerezésből kimaradnak a szöveg nélküli, sport jellegű játékok vagy kisorsolók; a dallam szerinti rendszerezésből pedig azok, amelyeknek nincs dallamuk, a mondókák, a fogócskák nagy része, a sport jellegű játékok. A játékok földrajzi adata igen fontos, de önmagában ez sem használható rendszerezésre, mint ahogy a gyermekek életkora sem, mert mindkét esetben csak nagyon tág és pontatlanul meghatározott kategóriákat tudnánk felállítani. A cselekmény szerinti rendszerezés bizonyult a leginkább működő rendszernek, de a kategóriák elnevezése még nem volt tisztázott és egységesített.

Amikor az 1980-as években, a Zenetudományi Intézet archívumának újrarendszerezése során Lázár Katalin új rendszerezési elvet dolgozott ki, őt a kategória-elnevezések problematikáján túl az is foglalkoztatta, hogy a rendszer bővítésre, tudományos kutatásra és az oktatás segítésére is alkalmas legyen: így készült el a gyermekjátékok típusrendje. A játéktípus „egyetlen játékforma változatait foglalja magában” (Lázár, 2002, 82). Ezek a játéktípusok típuscsoportokba, azok pedig játéktömbökbe tömörülnek; de további altípusokra is oszthatók. Lázár Katalin mindezt egy számozási rendszerbe is beillesztette, melynek lényege, hogy az ezzel foglalkozó szakember (a mesekatalógushoz hasonlóan)

csupán a számok alapján felismerje a játéktípust. Ez a típusrend tulajdonképpen egy játékmód szerinti rendszerezés, de helyet kaptak benne a mondókák, kiolvasók is, amelyeket viszont a szövegük szerint csoportosítottak. A népi játékokat a 4-es szám jelöli, amit a játéktömb száma követ. Lázár Katalin négy játéktömböt határozott meg (Lázár, 2002, 83):

1. Eszközös játékok	- tárgykészítő eszközös játékok	4.1.1...
	- eszközös ügyességi játékok	4.1.2...
	- labdajátékok	4.1.3...
	- sport jellegű népi játékok	4.1.4...
2. Mozgásos játékok	- ölbeli gyermek játékaik	4.2.1...
	- ügyességi és erőjátékok	4.2.2...
	- fogócskák	4.2.3...
	- vonulások	4.2.4...
3. Szellemi játékok	- szellemi ügyességi játékok	4.3.1...
	- becsapós játékok	4.3.2...
	- kitalálós játékok	4.3.3...
	- rejtő-kereső játékok	4.3.4...
	- tiltó játékok	4.3.5...
4. Párválasztó játékok	- párválasztó körjátékok	4.4.1...
	- leánykérő játékok	4.4.2...
	- párválasztó társasjátékok	4.4.3...
5. Mondókák	- természetmondókák	4.5.1...
	- növénymondókák	4.5.2...
	- állatmondókák	4.5.3...
	- bölcsődalok	4.5.4...
	- névcsúfolók	4.5.5...
	- tulajdonságcsúfolók	4.5.6...
	- foglalkozáscsúfolók	
	- egyéb csúfolók	
	- egyéb mondókák	4.5.7...
	- tandalok	4.5.8...
6. Kiolvasók, kisorsolók	- kiolvasók	4.6.1...
	- kisorsolók	4.6.2...

A mai gyermekjáték gyűjteményekben ez a rendszerezési elv használatos, mert valóban használható és bővíthető. Jelen dolgozatomban én is Lázár Katalin rendszerezési mintáját vettem alapul a baranyai gyermekjátékok besorolásakor. Bár ez a típusrend az eddigi legjobban használható és alakítható rendszerezési forma, én mégis indokoltnak tartottam néhány változtatást. Az általa játékmagként definiált rendszerezési alapon² kívül én a játékok funkcióját is figyelembe véve alakítottam ki a játéktípus-csoportokat. Így nagyjából a Lázár által meghatározott és megszámozott típuscsoportokat kaptam, azzal a kivétellel, hogy a mondókáktól külön csoportba soroltam a bölcsődalokat és csúfolókat, hiszen azok funkciója különböző. A három utóbb említett típuscsoportot azonban egy játéktömbbe, a funkcióval rendelkező játékok tömbjébe soroltam.

A különböző típuscsoportokat tehát Lázár Katalint követve én is tömbökbe rendeztem, itt azonban fő rendszerezési elvként a játszó gyermekek életkorát vettem alapul. Tettem ezt elsősorban azért, hogy a játékok gyakorlati felhasználását, tanítását ezzel is könnyítsem; másrészt, hogy ezáltal a játékokat összetettségük szerint is sorrendbe állítsam. Mindezek mellé fontos megjegyezni, hogy a kor szerinti rendszerezés főként az első három-négy játéktömb esetében mérvadó, hiszen azután a gyermekek egy időben játszhatják az ügyességi, szellemi és eszközös játékokat. A kor szerinti csoportosítás másik problematikája, hogy az ölbeli gyermek játékaik típuscsoport kikerült a mozgásos játéktömbből, és az általam korábban meghatározott „funkcióval rendelkező játékok” két típuscsoportja közé, a bölcsődalok és mondókák közé ékelődött. A problémát kiküszöbölendő a bölcsődalokat és az ölbeli gyermek játékaikat külön típuscsoportba soroltam, és jobb híján (egyelőre) egy közös tulajdonságuk, azaz a résztvevők számát hangsúlyozó névvel jelöltem meg: kétszemélyes játékok.

A kompromisszumok árán, de végül a játékmagot, a játékfunkciót, a játékosok korát, a játék nehézségi fokát, sőt, a mondókák esetében még a szöveget is rendszerezési elvként figyelembe véve húsz típuscsoportot különböztettem meg, melyeket egyrészt hat nagy játéktömbbe soroltam, másrészt pedig melyek Lázár Katalin nyomán további típusokra és altípusokra oszthatók:

I. Kétszemélyes játékok:

1. Bölcsődalok, altatók, ringatók
2. Ölbeli gyermek játékaik

² „játékmagoknak az tekinthető, amit az adatközlők a játék gyűjtése során a legfontosabbnak tartanak egy-egy játékban, aminek kedvéért játsszák a játékot” (Lázár, 2002, 82)

II. Funkcióval rendelkező játékok:

3. Mondókák
4. Kiolvasók, kisorsolók
5. Csúfolók

III. Mozgásos játékok:

6. Fogócskák
7. Ügyességi és erőjátékok
8. Vonulások

IV. Párvalasztó játékok:

9. Párvalasztó körjátékok
10. Leánykérő játékok
11. Párvalasztó társasjátékok

V. Szellemi játékok:

12. Szellemi ügyességi játékok
13. Becsapós játékok
14. Kitalálós játékok
15. Rejtő-kereső játékok
16. Tiltó játékok

VI. Eszközös játékok:

17. Labdajátékok
18. Eszközös ügyességi játékok
19. Sport jellegű népi játékok
20. Tárgykészítő játékok

A továbbiakban ez alapján a rendszerezési minta alapján sorolom be a baranyai gyermekjátékokat, miközben Lázár Katalin meghatározásait is felhasználva az egyes játéktípusok jellemzőit is igyekszem tisztázni.

I. Kétszemélyes játékok

Kétszemélyes játéknak nevezem azokat a játékokat, amelyekhez legalább és legfeljebb két személy szükségeltetik: ez lehet a kisgyermek és az anyuka, nagymama, vagy idősebb

gyermek. Játékmagjuk azonos, mert mindkét esetben a játék legfontosabb eleme, hogy az idősebb személy játszik a kisgyermekkel.

1. A *bölcsődalok*, *altatók* funkcióhoz kötött kétszemélyes játékok: csak akkor énekelik őket, amikor altatni akarják a gyermeket. Szövegükre jellemző a játékoság, az értelmetlenség (beli-beli, csicsijja), hiszen elsősorban dallamuk fontos a kisgyermek számára.
2. Az *ölbeli gyermek játékeit* tulajdonképpen a felnőtt játssza a gyermekkel úgy, hogy közben szórakoztatja őt. Alkalomhoz nem kötődnek, tehát funkció nélküli kétszemélyes játékok. Ezek a játékok segítik a kisgyermeket első mozdulatai elsajátításában. Ilyen játék például az arcsimogató, a tapsoltató, a lovagoltató.

II. Funkcióval rendelkező játékok

Azokat a játékokat nevezem funkcióval rendelkező játékoknak, amelyeknek funkciójuk van, tehát bizonyos alkalomhoz kötöttek, és ez a legmeghatározóbb, a többi típuscsoporttól különböző tulajdonságuk.

3. A *mondókák* tulajdonképpen alkalomhoz kötött, dallam nélküli játékok. A mondókákat Lázár Katalin szövegük szerint rendszerezte, és az alábbi csoportokat különítette el: természetmondókák (napról, holdról, esőről szóló mondókák); növénymondókák (sóskamondóka, levéltépdese); állatmondókák (fecske, gólya, katica, csiga, tücsök, liba, stb.); egyéb mondókák és tandalok. Ez utóbbiak a „népies dalok egyik alosztályát alkotják. Kifejezetten óvodai-iskolai használatra készültek, pedagógiai céllal.” (Lázár, 2002, 117).
4. A *kisorsolóknak*, *kiolvasóknak* a mondókákhoz képest sajátos funkciójuk van, mégpedig a következő játék szereplőinek a kiválasztását segítik. A kisorsolók szöveg nélküliek, és általában csapatjátékoknál használták, ilyen például a botfogás vagy a gyufaszálhúzás; a kiolvasók pedig mondókás kiszámolók, ide tartoznak az *Egyedem-begyedem*, vagy az *Egy, kettő, három négy* kezdetű mondókák.
5. A *csúfolók* megint csak más funkcióval rendelkező mondókák, dallamok: céljuk a másik valamely jellemzőjének kicsúfolása (névcsúfolók, tulajdonságcúfolók, foglalkozáscúfolók, egyéb).

III. Mozgásos játékok

Mozgásos játékoknak nevezzük azokat a játékokat, melynek legfontosabb eleme, hogy „valamilyen mozdulatot, mozgásformát el tudunk-e végezni” (Lázár, 2002, 93). Itt is fontos, hogy a mozgás ne csak egy összetevője, hanem meghatározó eleme legyen a játéknak.

6. A *fogócskák* „legfontosabb eleme, hogy egyik gyereknek meg kell fognia a másikat, bármilyen szöveggel, dallammal, térformával vagy kiegészítő szabállyal van is körítve a játék” (Lázár, 2002, 96).
7. Az *ügyességi és erőjátékok* legfontosabb eleme még mindig a mozgás, de a játék során „valamilyen mozdulat, mozgás elvégzéséhez szükséges ügyesség vagy erő, gyakran mindkettő egyszerre” (Lázár, 2002, 94) dominál. Ide tartoznak a guggolós játékok, az ugróiskolák, a versenyfutás, a hordozó játékok és a kötélhúzás.
8. A *vonulások* lényege a haladás, az énekekre való lépés, járás, amellyel régen gyakran az egész falun végigmentek. Ma a bújó-vonuló játékok a legismertebbek, de ide tartoznak a hidas játékok is.

IV. Párválasztó játékok

A párválasztó játékok lényege a párválasztás. A hagyományos társadalomban ezeket a férjhez menés előtt álló nagylányok játszották. Lázár Katalin szerint ezekben „az érzelmi kapcsolatok, vonzódások jelennek meg” (Lázár, 2002, 103).

9. A *párválasztó körjátékok* folyamata a következő: a játszó körbe állnak, egyvalaki áll a kör közepén, és egy adott szövegrésznél párt választ magának, akivel aztán a dallam végéig táncol, vagy egyszerűen csak helyet cserélnek. A Hajlik a meggyfa, Fehér liliomszál és Haj szénája kezdetű dalok mind ide tartoznak.
10. A *leánykérő játékok* „cselekménye – ahogy elnevezésük is mutatja – a leánykérés, a férjhez menés témaköréhez kapcsolódik” (Lázár, 2002,107). Itt is körbe állnak a játszó, de itt a körön kívül jár egyvalaki, aki a játék során sorban elviszi a játékosokat.
11. A *párválasztó társasjátékokat* lányok és fiúk együtt játszották, ezek során derült ki az egymás iránt érzett kölcsönös vonzódás. Szokták fonójátékoknak is nevezni, mert leginkább a fonókban játszották. A legtöbb párválasztó játék, mint például a Kútba estem vagy a Fordulj, bolha, polgári eredetű.

V. Szellemi játékok

Szellemi játékoknak nevezzük azokat a játékokat, amelyekben elsősorban eszünket, szellemi képességeinket kell használnunk. Ez nem csak a gyermekek játéka, minden korosztály játssza.

12. A *szellemi ügyességi játékok* irányulhatnak az emlékezőképességre, a reagálás gyorsaságára, vagy akár konkrét ismeretanyag elsajátítására. Ilyenek például a számoló mondókák, a nyelvtörők, vagy a Repül a, repül a... - típusú játékok.
13. A *beugratós játékok* célja egy-egy gyermek beugratása, fő jellemzője pedig az, hogy mindenkivel csak egyszer lehet eljátszani, amikor még nem ismeri a játék trükkjét.
14. A *kitalálós játékok* lényege egész egyszerűen annyi, hogy valamit ki kell találni. Ezek lehetnek kitalálós körjátékok, amikor hang alapján kell felismerni a másikat, vagy barkóba-jellegű játékok, de ide sorolhatók be a találós kérdések is.
15. A *rejtő-kereső játékok* lényege „egy eldugott tárgy vagy az elbújt játszók megkeresése, megtalálása” (Lázár, 2002, 101). Ide tartozik a bújócska és a gyűrűsdi.
16. A *tiltó játékok* lényege a tiltás, az, hogy valamit nem szabad csinálni. A tiltás irányulhat nevetésre, beszédre, egyes szavak kimondására. Jellemző, hogy aki megszegi a tilalmat, zálogot ad.

VI. Eszközös játékok

Eszközös játéknak nevezzük értelemszerűen azokat a játékokat, amelyekben valamiféle játékeszköz jelenik meg – de nem elég csak megjelennie, a játékeszköznek kell képeznie a játék lényegét, annak kell a játék középpontjában állnia. A játékeszköz fogalma tovább bontható: ténylegesen azt nevezzük *játékeszköznek*, amely „nem kifejezetten a játékhoz készült tárgy, de felhasználható a játék során is”; azokat pedig, „amelyeket tudatosan formáltak, alakítottak úgy, hogy alkalmasak legyenek a játékra”, *játékszernek* hívjuk (Lázár, 2002, 86). Az eszközös játékok további csoportosítását az határozza meg, mi történik a játékeszközzel a játék során.

17. A *labdajátékok* központi eleme a labda mint játékszer, amellyel azonban többféle dolgot is lehet csinálni: elkapni, gurítani, pattogatni vagy eltalálni vele valakit.

18. Az *eszközös ügyességi játékok* lényege, hogy a játészó gyermek megmutassa, mennyire tud a játékeszközszel bánni. Ilyen játék a lapos kavics vízbe dobálása, a szappanbuborék-fúvás, és az ugrókötelezés.
19. A *sport jellegű népi játékok* tulajdonképpen már sport jellegű tevékenységek, amelyeknek azonban nincs egységes szabályrendszere. Legismertebb formái a bigézés, csülkőzés és métázás.
20. A *tárgykészítő játékok* célja, hogy a játék során elkészítsenek egy játékszert vagy egyéb tárgyat. Ilyen például a várépítés, az állatfigurák, díszek készítése, de szekérekét, hangszereket (nádi hegedű, fűzfa súp), csúzlít, puskát is gyakran készítettek a gyermekek.

A baranyai magyar gyermekjátékok

A baranyai magyar gyermekjátékok fellelhetőségei ma

Jelen könyv célja a baranyai magyar gyermekjátékok felkutatása-gyűjtése, rendszerezése és a pedagógusok számára is felhasználható formában történő közreadása. Kutatásomat így a gyermekjátékokkal és/vagy Baranyával foglalkozó kiadványok megkeresésével és tanulmányozásával kezdtem, ezekről bővebben a következő fejezetben szólok. A kiadványok mellett azonban jelentős mennyiségű gyermekjáték-anyag található meg kutatóintézeteinkben, múzeumainkban is, többnyire feldolgozatlanul. Először a pécsi Janus Pannonius Múzeumot kerestem fel, azon belül is a Néprajzi Múzeumot, ahol első körben nem jártam sikerrel, és a Várostitörténeti Múzeumot, ahol szintén nem tudtak nekem segíteni. Ezután a Hagyományok Házában érdeklődtem: a Folklórdokumentációs Központ és a Martin Médiatár tárgyi és adatállománya immáron interneten keresztül is elérhető, böngészhető. Sajnos jelentős baranyai játékanyagot itt sem sikerült összeszednem. Következő állomásom a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete volt. A Néptánc Osztályon a gyűjtési jegyzőkönyveket olvasgatva találtam néhány érdekes adatot, sőt, filmfelvételeket is nézhettem; a Népzene Osztályon dolgozó Lázár Katalin pedig rendelkezésemre bocsátotta rendszerezett gyermekjáték-anyagának Baranya megyére vonatkozó részét – bár a hanganyagokat nem sikerült (még) végighallgatnom. Ellátogattam a budapesti Néprajzi Múzeumba is, ahol külön játékgyűjtemény is található, így itt számos játéktárgyat kézbe is vehettem. Az Etnológiai Adattárban számos gyermekjáték-gyűjtést sikerült végigolvasnom és áttanulmányoznom, valamint a múzeum könyvtárában megtalálható könyvek is segítségemre voltak.

A jelenleg rendelkezésemre álló baranyai magyar gyermekjáték-anyag alapját tehát a már megjelent könyvek és kiadványok; valamint a múzeumok, adattárak még ki nem adott játékleírásai adták. Ehhez azután további (az anyag egészéhez viszonyítva csekély számú) játékanyagot sikerült saját gyűjtésemből hozzátenni. Köszönettel tartozom továbbá dr. Várnai Ferenc zeneszerzőnek és népzenekutatónak, aki örömmel járult hozzá saját gyűjtésének e dolgozatban való felhasználásához.

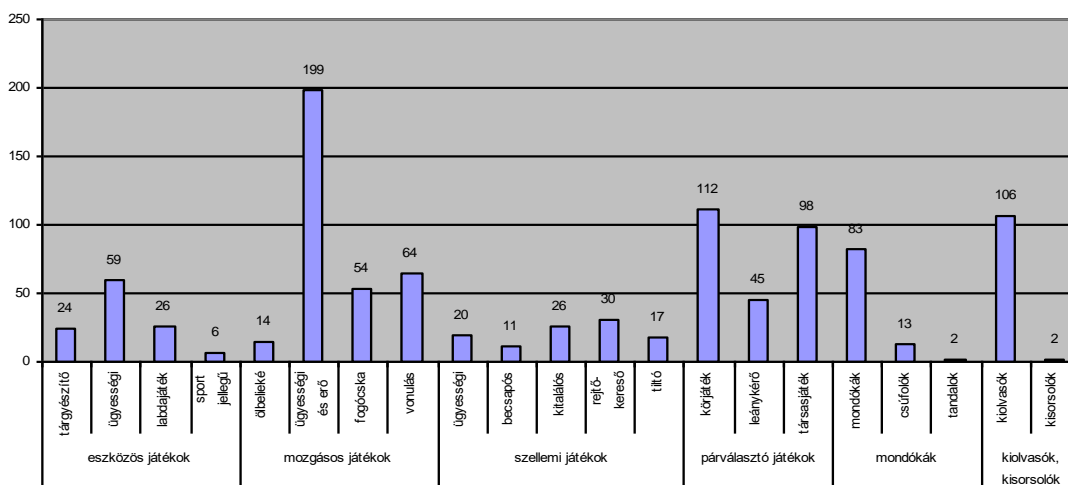
Játékgyűjtések Baranyában

Az így kialakult baranyai gyermekjáték-gyűjteményben jelenleg 1040 játék szerepel, ebből csak 371 jelent meg kiadványban. Igaz, ezek között akad a közlésre valamely okból alkalmatlan játék, szövegtörödékek is. Az anyag egészét dokumentáltam, áttekintettem, gyűjtési helyeiket térképen jelöltem, területi eloszlását diagramon is ábrázoltam. Ebből jól látható, hogy Baranya egész területéről vannak gyermekjáték-gyűjtések, bár Ormánság területe látszik a legfeldolgozottabb résznek. Ezenkívül még Mohácsról van a legtöbb gyermekjátékra vonatkozó adat. Azokat a játékokat leszámítva, melyek pontos gyűjtési helyét nem tudjuk³, a legtöbb játékot Csányoszróról /Ormánság/ (61), Nagyvátyról /Szigetvidék/ (50), Hosszúhetényből /Kelet-Mecsek-alja/ (45), Hidasról (40) és Magyareregnyből /Völgység/ (36) jegyezték fel. Ez is azt jelzi, hogy Baranya egész területét hasonló mértékben megvizsgálták kutatóink. A játékgyűjtések nagy száma konkrétan ezekben a falvakban azonban más okokra is visszavezethető lehet, például a hagyományörző együttesek jelenlétére és ezáltal a játékok időben tovább történő megőrzésére, vagy éppen azok nagyobb számú dokumentálására. Ezen tényezők felkutatása viszont ma már nagyon nehéz feladat.

³ Ezek az adatok a nyilvántartásban „egyéb ormánsági” vagy „egyéb baranyai” kategóriában szerepelnek.

A felgyűjtött baranyai játékok típus szerinti megoszlása

A baranyai gyermekjáték-anyagot ezután a Lázár Katalin által meghatározott típusrend szerint is rendszereztem, az eredményt diagramon is ábrázoltam. Egyértelműen a mozgásos, ügyességi és erőjátékokból van a legtöbb adatunk, de igen nagyszámú a párválasztó körjátékok és a kiszámolóké száma is. Figyelemre méltó még a viszonylag sok párválasztó társasjáték, mondóka és bújó-vonuló játék is. A legkevesebbet a kisorsolókból, a sport jellegű népi játékokból és a becsapós játékokból gyűjtöttek. Ha a típustömböket hasonlítjuk össze, a mozgásos játékokból van a legtöbb, míg a szellemi játékokból a legkevesebb. Ez az arány azonban nem biztos, hogy a játékok előfordulásának eredeti arányát teljes mértékben tükrözi, hiszen a különböző időszakokban a kutatók érdeklődésének középpontjában mindig más és más állt – a sport jellegű népi játékok például egy viszonylag újonnan létrehozott kategória, míg a körjátékok gyűjtése nem csak néprajzi, de gyakorlati, pedagógiai szempontból is fontos volt.

A rendelkezésemre álló baranyai játékmagyarázatból a jelen könyv mellékletébe választottam 250 játékot. Igyekeztem mindegyik kategóriából és egész Baranya területéről beválogatni játékokat, hogy a rendszer átlátható és megérthető legyen. A játékok többsége még nem jelent meg egyetlen kiadványban sem, azok azonban, amelyek igen, sajátos jellegzetességeik okán kerültek be mégis a válogatásba. A gyűjtésben minden játék mellett szerepel a játék szövegének kezdete aláhúzva, a forrás megjelölése zárójelben, Ak.: az adatközlő neve és születési éve, Gy.: a gyűjtő neve és a gyűjtés éve, helye.

A baranyai gyermekjátékok kutatása még nem tekinthető befejezettnek, hiszen folyamatosan kerülnek elő elfeledett játékgyűjtések, feldolgozatlan jegyzőkönyvek. Ezen kívül még a helyi hagyományőrző együttesek dokumentum-anyagának ilyen szempontú feldolgozása is egy lehetséges kutatási irány lehet.

A baranyai gyermekjátékokkal foglalkozó kiadványokról

A hazai néprajztudomány egyik legkiválóbb 19. századi vállalkozása volt Kiss Áron *Magyar gyermekjáték-gyűjteménye* (Kiss, 1891), mely az első gyermekjáték-gyűjtemény volt, és számos baranyai játékot is közölt. A játékokat ugyan a játékot játszó gyermekek életkora szerint csoportosította, de minden esetben pontosan megjelölte a gyűjtőt és a gyűjtés helyét, így földrajzilag is nyomon követhetőek voltak a közölt játékok. A későbbiekben megjelent nagy gyermekjáték-gyűjtemények (Lajos, 1940; Kerényi, 1951; Hajdu, 1971) is ezt a gyakorlatot követték, így azokat most külön nem említeném meg, csak a kifejezetten baranyai (ormánsági, hegyháti, stb.) játékokkal foglalkozó köteteket szeretném ismertetni.

1937-ben jelent meg Kiss Géza *Ormányság* című könyve, mely az ormánsági nép életével, szokásaival, hagyományaival foglalkozott. A gyermekjátékokról azt írta, „játék és költészet ölekezése ez is” (Kiss G., 1937), és külön fejezetet szentelt neki. A játékokat nem sorolja be direkt módon, de azok jellemzéseiből vagy leírásaiból – melyet a kotta alatt mindig mellékel a játékokhoz – látni lehet, miként különböztette meg a játékokat. Ír például olyan játékokról, amelyben „önfeledten énekeltek” és „körben jártak” (körjátékok), amikor a kör közepén álló „elkap valakit s beviszi a körbe” (párválasztó körjátékok), vagy „komoly párbeszéd és várkerülgetések”, esetleg valóságos „drámai cselekmény” áll a játék középpontjában (leánykérő játékok). Külön csoportot képeznek még az utánzó játékok is. Kiss Géza határozottan elkülöníti azonban a gyermekmondókákat, a sorsolókat, a fogócskákat és a „fiúk játékait”.

Berze Nagy János három kötetes gyűjteménye is ez idő tájt jelent meg, *Baranyai magyar néphagyományok* címmel (Berze, 1937-40). A játékokat ő is külön fejezetben tárgyalja, dallamukkal, gyűjtési adataikkal és a játékleírásokkal. Tudatos rendszerbe foglalásról az ő esetében sem beszélhetünk, bár egy játék változatai sokszor egymás mellé kerültek, és a kiolvasókat, mondókákat ő is külön megjelöli. A játékokat egyébként számozva közli. Tüzetesebb áttanulmányozás után a következő fogalomkategóriákat sikerült

felállítanom a leírások alapján: körjátékok („körben éneklik”), ölbeli gyermek játéka („ölébe veszi gyermekét”), hidas játékok, kiolvasó versek, fogócskák (libajátékok), mondókák.

1958-ban jelent meg Komlói Sándorné *Magyar-délszláv-német népi gyermekjátékok Baranyában* címmel (Komlósiné, 1958). Ez a kötet már célirányosan a gyermekjátékokról szól, Komlósiné – a baranyai népcsoportok ismertetése mellett – a bevezetőben ír a játéktanításról és a játékgyűjtésről is. Komlósiné a játékok dallamát, szövegét, leírását közli, a gyűjtő nevét, a gyűjtés helyét és időpontját pedig egy különálló táblázatban adja meg. A játékokat ő már rendszerben közli, melynek alapja a játékok cselekménye – bár a fogalmakat nem tisztázza, így a csoportok átjárhatókká válnak (vagy például a lopó játékok és a futó játékok alatt is fogócskákat közöl). Viszont az előző kiadványokkal ellentétben – amelyekben jellemzően a dallammal és/vagy szöveggel rendelkező játékokat írták le – ő a játékoknak sokkal szélesebb skáláját közli. A következő csoportokat állapítja meg: kiolvasók és hívogatók; páros játékok; körjátékok: a) sima körjátékok, b) guggolás, tapsos körjátékok, c) kiforduló játékok, d) leánykérő játékok; fogyó-gyapodó játékok; hidas-átvonuló játékok; sorjátékok; mozdulatutánzó játékok; lopó játékok; táncos játékok; teremjátékok; zálogos játékok; futó játékok; labdajátékok; sportjátékok.

Végezetül szeretném megemlíteni Lázár Katalin 2004-ben megjelent könyvét, melyben a Dunántúl játékanyagából válogatott (Lázár, 2004). A játékok elméletével a sorozat első kötetében foglalkozott, a játékokat pedig az általa kidolgozott, már ismertetett rendszerben közli.

A baranyai magyar gyermekjátékok továbbélési lehetőségei napjainkban

Hagyományaink ápolásában kétségkívül kiemelkedő szerepet játszanak hagyományörző együttesek, néptáncsoportjaink, és a különféle szervezeti keretek között működő nonprofit társulások (egyesületek, alapítványok, közhasznú társaságok). A hagyományápolás azonban olyan fontos és kiemelkedő feladat, melyet közoktatási keretek között is lehetővé és így mindenki számára elérhetővé kell tennünk. Ehhez nem feltétlenül kell a jelenlegi közoktatási rendszert megváltoztatni, hiszen jelenlegi tantervünk az Európai Unió irányelveinek megfelelően készült, az Unió pedig az „Egység a sokszínűségben” jelmondata alatt hangsúlyozza és lehetővé teszi a hagyományápolást. Feladatomban tekintem viszont, hogy a jelenlegi körülmények között megtaláljam azokat az utakat, amelyeken hagyományainkat, jelen esetben pedig a népi gyermekjátékokat a lehető legtöbb gyermek számára biztosítottá tehetnénk. A következőkben a Nemzeti Alaptantervben foglaltakat tekintem át, majd a közoktatás egyes intézményein belül kutatom a lehetőségeket a gyermekjátékok közkinccsé tételére.

A Nemzeti Alaptantervről

A Nemzeti Alaptanterv célja „a közoktatás tartalmának elvi, szemléleti megalapozása oly módon, hogy az iskolák önállóságát szem előtt tartva meghatározza a közoktatás országosan érvényes általános céljait, a közvetítendő műveltség fő területeit, a közoktatás tartalmi szakaszolását és az egyes tartalmi szakaszokban megvalósítandó fejlesztési feladatokat” (NAT, 2003, 6). Az iskolai nevelés-oktatás egyik alapvető céljaként az ún. kulcskompetenciák fejlesztését nevezi meg. Ilyen kulcskompetencia például az *esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképesség* is, azaz az érzelmek kreatív kifejezése zenében, táncban, vizuális művészetekben. E kompetencia megszerzéséhez az egyénnek tisztában kell lennie saját helyi és nemzeti kulturális örökségével, saját közösségének a világban elfoglalt helyével, valamint törekednie kell a kulturális és nyelvi sokszínűség megőrzésére. Mindehhez nélkülözhetetlen a nyitottság, az érdeklődés, a fogékonyság (NAT, 2003, 12). A másik számunkra fontos kulcskompetencia a *szociális és állampolgári kompetencia*, azaz a közösségbe való harmonikus beilleszkedést és a problémamegoldást segítő képesség. Ehhez az egyénnek rendelkeznie kell egy egészséges önképpel és kulturális identitással, ismernie

kell az általánosan elfogadott viselkedési normákat, empatikusnak kell lennie. Elengedhetetlen a magabiztosság és az együttműködés (NAT, 2003, 11).

A népi gyermekjáték mind az esztétikai-művészeti tudatosság, mind pedig a szociális kompetencia lényeges előkészítő eleme lehet. A gyermekjátékok hármasszerepét szeretném itt hangsúlyozni: *készségfejlesztő szerepe* révén fejleszti a gyermekek mozgáskoordinációját, egyensúlyérzékét, kéz ügyességét, memóriáját; *lélektani szerepe* révén segíti egészséges pszichológiai fejlődésüket, azaz egészséges önképük és önértékelésük kialakulását; *társadalmi szerepe* révén pedig megtanítja nekik a közösségi viselkedés alapjait, felkészíti őket a felnőtt életre. Mindeközben a gyermekek jól érzik magukat, „játszva tanulnak”.

Az alaptanterv a közoktatás tartalmát műveltségi területek szerint határozza meg (NAT, 2003, 21). A mi szempontunkból három műveltségi terület lehet fontos: művészetek és kultúra, életvitel és gyakorlati ismeretek, illetve testnevelés és sport.

A *művészetek és kultúra műveltségi terület*hez tartozik (nép)művészetünk, de mindennapi életünk, kultúránk is. Fontos eleme az értékmegőrzés és értékközvetítés, valamint az alkotásra való ösztönzés, célja a teljes ember nevelése és a közösségformálás a művészetek eszközeivel. A művészetek által a gyermek készségei és egyénisége is fejlődik. A művészeteken belül a dráma és tánc keretein belül nyílnak lehetőségek a gyermekjátékok tanítására: a cél a csoportos játékhoz szükséges képességek, készségek elsajátítása, az együttműködési képesség kialakítása, a problémamegoldó képesség és a kifejezőkészség fejlesztése (NAT, 2003, 93).

Az *életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségi terület*en belül a szabadidő-kultúra témaköre érintheti céljainkat. Ez a szabadidő értelmes, hasznos eltöltését jelenti, melyben szerepel az önfejlesztés, a társas kapcsolatok ápolása, a sport, a művelődés, és nem utolsósorban a szórakozás, játék. Ha pedagógusaink el tudják érni, hogy a gyermekek órán vagy foglalkozáson kívül, saját szórakozásukra játsszák a népi gyermekjátékokat, akkor szinte biztosak lehetünk abban, hogy értékes közösséggé, és magabiztos felnőttekké válnak majd.

A *testnevelés és a sport műveltségi terület* hordozza magában talán a legtöbbet számunkra. A mozgás életünk része, egészségünk fenntartásának lényeges eleme, ezért is kap igen hangsúlyos szerepet az alaptantervben. A NAT a testnevelés célját a következőképpen fogalmazza meg:

„célja, hogy sikeres, aktív életvitelű, pozitívan gondolkodó állampolgárokat formáljon, akik örömet lelnek a különféle pszichomotoros tevékenységekben, elviselik a stresszt, a terheléseket, a fizikai igénybevételeket, vállalják a közösségi felelősséget, követik a szabályokat, igénylik és elfogadják a

normákat, a megmérettetést és az értékelést. Célja továbbá, hogy a nemek felkészüljenek sajátos feladataikra, szerepeikre, munkáltatóként és munkavállalóként, állampolgárként gondot fordítsanak a fizikai állapotukra, és élethossziglan fenntartsák alkotóképességüket olyan társas kapcsolatok mellett, amelyekben természetes az elfogadás, az együttműködés, a fair play szelleme” (NAT, 2003, 123)

A gyermekjátékok mindezen célok eléréséhez kitűnő alapot tudnak nyújtani. Ráadásul az alaptanterv szorgalmazza a nemzeti tantervnek a helyi hagyományokat szem előtt tartó, a helyi igényeknek megfelelő helyi tantervek kidolgozását is, így a heti átlagosan három testnevelés óra keretei közé könnyedén beilleszthető egy néptánc vagy népi gyermekjáték óra is.

Az iskolás kor előtti oktatás-nevelés

Először is a szülők szerepét szeretném hangsúlyozni: a gyermek elsődleges szocializációs közege a család, amit otthon kap életének első és egyik legmeghatározóbb szakaszában, azt viszi tovább serdülő és felnőtt életében is. Szerencsére a gyermekek élvezik a népi gyermekjátékokat, a szülők pedig felismerik, ha gyermekük jól érzi magát. Az érzelmi nevelésen kívül azonban ezeknek a népi gyermekjátékoknak a ritmusérzéklet, a finommotoros készségeket, a hallást és az egyensúlyérzéklet is fejlesztő hatásuk is van, ráadásul az anyukák számára is biztosítják a testmozgást.

A népi gyermekjátékokat valamivel intézményesítettebb keretek között ismerhetjük meg a kisgyermekes anyukák számára szervezett, *ringató, baba-mama játszó, táncovi, gyerekjátszó* elnevezésű irányított foglalkozások segítségével.

Az óvodákban már a gyermekjátékok egész tárháza áll a gyermekek rendelkezésére, és egyre több helyen céltudatosan a népi gyermekjátékokkal is foglalkoznak. Az óvodának a szakemberek, és nem az óvónők által tartott foglalkozásai azonban „alapfeladataikon felüli szolgáltatásnak” számítanak, amiért ellenszolgáltatást kérhetnek, azaz a szülők fizetik be gyermekeiket a foglalkozásra, nem pedig az óvoda programjának részét képezi. A probléma kiküszöbölhető lenne, ha minél több óvodapedagógus részesülne néprajzi, népi gyermekjáték-tanítás módszertani továbbképzésben, és alapfeladataik keretein belül, délelőtti foglalkozhatnának szakszerűen a gyermekekkel.

Az alapfokú közoktatás:

általános iskolák, alapfokú művészeti iskolák és gyógypedagógiai intézmények

Az általános iskolák tantervén belül a *testnevelés és sport* műveltségi területhez illeszthetők be a legkönnyebben a népi gyermekjátékok. A következőkben kifejezetten azokat a célokat és követelményeket emelem ki a tantervből, melyek a népi gyermekjátékokkal elérhetők és teljesíthetők.

1-2. osztály	3-4. osztály	5-6. osztály	7-8. osztály
oldalasság, saját test érzékelése, testhatárok érzékelése	tér- és távköz felvételének egyszerű módjai	egy és többes oszlop, egy- és többsoros vonal kialakítása, haladás egy- és többsoros alakzatban, különböző téralakzatok kialakítása, fordulatok helyben és mozgásban	Az 1-6. évfolyamokon alaki képzésként tanultak tanórai alkalmazása.
finommotoros mozdulatok	célzás álló és mozgó tárgy(ak)ra vízszintes és függőleges célirányokban		zenére bemutatott összefüggő gimnasztikai sorok
testtartást javító, játékos feladatok és játékok	testtartást javító, játékos feladatok és játékok	testtartást javító, mozgékonytárgyat fejlesztő gyakorlatok, törzserősítés	Testtartást javító és légzőgyakorlatok, törzserősítés
futás főként játékok keretében saját tempóban külső kényszer nélkül, futások irányváltóztatással	gyors futások irányváltóztatással, játékok közben is, fogó játékok	gyors futások irányváltóztatással, különféle szintereken.	Húzóerő, gyorsító, erő-állóképesség fejlesztése, izmok mobilizálása, nyújtása, lazítása
egyszerű szabályokon alapuló testnevelési játékok.	ügyességfejlesztés egy-két egyszerű mozgást tartalmazó feladattal	Ügyességfejlesztés több egyszerű mozgást tartalmazó feladattal	
szökdelések, ugrások váltott, két és egy lábon, játékosan.	szökdelések, ugrások saját erőbeosztással.	Szökdelések, ugrások	Dobások, hajítások, vetések, lökések, szökdelések
statikus jellegű (játékos) egyensúlygyakorlatok	statikus egyensúlyviszonyok gyakoroltatása talajon és szereken is	Mozgásban lévő társakkal mozgásból történő labdakezelés, testnevelési játékok labdával	
egy- és kétkézes dobások, hajítások kis súllyal	egy- és kétkézes dobások, hajítások gyorsaságra törekedve	Dobások, lökések, hajítások súllyal távolba	
egyszerű koreografált játékok, gyermek-, népi játékok, táncok, gyermekmondókákra, gyermekdalokra koreografált mozgássorok.	a tanulási, testgyakorlási-edzési anyag játékokba, testnevelési játékokba, gyermektáncokba, sportágakat előkészítő, egyszerűsített szabályú játékokba ágyazása	A néptánc és a modern tánc technikai elemei, rövidebb koreográfiák, etűdök.	Koreografált torna-, tánc-, etűdrepertoár, a nemnek megfelelő mozgásstílus erősítésével.

A *művészetek és kultúra* műveltségi területen belül szintén helyet találhatunk a népi gyermekjátékok tanításának, célja pedig az alkotó munka megismertetése, élményszerzés, a kultúra iránti nyitottság kialakítása. Az alábbiakban azon célkitűzéseket emelem ki, melyek eléréséhez a gyermekjátékok is tevékenyen hozzájárulhatnak.

1-4. osztály	5-6. osztály	7-8. osztály
A játékbátorság kialakítása, a csoport előtti megnyilvánulás gyakorlása és elfogadása.	Tempó-, hangsúly- és hanglejtésgyakorlatok	Beszéd- és légzéstechnikai gyakorlatok
Egyensúly-, ritmus- és térérzékelés	Nem verbális kommunikációs játékok	Páros, illetve csoportos egyensúly- és bizalomgyakorlatok
Egyszerű mozgások és tartáshelyzetek	Tér, forma- és stílusérzék fejlesztése	Különböző tánc típusok páros és csoportos technikáinak alapjai.
Memória- és koncentrációfejlesztő játékok (pl. mondókák, kiszámolók, találós kérdések, mozgásos és szöveges figyelemfejlesztő játékok).	Egyszerű elemekből építkező mozgássor létrehozása (pl. indítás, megállítást, gyorsítás, lassítás, fordulat, járás, futás, mozdulatkitartás).	Történetek feldolgozása különböző tánc- és mozgástechnikai elemek alkalmazásával.
Népi gyermekjátékok (pl. ritmikus játékok dallal, mondókával).	Mozgásos improvizáció a tanár által megadott cselekményvázra, a tanult egyszerű tánctechnikai elemek felhasználásával.	Alakoskodó népszokásaink megismerése (pl. farsang).
Csoportos mozgásos, hang és térérzékelő gyakorlatok.	Maszkos játékok. Jeles napok játéka, tánci és szokásai.	Egyes történelmi korszakok táncainak megismerése.
Térkitöltő és térkihasználó gyakorlatok alapfokú tánctechnikai elemek felhasználásával	Különböző tánc típusok improvizálása.	
Ritmus-, mozgás-, és beszédgyakorlatokkal kombinált koncentrációs és memóriagyakorlatok.	Jeles napokhoz fűződő szokások feldolgozása énekkel, táncal.	
Gyermekjátékok lépésmotívumainak szabad variálása, egyszerű tánc lépések improvizálása.	Jeles napok szokásainak megismerése és kipróbálása (pl. lucázás, betlehemezés, regölés).	
A beszéd, az ének és a mozgás összekapcsolása játékhelyzetben és/vagy ritmikus formában	Különböző tánc típusok játékos elsajátítása, gyakorlása csoportosan, párban, egyénileg.	
a ritmusérzéklet és mozgáskultúrát fejlesztő játékok és gyakorlatok		
Néptánc-motívumok összekötése tanári segédlettel, majd improvizálás formájában.		
Az emberélet szakaszaihoz, fordulóihoz kapcsolódó hagyományok, szertartások (pl. lakodalom) megismerése.		

Az általános iskolák osztályfőnöki órái, napközjei és délutáni foglalkozásai is teret adhatnak a népi gyermekjátékoknak. Az osztályfőnöki órán főként a játékok személyiség- és közösségfejlesztő szerepe, a napköziben szórakoztató jellege, a délutáni néptánc foglalkozásokon pedig előadó-művészeti jellege dominálhat.

Az alapfokú közoktatás speciális intézményei az alapfokú művészeti iskolák, melyek célja „a zeneművészet, táncművészet, képző- és iparművészet, valamint a színművészet és bábművészeti iránt érdeklődő tanulók számára készségeik, képességeik fejlesztését, alkotó és önkifejező képességeik kibontakoztatását, és tehetségük gondozását biztosítani”(Alapfokú, 2003, 1). Az alapfokú művészeti iskolákban működő *néptánc tanszak* egyik fő tárgya a népi gyermekjáték, amelynek így újabb funkciója kerül előtérbe: mégpedig a magyar néptáncanyag megalapozása. A következőkben vázolom a népi játék tantárgy két évének előírt fejlesztési feladatit:

1. évfolyam	2. évfolyam
Alapvető mozdulattípusok fejlesztése a játéktevékenység során	A mozgáskészség, alapvető kombinációs képesség fejlesztése a mozgás- és játéktevékenység során
A ritmus – tér – térforma fogalmainak kialakítása	A ritmus – tér – térforma fogalmainak alkalmazása a gyakorlatban
Az ugrás és forgás technikai előkészítése	Az ugrás és forgástechnika fejlesztése
A tanuló mozgáskészségének, önfegyelmének, kommunikációs képességének, éneklési készségének, játékbátorságának, szabálytudatának fejlesztése	A játékműveltség, játékbátorság, szabálytudat, önfegyelem és kezdeményezőképeség fejlesztése
A közösségi érzés, a közösséghez tartozás tudatos kialakítása	A kommunikációs és éneklési képesség fejlesztése, a verbális és nonverbális kommunikáció szinkronjának kialakítása
A verbális és nonverbális kommunikáció szinkronjának elősegítése	A kreatív játékos tevékenység, valamint a mozgásos és verbális önkifejezés ösztönzése, a közösségépítés megvalósítása, a szocializációs folyamatok fejlesztése
A szocializációs folyamatok fejlesztése	

Az alapfokú közoktatási intézmények harmadik típusát a gyógypedagógiai intézmények képezik, de ezek pedagógiai programjának áttekintése meghaladja ezen dolgozat kereteit. Tájékozódásom szerint azonban igen kevés intézményben próbálkoztak a népi gyermekjátékok, a néptánc tanításával (bár a népzene már több helyen megjelenik). A népmesékhez hasonlóan talán a népi gyermekjátékok és a néptánc mozdulatvilága, jelképrendszere is gyógyító erővel hathat ezekre a gyermekekre, érdekes kutatási terület lehetne ez is a jövőre nézve.

A középfokú közoktatás:

szakiskolák, szakközépiskolák és gimnáziumok

A középiskolákban már alig fektetnek hangsúlyt a művészeti és testnevelési képzésre, így a népi gyermekjátékot és annak néptáncban megjelenő motívumait is nehezen tudnánk beépíteni a tanmenetbe. Ezenkívül a társadalmi és gyakorlati ismeretekről szóló órák is teljesen eltűnnek a gyakorlatban, pedig ennek a serdülő korosztálynak fontos érzelmi és közösségi kapaszkodót jelenthetnének a játékok. A közösségben játszott, kellemesen elfárasztó, ugyanakkor teljesen kikapcsoló játékot pedig mindenki szereti, a tévhitell ellentétben még ez a korosztály is. Az alaptantervben megfogalmazott célkitűzéseket tehát nyugodt szívvel, játékkal is elérhetjük. A *testnevelés* óra keretein belül a cél inkább a testedzés, az ügyesség fejlesztése és a mozgás.

9-10. osztály	11-12. osztály
Az általános iskolában tanult alaki formák gyakorlása, lehetőség szerinti továbbfejlesztése.	A korábban tanult alaki formák célszerű alkalmazása
Has- és hátizomerő-fejlesztés szabadon, testtartásjavító gyakorlatok, törzserősítés, társas gyakorlatok	Törzserőfejlesztés, egyoldalú terhelést kompenzáló testtartásjavítás
Mindenféle izomcsoport terhelése erő- és állóképesség-fejlesztő jelleggel. Az izmok mobilizálása, nyújtása, lazítása	Minden izomcsoport, sokoldalú fejlesztése módszeres erősítése
Hajítások, dobások, vetések távolságra törekedve	Hajítások, dobások, vetések, ugrások
Mindenfajta testkulturális mozgás, sportág technikájának, taktikájának csiszolása, fejlesztése	állóképességi terhelések futással
Egyre hosszabb, bonyolultabb koreográfiák, különféle mozgásstílusokat képviselő táncsorok	Minden testgyakorlati ág (benne tánc, művészeti előadás, alternatív mozgásformák)

A *művészetek és kultúra* műveltségi területén belül célunk a népi gyermekjátékokkal sokkal inkább a közösségi viselkedés, az egymásra figyelés megtanítása, az empátiakészség és az önkifejezés kialakítása, illetve továbbfejlesztése:

9-12. osztály
Fejlesztő és szinten tartóbeszédű játékok
Tánc- és mozgásszínházi technikák páros gyakorlatainak alapjai.
Spontán és előkészített mozgásos improvizáció adott zenére vagy téma alapján. Mozgásos improvizáció tánc-, illetve mozgásszínházi technikák alkalmazásával. Mozgássor tervezése.
Történetyszerkesztés és történetmegjelenítés különböző színházi, drámai, illetve tánc- és mozgásszínházi formák alkalmazásával.

Természetesen az általános és a középiskolákban is sokkal inkább a délutáni foglalkozások, szakkörök keretein belül működnek mind a sport, mind pedig a művészetek kielégítését célzó programok. Ezek a tanítási időn kívül, de az iskola programján belül működnek, és a legtöbb esetben az iskola ezen csoportoknak megmutatkozási lehetőségeket is kínál a különböző iskolai rendezvények alkalmával.

A játéktanítás gyakorlata és módszertana

A játéktanításról általában

A játéktanítás célja minden esetben az, hogy a gyermekek számára a játék élmény, örömszerzési lehetőség legyen. A játéktanításnak nem szabad arról szólnia, hogy egy arra illetékes személy (az „óvó néni” vagy a „tanár néni”) *megtanítja* a gyermekeknek, hogyan kell ezt meg azt játszani. Való igaz, ma már kell egy személy, aki megtanítja a gyermekeknek az elfeledett játékokat, de ennek a személynek inkább útmutató, irányító funkciója kell, hogy legyen. Nem csupán a játékot és a szabályokat kell továbbadni, hanem és sokkal inkább a *játszás módját*. A végső cél az, hogy a gyermekek tudjanak maguktól is játszani, hogy képesek legyenek alkalom adtán saját maguk is a játékokat alakítani, új játékokat kitalálni; azaz, hogy a játék életük részévé váljon, hogy ne kötelesség, hanem valóban szórakozás legyen.

A játéktanítás folyamata tulajdonképpen művészeti nevelés is: a játékban megjelenik az alkotás öröme, ahogy a gyermekek a már ismert formákat és elemeket saját elképzeléseik szerint fűzik egybe, így alkotva új szabályokat vagy új játékokat. Mivel a játék folyamán megtanulták az együtt játszás alapvető szabályait, ezek az általuk újonnan kitalált játékok is pontosan illeszkedni fognak a népi gyermekjátékok követelményrendszerébe, vagyis bátran nevezhetjük majd ezeket népi játékoknak. Mindemellett bizonyos fajta játékokban (tárgykészítő, tiltó, kitalálós), ahol a játék folyamata is megkövetel a gyermekektől egy bizonyos fokú önállóságot és kreativitást, az egyéni alkotói folyamatoknak is fontos szerepük van. Így a gyermekek önmagukat is megmutathatják a játék keretein belül, anélkül, hogy az kirívó lenne, hiszen ennek meghatározott helye és módja van.

A játéktanítással egyidejűleg számos készséget és kompetenciát is taníthatunk a gyermekeknek. A különböző készségek fejlesztése a gyermekek életkori sajátosságainak megfelelő játékokkal, szinte észrevétlenül történik. Az óvodás és kisiskolás gyermekek számára az egyik legfontosabb készség, az egyensúlyérzék és mozgáskészség fejlesztéséhez például számos népi gyermekjátékunk megfelelő alapot ad. Ezenkívül szinte minden népi gyermekjáték fejleszti a ritmikai és zenei érzéket is, így a játékok a tánc kultúránk megalapozását is biztosítják. A gyermekjátékok segítségével a térérzékelés, a manuális készségek, sőt a memória fejlesztését is elkezdhetjük egészen kicsi korban.

A játéktanítás az óvodában és a kisiskolában egyben személyiségfejlesztés is. A játszás során a gyermekek nem „csupán” magát a játékot sajátítják el annak szabályaival és formáival együtt, hanem hozzáállást, erkölcsi viselkedést is tanulnak. A játékban a gyermekek különösebb kockázat nélkül kipróbálhatják magukat, megfigyelhetik saját és társaik reakciót a különböző helyzetekben, így idővel tökéletes biztonsággal el tudják helyezni magukat az őket körülvevő szűkebb és tágabb világban.

A játszás igazi örömét azonban az együttesen átélt élmény adja meg. A játszás mindig közösségben történik, a résztvevők kapcsolatokat alakítanak ki egymással, jobban megismerik egymást, érzelmileg kötődnek és alkalmazkodnak egymáshoz. A népi gyermekjátékok által a gyermekek megtanulják a közösségi viselkedés szabályait és észrevétlenül belenevelődnek a felnőtt életbe. Talán a legfontosabb dolog, hogy megtanulják elfogadni egymás különbözőségeit, megtanulnak bízni társaikban, és önzetlen viselkedésre képesekké válnak.

Mindezekhez azonban a pedagógusnak felkészültnek kell lennie: ismernie kell a gyermekek személyiségét és készségeit, tudnia kell alkalmazkodnia a váratlan helyzetekhez, és nem utolsó sorban biztos tudással kell rendelkeznie a játékanyagot illetően.

A mindenkori legfontosabb szempont a kisgyermekek életkori sajátosságainak figyelembevétele. A 3-4 éves gyermekek még valóban saját testükkel és képességeikkel ismerkednek, az egyensúlyérzéküket próbálgatják, ezt kell tehát segítsen a játék is; a 8-10 éves kisiskolások azonban már hosszabb szövegű párválasztós játékokat, nagy kézügyességű eszközkészítő játékokat, kreatív gondolkodást és egymás ismeretét igénylő szellemi játékokat és sport jellegű népi játékokat is játszhatnak. Figyelembe kell venni azt is, hogy a kisgyermekek testarányai mások, mint a nagyobbaké: nagyobb a fejük, rövidebbek a végtagjaik, így esetlenebb a mozgásuk, magasabb a hangszínük. Fontos, hogy a játékokat nemek szerint is elkülönítsük: bár az óvodában még vegyesen játszanak a gyermekek, később célszerű megtanítani kifejezetten „fiús” és „lányos” játékokat is.

A játékok tanításakor nem csak a játék folyamatát kell megtanítanunk a gyermekeknek, hanem a játék helyét, idejét és célját is meg kell határoznunk. Fogócskákat célszerű a szabadban játszani, katicareptetőt akkor játszunk, amikor katicabogarat találunk, fűzfa sípot fűzfa-ágból készítünk. Fogócskákat fiúk-lányok vegyesen játszanak, bakugrást általában csak a fiúk, párválasztót egy bizonyos életkor után már csak a lányok játsszák.

Az eszközök használatát a játékban szintén a gyermekek életkori sajátosságait figyelembe véve, fokozatosan és gondosan előkészítve kell bevezetni. Bátran adjunk eszközt (labdát, botot, keszkenőt) a kisgyermekek kezébe is, minél előbb próbálkozzon azok használatával; e mozdulatok koordinálását, a játszás során történő eszközhasználatot azonban

ráérünk később is bevezetni. Az eszközhasználatban szintén megjelenhetnek a nemi különbségek.

A játéktanítás alapvető elve véleményem szerint az önkéntesség elve. A gyermekeket nem szabad kötelezni a közös játékra, bár lehet ösztönözni őket. Mivel a játékokat a gyermekek életkorának és készségeinek megfelelően választjuk ki, ritkán fordulhat elő, hogy a játék nem nyeri meg a gyerekek tetszését – ha mégis előfordul, az visszajelzés lehet a pedagógus számára. A kötelező játék azonban a lehető legrosszabb megoldás a gyermekek aktivizálására, hiszen az a korábban megfogalmazott alapvető célunkkal – miszerint a játéknak élményt, örömet kell szereznie a résztvevők számára – szögesen ellentétes.

A játéktanítás során az éneket és a mozgást, a dalt és a játékot nem szabad szétválasztani, hiszen a játékok lényege pont e kettő együttes alkalmazása. Az énekes gyermekjátékok dallamának és mozdulatainak csak együtt van értelme; a gyermekek nem is akarják azokat külön értelmezni. Számos játékban előfordul például olyan szövegrészlet, amelynek ma már nincs jelentése (*kacskaléra, dobszerda, beli-beli*), de ez nem zavarja a játékosokat a játék folyamatában, hiszen a játékörömet az együtténeklés és együttmozgás élménye adja meg számukra. Ennek ellenére vannak olyan szövegrészek is, melyek határozott funkcióval rendelkeznek a játékfolyamaton belül, mert például különböző játéktörténeteket jeleznek (*kap szoknya, állj ki már, itt kapd ki*). Ezen szövegek elemzése és tudatosítása is csak a nagyobb gyermekek számára indokolt, és nekik is csak akkor, ha néprajzi érdekességet tudunk hozzákapcsolni. Alapvetően azonban a szöveget sose magyarázzuk meg, hiszen nem az adja a játék lényegét. Fontos viszont a szöveg ritmusa vagy dallama, amelyet a mozgással kell összeegyeztetniük a gyermekeknek a játék során.

A dallam és a mozgás egyidejű tanításának jelentőségét tudományos vizsgálatok is alátámasztják. Az ének-zene és a tanulási folyamatok egymásra hatásának vizsgálata során megállapították, hogy az emberi agy két fele más és más gondolkodási módot erősít: a bal agyfélteke például az analitikus, racionális gondolkodásért; míg a jobb agyfélteke a művészi, érzelemvezérelt gondolkodásért felelős. Az egyes agyféltekékre jellemző speciális funkciók kialakulása (lateralizáció) azonban csak a kamaszkorban fejeződik be, előtte az agy két féltekéje átjárhatóbb és így az agy rugalmasabban működik. Érdekes felfedezés, hogy az éneklés által a két agyfélteke összekapcsolható, hiszen az a művészi és a logikai (nyelvészeti) gondolkodást is megkívánja. Így elméletileg az ének és mozgás segítségével, tehát mindkét agyfélteke folyamatos fejlesztésével bizonyos mértékig megőrizhetjük az agy rugalmasságát (McIntire, 2007).

A játéktanításban hihetetlenül fontos szerepe van az imitációnak: a gyermekek újra meg újra leutánozzák a pedagógust (ahogy adott esetben egymást is), ezáltal tanulják meg a játékot. Ezért a pedagógusnak minden esetben a gyermekekkel együtt kell játszania, hiszen egyrészt ő a példamutató, akit a gyermekek utánoznak, másrészt ezzel kommunikálja a gyermekek felé a játék közösségi jellegét. Ha azonban a pedagógus nem vesz részt a játékban, azzal csak a gyerekek számára teszi kötelező-szerűvé ugyanazt a játékot, amelyből ő ugyanakkor kihúzza magát.

A játékokat mindig a gyermekek kívánságainak megfelelően és annak megfelelő ideig kell játszani – az imitáció és a gyakorlás fontos mozzanatai a játéktanulásnak. A gyerekek képesek nagyon sokáig egyhuzamban ugyanazt a játékot játszani, anélkül, hogy megunják. Ennek egyik oka lehet, hogy a játék közben folyamatosan várják, hogy rájuk kerüljön a sor; a Lánc-lánc típusú játékoknak tehát ne álljunk neki, ha nem vagyunk benne biztosak, hogy mindenkire sor kerül. A másik ok lehet, hogy a játék során a gyermekek folyamatosan felfokozott érzelmi állapotban vannak, a játékkelekményben esetleg újra és újra veszélyhelyzetbe kerülhetnek (fogócskák), kiválaszthatják őket (párválasztó és leánykérő játékok), vagy próbatétel elé állíthatódnak (szellemi és ügyességi játékok). Nem célszerű ezeket a lelki folyamatokat megszakítani.

A gyermekjátékokhoz kapcsolódóan taníthatunk a gyerekeknek mondókákat, népdalokat is. Ezekhez nem kapcsolódik mozgás, ne is találjunk ki hozzájuk, mert az természetüktől idegen. A mondókák egy része alkalomhoz kötődik, más része nem, de mindenképpen ritmusuk a fontos. Ezért a mondókák a legalkalmasabbak arra, hogy elkezdjük megtanítani a gyerekeknek a tempót (lassú-gyors), a hangerőt (halk-hangos), a hangmagasságot (mély-magas), a ritmust (tá-titi), és a szöveg tapssal való kíséretét. A kiszámolókat és csúfolókat azonban helyesebb funkciójukban használni. A népdalok tanítása más módszert kíván meg: itt a szöveg értelmezése a dallamtól elválasztva is lehetséges, beszélgethetünk a gyerekekkel a dal mondanivalójáról, illetve a szokásdalok esetén a népszokásokról. Maga a daltanulás azonban a játékokhoz hasonlóan imitáció útján történjen, vagyis a szöveget és dallamot egyszerre tanítsuk, mert azok egymást segítik. Később a népdalokon is gyakoroltathatjuk a hangerőt és a tempót.

Az alapvető mozgásformákat, bár azok megjelennek a játékok során is, érdemes a nagyobb gyerekekkel néha külön is gyakorolni. A zenére lépés, járás, a kígyózás, körformálás, a kör felbomlása és újraalkotása, a kézhasználat, a jobb és bal oldal, a kifelé és befelé, az előre-hátra irányok felismerése mind gyakoroltatható és fejleszhető játékon kívül is, amikor a gyermekek már önmagukra, és nem magára a játékra figyelnek.

A pedagógusnak ismernie kell az eredeti játékfolyamatokat, azokat kell továbbítsa a gyermekek számára. Eleinte jó, ha egy ismert dallamhoz egy adott játékfolyamat kapcsolódik, de egy idő után, amikor a gyermekek már megtanulták a játszás és szabályalkotás módjait, ne akadályozzuk meg őket a szabályok alakításában. Az új szabályok elfogadhatóak, ha az eredeti játékba beilleszthetők és a közösség elfogadja őket. Érdekes például, ahogyan a gyerekek tudatosan használják, illetve bizonyos esetekben mellőzik a szabályokat: óvodásoknál, vegyes csoportban figyeltem meg, mennyire egyértelműen elvárják a nagyobbaktól a szabályok becsületes betartását, miközben mindegyikük szemet huny a kisebbek „szabálysértései” felett. Egyértelműen látszik, hogy a játék lényege a közös ének és mozgás, a célba érés, nem pedig a verseny.

Egy adott dallamhoz kapcsolódóan a játékfolyamat lényegét kell meghatároznunk: a bújó-vonuló játékoknál a vonulást, a kapuzást, a bújást; a fogócskáknál a kergetőzést; a párválasztóknál és a leánykérőknél a kiválasztást; a rejtő-kereső vagy kitalálós játékoknál a keresést és találgatást, stb. A tényleges játékfolyamatot azonban a kisebbeknek egyszerűbb, majd idővel egyre bonyolultabb formájában lehet tanítani; akár ugyanazon csoportnak is. Egy egyszerű *Bújj, bújj, zöld ág* kezdetű dallamra például a gyerekek először csak egy két gyerekből elkülönülten álló kapu alatt bújnak át kézen fogva, mely akár (szövegváltozattól függően) időnként le is csukódhat. Majd ez a kapu a sor vagy kígyó egyik végén helyezkedik el; aztán a kígyó két vége felváltva tarthat kaput, vagy a sor közepén tartanak egy vagy két kaput; ezután elé tehetünk egy hosszabb hidas-játék szöveget, vagy bonyolíthatjuk úgy is, hogy mindenki kaput tart, és a mindenkori leghátulsó pár bújik előre. Természetesen vigyázni kell, hogy ne rugaszkodjunk el az eredeti funkciótól. A játék alapmotívuma: a bújás, amit a szöveg is jelez, minden esetben meg kell maradjon – mégis a gyerekek egyre többféle-képpen variálhatják a bújó motívumot tetszésük szerint. Idővel úgyis kialakul az adott közösség számára legmegfelelőbb változat, ahogyan ők a leginkább szeretik játszani. A bonyolultabb felépítésű párválasztó körjátékokat pedig már tetszőleges táncmotívumokkal is kiegészíthetjük.

Előfordulhat, hogy játékleírás nélküli játékokkal találkozunk, melynek szövegéből is csak sejteni lehet, hogyan játszották. Ilyenkor ugyanahhoz a dallamhoz többféle játékmódot is kipróbálhatunk anélkül, hogy bármelyik is rosszul funkcionálna. A *Török cica, török maca* kezdetű dal szövegében a *járom az új várnak kapuját* és az *egy szöge, két szöge* szövegrész leánykérő játékra utal, a leírásban azonban 3 lány körüli kígyózó vonulás szerepel – mindkettő változata lehetséges.

A játéktanítás során minden korcsoport esetében arra kell figyelni, hogy a gyerekek számára többféle típusú játékot is tanítsunk, hogy ne legyen egyhangú a játék-eszköztárak: fogócskákat, mondókákat, bújócskákat és mozgásos ügyességi játékokat éppúgy, mint a párválasztó és leánykérő körjátékokat vagy labdajátékokat. Természetesen a különböző játékok arányainál már figyelembe kell venni a gyermekek életkori sajátosságait is – hiszen a kisebbek még többet fogócskáznak, a nagyobbak már szívesebben játszanak sport jellegű játékokat –, de alapvetően próbáljunk minél több játékot megismertetni a gyerekekkel.

Az alábbiakban az óvodásoknak és kisiskolásoknak szóló játékokat a gyermekek fejlődési szakaszait figyelembe véve három csoportra osztva mutatom be. Ez a rendszerezhetőség és átláthatóság miatt szükséges, a gyakorlatban ezek a csoportok nem különülnek el élesen egymástól, és a pedagógusnak saját ismeretei alapján kell eldöntenie, mikor melyik játékot és hogyan tanítja a gyermekeknek. Ezenkívül a gyermekjáték tanításához (is) a vegyes csoport a legideálisabb közeg, ahol a gyermekek egymást segítik, egymástól is tanulhatnak.

A 3-5 éves gyermekek játéka

A kiscsoportos gyermekek számára a testi közelség még nagyon fontos. Ők természetüktől, nyitottságuktól függően beállhatnak a közös játékokba, de leginkább még saját testükkel vannak elfoglalva. Velük érdemes először minél több arcsimogató, tapsikoló, ujjszámoló, hintáztató, lovagoltató játékot játszani, mint például a *Töröm, töröm a mákot*, a *Csip-csip csóka*, vagy a *Gyí, paci, paripa*; gyűjteményünkben például a *Megy a kiskutya a hegyre* és a *Láng, láng, kicsi fa*. A játék a testrészekkel, a taps nagyon leköti a kisgyermeket, ráadásul ezeket a játékokat később csoportosan is játszhatjuk.

A sétáló, vonuló játékokban már az egész testet igénybe vesszük, a ritmikus járás pedig valóságos kihívásként jelenik meg a gyermekek számára. Fontos azonban, hogy a mozgást mindig közös éneklés kísérje. A gyerekek először csak kettesével-hármasával kapaszkodjanak össze, s csak bizonyos idő elteltével állítsuk őket egy hosszú, számukra végtelennek tűnő sorba. Mivel a kisgyermekek térérzékelése még nem tökéletes, az is nagyon izgalmas számukra, ha egy kígyózó sorba összekapaszkodva, énekelve, hullámvonalban mozgunk, betekeredünk-kitekeredünk (*Rétes, kerekes; Tekeredik a kígyó*). Így valóságos élményként hat rájuk, ha kacskaringózás közben szembetalálják magukat egy-egy társukkal.

A sétát, vonulást aztán dinamikai elemekkel is bővíthetjük: a járást lassíthatjuk és gyorsíthatjuk (*Megy a vonat a hegyre*); vagy tapsal, dobbantással díszíthetjük, amitől hangosabb lesz. Az ügyesebbekkel már lábujjhegyen és sarkon is járhatunk, vagy leguggolhatunk a dallam végére (*Ántán titiom, Gyertek, lányok*).

A gyermekek egyensúlyérzékének fejlesztése szempontjából fontos játékok még a forgók (szilikézés), melyeket különösen élvezni szoktak a kicsi gyerekek. A legtöbb gyerek egyébként magától felfedezi a forgással járó kellemes szédülést, és bár sokszor elesnek, mindig újrakezdi a játékot.

A fogócskákat már a legkisebb gyermekkortól el lehet kezdeni játszani, hiszen a gyermek szívesen fut, ha látja, hogy el akarják kapni. A fogócskák egyik egyszerűbb formája, amikor a fogó szerepe átruházódik arra, akit megfogott (*Csősz, lopom a szőlőt*); de kicsit nagyobbakkal már játszhatjuk állandó fogóval vagy gyarapodó fogókkal is (*Gyertek haza, libuskáim!*). A szabályok ebben a korban még rugalmasan kezelendők, de a fogócska-játékok például kitűnő eszközként szolgálnak a szabálytudat kialakítására.

A kiszámolókat, kiolvasókat a fogócskákhoz kapcsolva taníthatjuk, úgy, hogy azok funkciója is egyszerre érthető legyen a gyerekek számára. Kezdetben még nehéz számukra elkülöníteni a mondókákat és a kiszámolókat, de ha mindig következetesen használjuk őket, akkor előbb-utóbb ők is megtanulják. A mondókáknak szintén nagyon fontos szerepük van ebben a korban, hiszen azok ritmusa, nyelvfordulatai adják meg a zenei anyanyelv alapját. Általuk rengeteg információt taníthatunk meg észrevétlenül a gyermekeknek: a saját testükről, a növényekről és az állatokról, az őket körülvevő világról. Ezenkívül a rímekbe, ritmikus mondókákba szedett mondanivalót nagyon hamar megtanulják a gyerekek, és sokáig emlékezni is fognak rá. Éppen ezért a mondókák igen alkalmasak később egy-egy ritmusképlet, tánclépés elsajátításának segítésére.

A legkisebb gyermekeknél tehát leginkább egyensúly- és ritmusérzékét fejlesztő játékokat érdemes játszani, melyek során játékosan megtanulnak ritmusra lépni, járni, együtt énekelni, térben biztonságosan mozogni, futni, kergetőzni, tapsolni, dobbantani, forogni, guggolni. Amikor ezeket már kellő biztonsággal végzik, a vonulásokat bújással vagy egyéb ügyességi elemekkel (guggolás, egy lábon járás) bővíthetjük, a gyerekeket körbe állíthatjuk, esetleg valamiféle eszközt (keszkenőt) is adhatunk a kezükbe.

A 4-7 éves gyermekek játéakai

A gyerekek körülbelül 4-5 éves kortól szinte minden típusú játékot szeretnek játszani, hiszen ekkorra testileg és lelkileg is megérték már a bonyolultabb mozgásformákra, és maguk is szeretnék ügyesedni, okosodni. Elsődleges feladat ilyen korú gyermekeknél számunkra is a ritmikus járás és az egyensúlyérzék további fejlesztése. Ezért a játékok széles választéka áll a pedagógusok rendelkezésére, és az ő feladatuk annyi, hogy minél több értékes játéanyagot, játékformával ismertessék meg a gyerekeket.

A már ismert vonuló játékokat az ügyesebb gyerekekkel már a kapuzás, bújás motívumával is kiegészíthetjük. Ügyelni kell rá, hogy a gyerekek fejüket előre lehajtva bújjanak át a kapu alatt, és hogy ne szakadjon el a lánc a bújás közben. A kapuzás-bújás motívumát is érdemes fokozatosan bevezetni: először csak két gyerekből alkossunk egy, a láncból elkülönülten álló kaput, ami alatt a többiek kézen fogva átbújnak. Később ezt a kaput a sor vagy kígyó egyik végére helyezhetjük, vagy akár a kígyó két vége felváltva tarthat kaput. A dalszövegek szerint ehhez kapcsolódhat egy-egy hidas játék (*Itthon vagy-e te hidas mester*) vagy magát a bújás motívumát hangsúlyozó szöveg (*Búj, búj zöld ág, Búj, búj medve, Haj széna, széna rendje*). A vonulás párosulhat fogócska-játékkal is: a kapu alatt átbúvó gyerekekre a dal végén (vagy a zene elhallgatásakor) „rácsukódik” a kapu; aki bennragadt, az a kaputartók közé áll, és így egyre nagyobb lesz a kapu (egérfogó, *Búj, búj, zöld ág*).

A láncra való összefogódzás már a társas összekapaszkodás egyik formája, melyet tovább fejleszhetünk, ha egy kört alakítunk ki a gyerekekből. Az ügyességi körjátékok egy részénél fontos, hogy a gyerekek ne engedjék el egymás kezét a játék közben. A közös énekre való egyenletes járást kör térformában is gyakoroljuk a gyerekekkel, majd ugyanezt a menetirány változtatásával is játszhatjuk. A dallam végén tapsolhatunk egyet, leguggolhatunk (*Ég a gyertya, ég; Lapu, lapu, ha lapu*), vagy ki is fordulhatunk (*Lánc, lánc, eszterlánc*): ez mind a gyerekek mozgáskoordinációját fejleszti. Számos játékban megtalálható továbbá a felbomló és újraalakuló kör, a szűkülő-táguló kör, vagy a jobbra-balra mozgó kör.

A leánykérő körjátékok, avagy fogyó-gyarapodó játékok az előzőkhöz hasonló típusú játékok. Egy gyermek a körön kívül sétál, és a dal végére kiválaszt valakit (ráüt), aki csatlakozik hozzá a körön kívül járásban (*Új vár, fényes vár; Szeredán viszik a lányokat; A kassai szőlőhegyen*). A gyerekek addig játsszák ezt, amíg mindenki a kívül járó sorhoz nem csatlakozott – véletlenül se szakítsuk meg ezt a folyamatot, még akkor sem, ha sok gyermek van a csoportban. A játék esetenként még rövidebb-hosszabb párbeszéddel is kiegészülhet (*Jó napot, jó napot*).

A körjátékok egyik legnagyobb csoportját a párválasztó körjátékok képezik. Ezeknek fő motívuma a párválasztás, ezért is megfelelők a páros viszony megtanítására. Legegyszerűbb formája, amikor a kör közepén állónak a dallam végére választania kell a körből valakit maga helyett, akivel aztán helyet cserélnek (*Bársony ibolyácska, A pünkösdi rózsza, Hajlik a meggyfa*). Ezeknek bonyolultabb, hosszabb szövegű és nagyobb hangterjedelmű változatait inkább kisiskolás korban érdemes tanítani. A párválasztók egyik különleges változatát azonban már elkezdhetjük megismertetni velük: ezek lényege, hogy a dal végére mindenki párt választ magának; és aki egyedül maradt, az megy be a kör közepébe (*Kása, kása*).

A nagyobb gyermekekkel már a fogócskák bonyolultabb formáit is kipróbálhatjuk: ez jelentheti a játékhoz tartozó szöveg kibővülését, a fogók számának gyarapodását, vagy a kergetőzés formájának valamiféle megkötését, például egy lábon járás, szökdelés, békaugrás (*Gyertek haza, libuskáim; Volt-e itt az úr*). A fogócskát a kör térforma megjelenése is tovább bonyolíthatja. Legegyszerűbb formája, amikor egy körön kívül sétáló gyermek kiválaszt valakit a körből, megérinti, majd elfut előle; a megérintett gyerekek pedig el kell kapnia a menekülőt (*Kukorica kása*). Más változatokban a játék elején a kör közepén és a körön kívül is van egy játékos, akik a dal végén a körben álló gyermekek által tartott kapuk alatt kergetőznek (*Benn a bárány, kinn a farkas*).

A fogócskák és a körjátékok egyfajta keveredése adja a versenyfutás-játékokat. Ezek egy részét szintén körben játsszák. Lényegük, hogy a körön kívül sétáló és az általa kiválasztott gyermek két különböző irányba kezd el szaladni a kör mentén. A gyerekeknek általában egy kört kell futniuk, de vannak olyan játékok, amelyekben lehet alkudozni a körök számát illetően (*Hogy a túró?*). Aki hamarabb futja le a kört vagy köröket, és áll be a kergető gyermek eredeti helyére a körbe, az marad a körben; a másik lesz a körön kívül járó.

A versenyfutás-típusú játékokat azonban nem csak körben lehet játszani. Egy változat szerint a gyermekek párosával állnak fel egymás mögé sorban, velük szemben áll egy gyermek. Amikor ő jelt ad vagy elkiáltja magát (*Hátulsó pár, előre fuss; Cica ide párom*), akkor a leghátsó párt alkotó két gyermeknek a sort két oldalról megkerülve előre kell futnia. Aki hamarabb ér előre, az lesz az elől álló párja, a másik marad egyedül és szembeáll a sorral. Egy másik változat szerint – a szabadban játszva – minden gyerek választ magának egy fát vagy jellegzetes helyet, csak egynek nem jut hely. Vezényszóra (*Hol az olló?*) helyet cserélnek, a középső pedig igyekszik elfoglalni valakinek a helyét.

Szintén e korban kedvelt játék a bújócska, vagy hunyó. A játék lényege, hogy a gyermekek elbújnak a hunyó elől, aki bizonyos számolás után elindul őket megkeresni. A

játék vége először lehet akkor, ha mindenkit megtaláltak, de később játszhatjuk úgy is, hogy a hunyó háta mögött meg kell érinteni egy bizonyos pontot. Érdekes azonban a szabályokat a játék előtt egyeztetni, esetleg módosíthatunk is rajtuk.

A hunyó-játékhoz hasonlóak az egy-egy tárgyat elrejtő, majd megkereső játékok (*Csön-csön gyűrű*). Ezeknek is először az egyszerűbb változatait tanítsuk a gyerekeknek. A gyűrű elrejtése például történhet egy körön belül, ahol a középén állónak kell kitalálnia, hol van. Addig találgathat, amíg meg nem találja. A gyerekeknek már az is élmény, hogy nem árulhatják el, hogy náluk van a gyűrű. Később a gyűrűt a kereső háta mögött egymásnak át is adogathatják.

Természetesen mondókákat továbbra is lehet tanítani a gyermekeknek, sőt egyre bonyolultabb mozgásokat is társíthatunk hozzájuk, mint például taps, dobogás. A kiszámolókat a játékok előtt, egy-egy szereplő kiválasztásakor használjuk. A nagyobbaknak, akik már értik a lényegét, csúfolókat is lehet tanítani; megkérhetjük őket arra, is, hogy találjanak ki csúfolókat egymásra. Körülbelül az iskolaérettség korában nagyon népszerűek például a fiú- és lánycsúfolók, tulajdonságcsúfolók. Ezekhez azután széles kézmozdulatokat, nagy gesztusokat és különböző hangszíneket is társíthatunk.

Ezeknél a nagyobb gyermekeknél tehát legfontosabb célunk az egyensúly- és a ritmusérzék további fejlesztése. Így a gyermekek játékosan megtanulnak kaput tartani és azalatt átbújni; a kör térformát megtartani, felbontani és újraalkotni; irányt váltani; párt választani; hosszabb dallamokat énekelni és szövegeket elmondani; egy lábon járni, szökellni; a kör mentén futni. Mindeközben nem csak a mozgáskoordinációjuk, de észjárásuk, memóriájuk is fejlődik. Amikor ezeket már kellő biztonsággal végzik, a vonulásokat, a fogócskákat, és a körjátékokat további elemekkel bonyolíthatjuk, sőt, eszközt is adhatunk a gyermekek kezébe.

A 6-10 éves gyermekek játécai

A kisiskolás gyermekeknek már összetettebb játékokat is taníthatunk. Ez egyrészt a szövegek hosszabbodását és a dallamok bonyolódását, másrészt a mozgásformák összetettségét jelenti, sőt, a játékokból már hosszabb füzereket is állíthatunk össze – velük együtt, a csoport kedvenc játékaiból. Itt is érdemes azonban figyelni arra, hogy minél többféle játékot tanítsunk nekik, a fogócskáktól és ügyességi körjátékoktól kezdve a szellemi és eszközös játékokig.

A bújó-vonuló játékokat a kisiskolás gyermekekkel már valódi funkciójukban, az udvaron végigvonulva is játszhatjuk. A kapu helyét is változtathatjuk: a kígyó két vége felváltva tarthat kaput, vagy a sor közepén tarthatnak egy vagy két kaput, vagy mindenki kaput tart és a sor egyik vége elindul kígyózva a kapuk alatt (minden második vagy minden harmadik kapu alatt átbújva). Ezeket lépés helyett futással is játszhatjuk. A bújó-játék elé illeszthetünk egy hosszabb hidas-játék szöveget is, a felelgetést egy-egy gyerek, vagy az egész csoport is mondhatja/énekelheti. A bújó-vonuló játékokat még játszhatjuk úgy is, hogy mindenki kaput tart, és a mindenkori leghátulsó pár bújik előre, így biztosítva a folyamatos haladást. Ezt aztán sorban van körben haladva is játszhatjuk. Mindez már fejlett térérzékelést, egyensúlyérzéklet és memóriát kíván meg. A játékot esetleg összekapcsolhatjuk tavaszi falukerülő szokásokkal is, és a lányok kezébe zöld ágat adva, azzal kezüket jelképesen meghosszabbítva próbáljuk meg a játékot még érdekesebbé tenni. A kiszabábu öltöztetése és vízbe dobása vagy elégetése is érdekes játék lehet a számukra.

Mivel ezeknek a gyerekeknek feltehetőleg már fejlett a mozgáskoordinációjuk, mindenféle játéknak a futós, szökkenős, esetleg táncos változatát is taníthatjuk nekik. A fogócskákat például bizonyos megkötésekkel (például páros lábon vagy egy lábon ugrálással, sarkon járással, különböző ritmusú tánclépésekkel lehet csak haladni), „házzal”, „büntetéssel” (egy lábon állás, guggolás, stb.) és „kiváltási” lehetőségekkel is játszhatjuk. Az ügyességi körjátékokban már nem csak guggolni, tapsolni és dobantani, irányt váltani kell tudniuk, hanem párosan és önállóan táncolni, többféle-képpen összekapaszkodni (jellemző a hátul, derék felett és az elöl, mell alatt összefogott kézfogás), sőt, eszközöket (keszkenőt, botot, üveget) használni is. A párválasztó körjátékoknak is sokkal összetettebb változatait képesek már megtanulni, melyeket szintén az előbb említett elemekkel díszíthetünk. Érdekes változat például a kacsingatós játék, amikor kacsintással kell párt hódítani magunknak; ez már szellemi koncentrációt is igényel.

Az iskolás gyermekeknek már taníthatunk olyan játékokat, melyekben párosan mozognak: a szökellőket (*Mit játsszunk, lányok; Hatan vannak a mi ludaink*) és a páros forgókat (*Kocsit, kocsit, komámasszony*) főként a lányok, a talicskázást, bakugrást, sőtörést, és kakasviadalt inkább a fiúk játsszák. Ebben a korban már érdemes nemek szerint is tanítani a játékokat – ez persze nem jelenti azt, hogy a másik nem képviselőit eleve kizárjuk a játékból, csupán azt, hogy jellemzően a fiúk vagy a lányok játsszák; a gyerekek úgyis eldöntik majd, ki kivel és mit játszhat.

Az eszközhasználattal sok játék egészen újszerűvé varázsolható. A párválasztó, a fogócska-jellegű és a versenyfutós körjátékoknál például keszkenőt is használhatunk a

kiválasztáshoz: azt azután lehet kézbe adni, vállra ejteni, hát mögé dobni, sőt földre helyezve rá lehet térdelni és rajta csókot váltani. A fogóknál és versenyfutóknál a keszkenőt a kiválasztott gyerekeknek mindig kézbe kell vennie, és azzal kergetnie a másikat. A versenyfutás egyik új változata, amikor egy gyerek jár kívül a körön a keszkenővel a kezében, majd a dal vége felé hirtelen betartja két körben álló gyermek közé; akiknek erre két irányba kell szaladniuk a kör mentén, s aki az álló gyermek kezéből a keszkenőt hamarabb kikapja, az megy legközelebb vele körbe.

Az iskolás gyermekek mozgáskoordinációja még tovább fejleszthető és tudatosítható, például az ugróiskolákkal, amelyekben különböző szabályok szerint lehet egy lábról ugyanarra a lábra, egy lábról a másik lábra, egy lábról két lábra, két lábról ugyanarra a lábra, két lábról a másik lábra, és két lábról két lábra ugrálni. A szabályok rendszerint igen egyszerűek és könnyen továbbfejleszthetők. A mozgáskészséget fejleszti az ugrókötelezés, a pányvázás (mozgó kötél feletti ugrálás), és általában a labdajátékok is. A fiúk játécai (ügyességi és csapatjátékok) is kiegészíthetők kavics, bot, labda, vagy bicskahasználattal.

A labdajátékok mindig is a legkedveltebb játékok voltak. A labda a legsokrétűbb játék: lehet pattogatni (földön, láb alatt), a falhoz dobálni (sokáig leejtés nélkül, közben tapsolni, kifordulni), egymásnak dobni (körben, sorban, középen cicával), rúgni (lábfejjel, sarokkal, térdel), lehet vele kidobózni (egyesével vagy csoportokban), célba dobni (köcsögre, kapura, lyukra), stb.

Míg a labdajátékok mindkét nemre jellemzők, addig az ún. sport jellegű népi játékokat (bigézés, csülkőzés, métázás) inkább a fiúk játsszák. Ezeknek már nem csak a mozgástechnikájuk, hanem a szabályai is összetettebbek: csoportban játsszák őket, mindig egyszerre több dologra kell figyelniük a játékosoknak, és a bige vagy más névvel illetett eszköz használatát külön meg kell tanulniuk. Vannak kifejezetten nagyobb fiúknak való, bicskás játékok is. Szintén inkább a fiúkra jellemzők a tárgykészítő játékok, mint például a várépítés, csúzli, puska készítése; vagy a játék hangszerek (nádi hegedű, fűzfa síp) faragása.

A lányokra inkább a párválasztó körjátékok és a leánykérő játékok a jellemzők. Az iskoláskorú gyermekeknél ezekben a játékokban már több táncos elem, táncos játékosság és dinamika is megjelenhet. Érdekes ekkor már hosszabb dallamokat tanítani nekik, hogy a játék közben minél jobban kibontakozhassanak. A *Hajlik a meggyfa*, *Haj szénája*, *szénája* és *A pünkösdi rózsza* kezdetű játékok összetett szerkezetűek, melyet általában a szöveg is híven tükröz: az első részben a közepén járó vagy táncoló leány párt keres, majd megtörténik a párválasztás („*Kapd be, akit szeretsz*”); a másodikban a kör közepén párban táncolnak, a körben állók pedig szabadon táncolhatnak (vagy egyes változatokban ők is párosával

táncolhatnak); a harmadik részben pedig az előzőleg a kör közepén álló kiáll a körbe („*Állj ki már*”). A játékot és a táncot már határozott dinamikai elemekkel (tapssal, dobantásokkal, csujjogatással) is kísérhetjük. Ebben a korban már a tempóváltásokat is taníthatjuk a játékfolyamaton belül, például a játék második, táncos részére felgyorsulhat a tempó, majd a végén hirtelen visszaeshet, a játék tartalma szerint.

Az iskoláskorú gyermekeknek párválasztó társasjátékokat is taníthatunk (*Kútba estem; Tetszik-e a párod*). Ezeket fiúk és lányok együtt játsszák, így velük nem csak érdekes játékokat tanítunk a gyerekeknek, de ismerkedési szituációkat is létrehozunk a számukra. Szinte teljes mértékben kirajzolódik ezekben a játékokban a gyermekek egymáshoz való viszonya, ami tulajdonképpen e játékok lényege is. Általában egy bíró vagy játékvezető (aki jól ismeri a gyerekeket) párosítja össze a lányokat és fiúkat, majd kérdéseket tesz fel nekik, amire válaszolni kell, vagy zálogot adni. A zálogot aztán közösen megbeszélte módon, általában csókkal lehet kiváltani.

A kisiskolás gyermekek már szellemi játékokat is szívesen játszanak. Ezek formája nem igazán különbözik az előbbi játékoktól, hiszen általában körben állva vagy csoportosulva játsszák őket, csupán funkciójuk más: gondolkodásra serkentik a játékosokat. A szellemi ügyességi játékok – mint például a számoló mondókák, szóláncok, nyelvtörők és becsapós játékok – irányulhatnak az emlékezőtehetségre vagy a reagálás gyorsaságára. A már korábban említett rejtő-kereső játékok is ide sorolhatók, ezek közül már összetettebbeket, elgondolkodtatóbbakat, esetleg becsapósakat is taníthatunk (*Virágneves*). Szellemi játékokhoz tartoznak a kitalálós játékok is: ilyen játék például a szembekötősdí, amikor hang alapján kell kitalálnunk, kit fogtunk meg (*Hümmögetős*); vagy amikor lepedővel letakart gyereket kell felismerni (*Dicsértessék mindörökké*). Persze ezekhez is általában hosszú szöveg, dallam kapcsolódik. A szellemi játékok egyik érdekes fajtája a tiltó játék, melynek lényege, hogy valami cselekvést (nevetést, beszédet, egyes szavak kimondását) tilos csinálni, és aki a tilalmat megszegi, zálogot ad (*Nevető sapka, Csendkirály*). A játékban részt vevők persze igyekeznek egymást rávenni a tilalom megszegésére. Ezek a játékok kapcsolódhatnak Angyal és ördög - típusú játékokhoz is, mely végződhet akár kötélhúzásban is.

A kisiskolások tehát már a játékoknak széles körével megismerkedhetnek, képesek megtanulni a legösszetettebb, fejlett mozgáskészséget, énektudást, szellemi felkészültséget és szociális érzékenységet megkívánó játékokat is. A játék szervezésében és a szabályok kialakításában ők maguk is aktívan részt vállalnak. A játékokat számukra már hosszabb füzérekbe rendezhetjük, akár játékos szokáselemeket is feleleveníthetünk velük. Érdemes beszélgetni velük a szokásokról és egyéb néprajzi érdekességekről.

Zárszó

E könyv végén szeretnék visszatérni első gondolatomhoz, mit jelent számomra a néphagyomány: azt a különböző formákban megnyilvánuló, íratlan, tapasztalati tudományt és művészetet jelenti, amit a nép immár évezredes történelme során halmozott fel és örökített tovább generációról generációra. Ez olyan különleges tudás, melyet nem szabad figyelmen kívül, veszni hagyni. A néprajztudomány egyik feladata, hogy ezt a felhalmozódott tudást felhasználva segítse a jelen és jövő problémák megoldását, és elősegítse a népek közti megértést. Ezért állíthatom biztosan, hogy a néphagyománynak van szerepe és jelentősége a jövő műveltségében.

A népi gyermekjátékok aktív továbbélésének hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonítok. Ezek a játékok jól működő megoldási stratégiákként állnak rendelkezésünkre, jelenkori gyermeknevelési gondjainkra is választ kínálva. Fontosnak tartom, hogy az emberek újra önmagukra, a közösségek újra egymásra találjanak. A népi gyermekjáték megadja a gyerekek számára a fizikai jólétet, a pszichológiai kiegyensúlyozottságot, és a szociális biztonságot, a valahová tartozás érzetét. Hiszem, hogy a változtatásokat kicsiben, a legkisebbeknél kell elkezdni, s utána már ők is segítően részt vesznek a változás folyamatában.

E könyvben a már felgyűjtött baranyai játékokat gyűjtöttem össze, hogy a helyi közösségek is hozzáférhessenek gyermekjátékaikhoz. A játékok rendszerezésénél igyekeztem figyelembe venni mind a tudományos munkatársak, mind a pedagógusok nézőpontját, így egy különböző rendszerezési elvek mentén összeállított típusrendszer született meg. Végül a népi gyermekjátékok mai továbbélési lehetőségeit vázoltam fel, elsősorban a közoktatás területén; és a népi gyermekjátékok tanítási módszeréről, a játékfűzések szempontjairól írtam, melyek tanítását közügynek, elérhetőségét pedig fontosnak tartom.

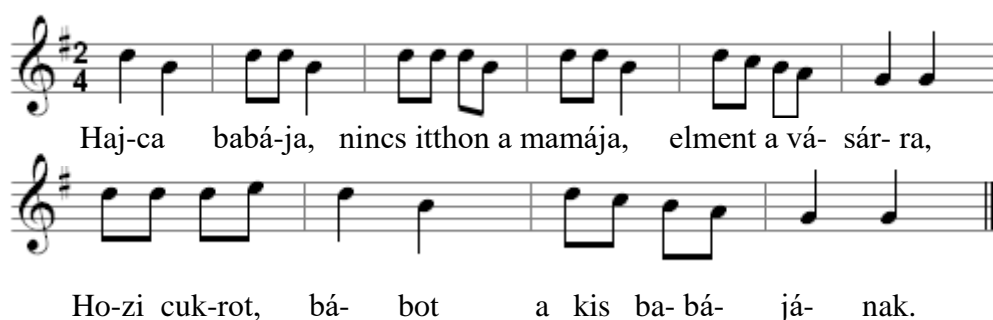
Baranyai magyar népi gyermekjátékok - játékközlés

7.1 Kétszemélyes játékok

7.1.1 Bölcsődalok, altatók

Hajca babája (ZTI; LK)

Ak. Margit Péterné Lukács Zsuzsanna sz.
1886
Gy. Csapó Katalin 1977-ben, Okorág

Haj-ca babá-ja, nincs itthon a mamája, elment a vá- sár- ra,
Ho-zi cuk-rot, bá- bot a kis ba- bá- já- nak.

„A lábunkkal meg a bölcsőt ringattuk a földön. Olyan fabölcsőben volt.” (Lázár, 2004, 297)

Érik a dönnye (KG)

Ak. -
Gy. Kiss Géza, Ormánság

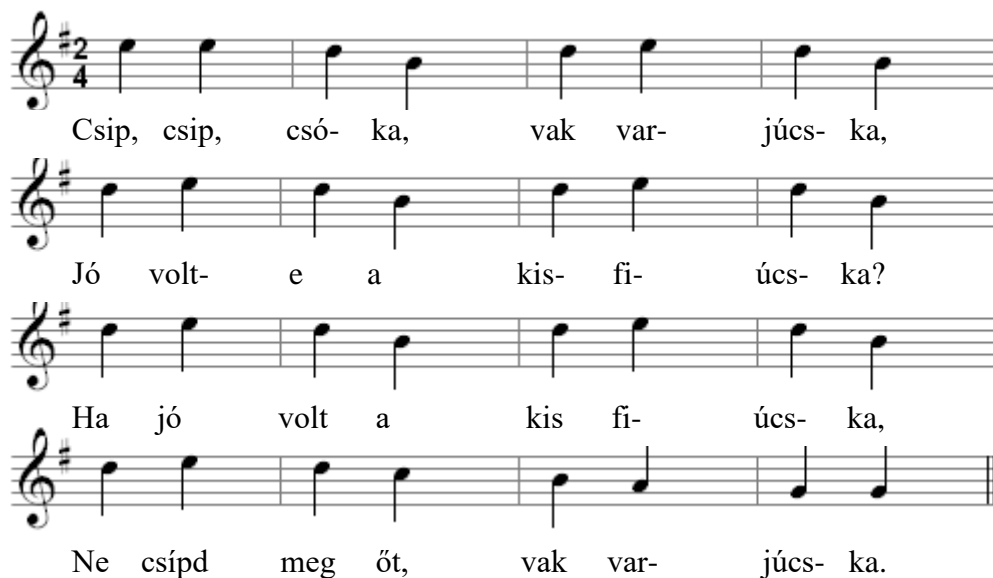
É- rik a döny- nye, haj- lik az á- ga,
Bodo- ro- dik a le- ve- le, bújjunk a csa- lán- ba!

Egy nagyobb kislány a gyöpre ül, ölébe egy kisebb. A nagyobb a kisebbet ütemre jobbra-balra hajcálja s maga is dől hozzá.

7.1.2 Öbéli gyermek játéka

Csip-csip csóka (ZTI; LK)

Ak. Boros Mihályné Dékány Katalin sz. 1908
Gy. Paksa Katalin 1975-ben, Magyaregregy

Csip, csip, csó-ka, vak var- júcs-ka,
Jó volt-e a kis-fi- úcs-ka?
Ha jó volt a kis fi- úcs-ka,
Ne csípd meg őt, vak var- júcs-ka.

Kezeinket összetesszük, egymást csipkedjük. A végén elengedjük egymást.

Megy a kiskutya (NM)

Ak. gyermekek
Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

Megy a kiskutya a hegyre,
Nagyot esik a vőgybe.

Kislány hűgát hintáztatja lovagló ülésben a térdén. A pici a mondóka végén mélyen hátrahajol. Sokszor ismételték.

Hess ki malac (ZTI)

Ak. Koleszán Irma sz. 1949
Gy. Berkes Eszter 1971-ben, Kopács

Mikor a nagymama hintáztatja a térdén a kicsit, ezt énekli:
Hess ki malac a búzából,
Mert a búza drága,
Hogyha meglát a gazdája,
Száz forint az ára.

Láng, láng, kicsi fa (BNJ; MNT)

Ak. Horvát Istvánné sz. 1870
Gy. Berze Nagy János 1936-ban, Pécs

1. Láng, láng, ki- csi fa, majd- majd va- la- ha

Be-lü- lem is lösz egy ki- csi lo- vas- ka- to- na.

2. Lebben a sörény, fére, kis legény,
Árkot, bokrot, mind a madár, átugratok én.

3. Aki nem tudja Ceppel polkát járnia,
Jőjjön hozzám egy órára, majd mögtanulja.

Az anya a kis fiúgyereket térdére veszi, lábával lovagoltató mozgásokat végez és énekl.

7.2 Funkcióval rendelkező játékok

7.2.1 Mondókák

Süss ki, nap (BNJ; MNT)

Ak. Kósza Istvánné sz. 1899
Gy. Schneider Lajos 1938-ban, Mohács

Süss ki, nap, Szent György nap,

Kertöd a- latt egy kis bárány maj mög- fagy.

Ess, eső, ess (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, Gerényes

Ess, eső, ess,
zab szaporodjék, búza bokrosodjék,
Az én hajam olyan legyen, mint a csikó farka,

Még annál is hosszabb, mint a Duna hossza,
Még annál is hosszabb, mint a világ hossza.

Üti, üti sóskát (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, Gerényes

Hogy a sóska savanyúbb legyen, egyik markukba fogják s a másik öklükkel vagy tenyerükkel verik, közben ezt mondogatják:

Üti, üti sóskát, fehérvári Jóskát,
Sós légy, erős légy, mint az ecőtágy.

Daru, daru (NM)

Ak. Erős Istvánné sz. 1912
Gy. Diószegi Vilmos 1953-ban, Szárász

Daru, daru, elkötöm az utadat,
Sípbal, dobbal, hét tekenő kalácsval.

Fecskét látok (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, Gerényes

Fecskét látok, szeplőt hányok,
Fonalat gombolítok.

Gólya, gólya gilice (NM)

Ak. Pallag Péter sz 1879
Gy. Diószegi Vilmos 1953-ban, Vajszló

Mikor megláttunk egy gólyát, megfogtuk egymás kezét és körbe ugráltunk, mint afféle gyerekek. Azt mondtuk:
Gólya, gólya, gilice, látom lábad vöröske,
Török gyerek vágta, magyar gyerek gyógyította,
Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel.

Gólya, gólya (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, é. n., Gerényes

Gólya, gólya,
Véres anyád lába,
Német gyerök eldobta,
Magyar gyerök gyógyította.

Gólya, gólya, gilice (NM)

Ak. Patkó Vincéné Kovács Irén sz. 1917
Gy. Földessy Józsefné, 1955, Kistótfalu

Gólya, gólya, gilice
Lábad ujja vöröske.
Tót gyerek vágta,

Magyar gyerekek gyógyította,
Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel.

Katicabogárka (ZTI; LK)

Ak. Kokas Katalin sz. 1920
Gy. Paksa Katalin 1984-ben, Magyaregregy

Ka-ti-ca-bo-gár-ka, merre vi-szel férj-hez,
Pest fe-lé, Pécs fe-lé, Sán-ta I-lon há-za fe-lé.

Ha találunk egy katicabogarat, tenyerünkre tesszük, úgy mondjuk neki.

Pille, pille (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, Gerényes

Pille, pille,
Szállj le pap házára,
Szegény ember szakállára.

Csiga-biga (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, Gerényes

Csiga-biga bújjál ki,
Ég a házad ideki.

Csiga-biga (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, é. n., Gerényes

Csiga-biga, dugd ki szarvadat,
Ha nem dugod, betöröm a házadat.

Csiga, csiga (KÁ)

Ak. -
Gy. Bagamériné B. Gizella, Rádfalva

Csiga, csiga, nyújtsd ki szarvad,
Itt jönnek a nászok,
Inget, gatyát hoznak.

Bika, bika, borona (ZTI)

Ak. Jakab Sándor
Gy. Csapó Katalin 1977-ben, Csányoszró

Bika, bika, borona,
Jön a város katona,
Sót, só a bikának,

Éles fejszét a nyakának,
Tiszta tálat a húsának!

„Általában, mikor a csorda ment ki, oszt a bikák ott voltak, akkor így ellenkedtünk a bikával.”
(Lázár, 2004, 295)

Kis kés, nagy kés (NM)

Ak. -
Gy. Hosszú Józsefné 1956-ban, Diósvizsló

Kis kés, nagy kés, ki ne törjön az én lábam,
Se apámé, se anyámé,
Csak a farkas kis komámé!
Hopp! Ugorjunk, hopp!

Egér, egér (KÁ)

Ak. -
Gy. Bagamériné B. Gizella, Rádfalva

Egér, egér, adok neked csontfogat,
Adj te nekem vasfogat!

Túrót ettem (NM)

Ak. -
Gy. N. n., Mohács

Túrót ettem, tejfölt ettem,
Az árokban hentörögtem,
piff, paff, puff.

Vági-vági fát (KG)

Ak. -
Gy. Kiss Géza 1934-ben, Ormánság

Vági-vági fát, de micsoda fát?
Régi reköttyét.
Aki velem vörs, én is avval vörs.
Fogaggyunk föl egy pint borba,
Hogy ez huszonkettő.

A porban ütemre vonalakat húzogatnak.

Ábécédé, vadrécédé (NM)

Ak. -
Gy. Hosszú Józsefné 1955-ben, Diósvizsló

Ábécédé, vadrécédé,
Jó bort ittunk a pincéné.
Hazaméntünk, lefeküdtünk,
Az ágy alatt hentörögtünk.

Ég a gyertya, ég (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, Gerényes

Ég a gyertya, ég, el ne alügyék,
Aki lángot akar venni, mind le gügyujjék.

Uccán mén a döndöre (NM)

Uccán mén a döndöre,
Hátán viszi kendöre.
Nem szánám a döndörét,
meggyűjtnám a kendörét.

Ak. Valkai Illásné sz. 1911
Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

Egyszer egy időbe (NM)

Egyszer egy időbe,
Szilvási erdőbe,
Szarkák vereködtek.
Szilvapapné megtudta,
Szalma kardját kihúzta.
Hérnyó-bérnyó,
Léesött a fárú,
Így müt ki a világbú...

Ak. -
Gy. Hosszú Józsefné, 1955, Diósvizsló

Dudalma, dudalma (NM)

Dudalma, dudalma,
Ki áll ma katona,
Sompoly, pompoly,
Oravica, rávica,
Gyíko-gyáko,
Kóbi, száko,
Dudalma, ráko.

Ak. -
Gy. N. n., é. n. , Mohács

Meghót a vén Dobai (NM)

Meghót a vén Dobai,
Régi vót, nem tavalyi.
Elmentünk a torára,
Nem szívünk bánatára.
Bort is ittunk eleget,
Ma még jó kedvünk lehet.

Ak. -
Gy. Hosszú Józsefné, 1955, Diósvizsló

Kikkiriki – tandal (NM)

Kikkiriki, édes Laci gyere ki!
Ne játszá a cicával,
Adjál kölest búzával,
Adjál egy kis vizecskét,
Csokolom a kezecskéd.

Ak. Valkai Illésné sz. 1911
Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

II: Laci fia félt a kakastól. :II

Első osztály – tandal (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, Gerényes

Első osztály, íá-á,
Második osztály kalapács,
Harmadik osztály pipaszár,
Negyedik osztály nagyszamár,
Ötödik osztály kiasasszony,
Hatodik osztály menyasszony.

7.2.2 *Kisorolók, kiolvasók*

Kisorsolók:

Botfogás (NM)

Ak. -
Gy. Nagy Pál 1956-ban, Szőke

Métázás előtt az a két gyerek, aki a játékosokat választotta, fog egy botot. Az egyik alul marokra fogja, a másik közvetlen fölötte, majd megint az elő markol és megint a második mindaddig, míg egyik az utolsó markolásával a bot végére nem ér. Aki utoljára tudott markolni, az választ pályát.

Kiolvasók:

Egyedem, begyedem (NM)

Ak. -
Gy. Bognóczkyné, Hidas

Egyedem, begyedem, cikkon, dárom,
Óder, fóder, kendervászon.
Ac, kóc, kenderfolt,
Ánde, fände gróf.

Egyedem-begyedem (NM)

Ak. Valkai Illésné sz. 1911
Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

Egyedem, begyedem, kalkantyú,
Nem vagyok én fé'nyakú,
Király lovát patkolom,
Sárga szeggel szegelem,
Irmár, fodormár,
Vesd ki régi boszorkány.

Egyedem-begyedem, négertánc (NM)

Ak. Gamos János sz. 1921
Gy. Kozák István, 1942, Kopács

Egyedem-begyedem, négertánc,
Hajdu sógor mit kívánsz,

Nem kívánok egyebet,
Csak egy darab kenyeret. Fuccs!

Egyedem-begyedem, pity pallára (NM)

Egyedem-begyedem pity pallára,
Szól a rigó rakoncára.
Cérnára, cinegére,
Fuss ki rigó a mezőre.

Ak. -
Gy. N.n., é. n. Mohács

Egyedem-begyedem, bakkecske (NM)

Egyedem-begyedem, bakkecske,
Erre ment egy menyecske,
Hozd ki Péter a kaszát,
Hadd vágjam le a nyakát.

Ak. -
Gy. N. n., é. n. , Mohács

Egyedem-begyedem, vaskampó (NM)

Egyedem-begyedem, vaskampó,
Volt egyszer egy kis Jankó,
Egyet gondolt magába,
Elszaladt a világba.

Ak. -
Gy. Komlósi Sándorné, 1954, Hidas

Egyedem, begyedem, tengertánc (NM)

Egyedem, begyedem, tengertánc,
Hajdú sógor mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet, csak egy szelet kenyeret.
Hajmát, fokhajmát, üss ki Péter, Pál.

Ak. -
Gy. Hosszú Józsefné 1955-ben, Diósvizsló

Egyedem, begyedem (NM)

Egyedem, begyedem, némely, námoly,
Ökör bika tenger táncol,
Karika fiskó tamás beksz.

Ak. -
Gy. Simon Sára 1955-ben, Adorjás

Ögyödöm, bögyödöm (Ké-BR)

Ögyödöm, bögyödöm tik vállára,
Szól a rigó rakoncára.
Cérnára, cinegére, hüss ki madár a mezőre!
Hüss ki, akaszd ki, hadd száradjon odaki.
Ha az ördög gyünne, kosarába tenne,
Mennél jobban sírnál-rínál, annál jobban vinne.

Ak. Kozmáné Schneider Mónika
Gy. Bánfi Rita 2010-ben, Kozármisleny

Egy-begy, libabegy (NM)

Ak. -
Gy. Komlósi Sándorné 1954-ben, Hidas

Egy-begy, libabegy, terád jut a huszonegy.

Egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyolc, kilenc, tíz, tizenegy, tizenkettő, tizenhárom, tizennégy, tizenöt, tizenhat, tizenhét, tizennyolc, tizenkilenc, húsz, huszonegy!

Ety, pety, kimehetsz (NM)

Ak. -
Gy. Komlósi Sándorné 1954-ben, Hidas

Ety, pety, kimehetsz,
Holnapután bejöhetsz.

Egy, kettő, három, négy (NM)

Ak. -
Gy. Hosszú Józsefné 1955-ben, Diósvizsló

Egy, kettő, három, négy, Kopasz Péter hová mégy?
Az erdőbe dohányér'.

Mit csinyász a dohánnyal? Réstát kötögetők.

Mit csinyász a réstával? Zabot réstágotok.

Mit csinyász a zabbal? Disznót hízogatok.

Mit csinyász a disznóval? Háját szédögetek.

Mit csinyász a hájjal? Kocsit kenyögetők.

Mit csinyász a kocsival? Fát hordogatok.

Mit csinyász a fával? Házat csinyágotok.

Mit csinyász a házzal? Kis fiúkat, kis lányokat belé csalogatok.

Ettem, petem, pitva három (NM)

Ak. -
Gy. Tildy Zoltán, 1914-15, Csobokapuszta

Ettem, petem, pitva három,

Szól a rigó, rikkantárom.

Cérnára, cinegére,

Cuc ki madár a mezőre.

Cuc ki, akaszd ki,

Hadd száradjon odaki!

Arra együtt egy hintó,

Fölugrott a ringyó.

Sej, ringyó, ragyogó,

Tied lesz a fehérvári bugyogó!

Árkot ugrott a cigány (NM)

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Árkot ugrott a cigány, kitörött a lába,

Elment az orvoshoz, tegye kalickába.

Beletette kalickába, szálka ment a kisujjába.

Inc, princ, Lőrinc, te vagy kint.

An-tan ténusz (NM)

An-tan ténusz,
Ma raka bénusz,
Ma raka, raka, raka, puff.

Ak. -
Gy. N. n., é. n., Mohács

Antárom, tiktárom (NM)

Antárom, tiktárom,
Subrikom, sári-bári,
Tikkel-tokkal, vijjel-vajjal,
Fahéjjal.

Ak. -
Gy. Zentai János, é. n., Gerényes

Madarak voltunk (NM)

Madarak voltunk, földre szálltunk,
Búzaszemet szedegettünk.
Hányat szedtél te meg te,
Mondd meg aztat nékem te!

Ak. asszonyok
Gy. Vass Zoltán 1953-ban, Hirics

Ádám, Éva bűnösök voltak (NM)

Ádám, Éva bűnösök voltak,
Mégis piros almát loptak.
Mondd meg, hányat mondtál
Te meg te.

Ak. Valkai Illésné sz. 1911
Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

Budapesten volt egy bolt (NM)

Budapesten volt egy bolt,
Abban mindenféle volt,
Toll, tinta, papiros,
Ez a kislány de piros.

Ak. -
Gy. Mohács

Sarkon állt egy bolt (NM)

Sarkon állt egy bolt,
Abban minden volt.
Tű, cérna, papiros,
Ez a kislány ki áll most.

Ak. -
Gy. Komlósi Sándorné, 1954, Hidas

Csincsili borsó (NM)

Csincsili borsó, eltörött a korsó,
Mit játsszunk, lányok,
Ádám vackot, vad barackot,
Csücsüjjünk le lányok!

Ak. -
Gy. Simon Sára 1955-ben, Adorjás

Elmentem én a szőlőbe (NM)

Elmentem én a szőlőbe szőlőt csipegetni,
Utánamgyött édesanyám megveregetni.
Nád közé bújtam, sípot csinágattam,
Az én sípom azt mondta, tip-táp karaláb,
Ketten fogtunk egy bikát.

Ak. Máthé Jánosné Kovács Julianna sz. 1910
Gy. Földessy Józsefné 1955-ben, Kistótfalu

Elmentem én az erdőre (KÁ)

Elmentem én az erdőre babot csipegetni,
Utánam jött Sándor bátyám hátba veregetni.
Dib, dob, karaláb, hajdina, lencse, barna menyecske,
Haza ne menj este, mert fellök a kecske.
A kecskének négy a lába, ötödik a farka,
Farka alatt dudogója, a te orrod a dugója.

Ak. -
Gy. Kohn Izidor, é. n., Kistapolca

Lementem én a pincébe (NM)

Lementem én a pincébe vaját csipegetni,
Utánam jött édesanyám pofon veregetni.
Nád közé bújtam, nádsípot fújtam,
Az én sípom így szólott:
Dí, dá, dú, te vagy az a nagyszájú.

Ak. -
Gy. Komlósi Sándorné 1954-ben, Hidas

Kimöntünk a szőlőbe (NM)

Kimöntünk a szőlőbe szőlőt szömögetni,
Utánunk együtt János bácsi, jól mög akart verni.
Nád alá bujtunk, fűzfa sípot fujtunk,
Az én sípom így szót, a tipeg meg úgy szót,
Kettőn vöttünk egy bikát, te szoptad ki a likát.

Ak. -
Gy. Zentai János, é. n., Gerényes

Hárman mentünk egy gödörbe (NM)

Hárman mentünk egy gödörbe,
Hárman jöttünk ki belőle.

Ak. -
Gy. N. n., é. n., Mohács

Ez az úr, ez az úr,
Ez a tekintetes úr.

Kis utcában süt a nap (NM)

Kis utcában süt a nap,
Beharangoz már a pap.
Gling, glang, gling,
Te vagy kint.

Ak. -
Gy. N. n., é. n. , Mohács

Kis utcába besütött a nap (NM)

Kis utcába besütött a nap,
Beharangozott a pap.
Gyertek lányok iskolába,
Öltözzetek szép ruhába.
Inc, pinc, te vagy kint!

Ak. asszonyok
Gy. Vass Zoltán 1953-ban, Hirics

Pad alatt a tarka tik (KÁ)

Pad alatt a tarka tik, nem vagyok én tarka tik,
Isten kovácsával, Szent Péterrel patkolva,
Nyúl, nyúl nyomadék, bárány, bárány, bökedék,
Kim, kom, komédia, üsd ki, vesd ki,
Dobd ki szívem innen ezt.

Ak. -
Gy. Bagamériné B. Gizella, Rádfalva

Sárga lábú kiskakas (NM)

Sárga lábú kiskakas kiugrott a gyöpre,
Onnan az udvar közepére.
Megállj, megállj, tarajos,
Bár a szemed haragos:
Jó pecsenye a húsod,
Azt te magad jól tudod.

Ak. Valkai Illésné sz. 1911
Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

Ciri mama (NM)

Ciri mama gáj, gáj,
Cserepeket haj' gál,
Ha a cserép eltörik,
Ciri mama kikapik.

Ak. Valkai Illésné sz. 1911
Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

Öreg embör, öreg asszony (BNJ)

Ak. -
Gy. Suhajda Gyula 1934-ben, Pellérd

Öreg embör, öreg asszony
Ne járjon malomba,
Mert ott vannak a nagy urak,
Puskatussal hadakoznak.
Mák ide, mák oda, tigris-tigris hopp!

A fogócskázást kiolvasó előzi meg. Akire a kiolvasó utolsó szótagja esik, az a kergető.

Holiján, holiján (Ké-VF)

Ak. -
Gy. Várnai Ferenc 1994-95, Kémes-Szaporca

Ho-li-ján, ho-li-ján, co-ki ba-nya, mit csinálsz?
Megfog-tam én a bó-hát, ki-te-ker-tem a nya-kát,
Vé-gig- vé-gig az út-cán, hajj ki, tavalyi bornyú!

7.2.3 Csúfolók

Egyszer voltam nálatok (NM)

Ak. -
Gy. Hosszú Józsefné 1956-ban, Diósvizsló

Egyszer voltam nálatok, volt három szép lányotok.
Egyik neve Ibolya, a másiké Rózsa,
A harmadik Hajnalka, az volt ám a legjava!
Csak az volt a nagy baja,
Hogy a nap rámosolygott,
Azonnal elhervadott.

Cigány, biligány (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, Gerényes

Cigány, biligány,
Turut eszik az uccán,
Kértem tüle, de nem ad,
Azt mondja, hogy pofon vág.

Istók-pistók (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, Gerényes

Istók-pistók, kertbe járnak a disznók,
Szívamagot ropogtatnak, az Istóknak potyogtatnak.

Jóska, poloska (NM)

Ak. -
Gy. Zentai János, Gerényes

Jóska, poloska, elment a malomba,
Kirágta a zsákot, megette a mákot.

Gergán, giligán (NM)

Ak. -
Gy. Tildy Zoltán, 1914-15, Csobokapuszta

Gergán, giligán,
Jön a Gyuri bátyám,
Batyut visz a hátán.

7.3. Mozgásos játékok

7.3.1 Fogócskák

Fogócska (NM)

Ak. -
Gy. Nagy Pál, 1956, Szőke

„Egy kivétellel minden játékos választ magának egy fát. A helyeket úgy választják meg, hogy többé-kevésbé kört alkossanak. A kör közepén helyezkedik el az a játékos, amelyiknek nincsen fája. Játék közben cserélgetik a helyüket. Ha az a játékos, amelyiknek nem volt fája, egy olyan játékos helyére tud ugrani, amelyik éppen cserélni akart és így elhagyta a helyét, akkor a helyét elvesztett játékos kerül a körbe. Cél: a fogócskát jól megfuttatni, de helyhez (fához) nem juttatni.” (Nagy Pál)

Hiriba fuss! (KSné)

Ak. Györfy György „Emerenc”
Gy. Komlói Sándorné 1955-ben, Hidas

Van egy fogó és négy játékos, akik négyzet alakban állnak fel: kettő-kettő egymással szemben, középen a cica/fogó. A fogó elkiáltja magát: Hiriba fuss! Akkor egy-egy játékos helyet cserél a szembenálló valamelyikével (átlósan vagy merőlegesen). A középen álló cica igyekszik valamelyiket helycserélés közben elkapni. Ha sikerül, annak a helyére állhat, s az lesz a cica.

Patuska (ZTI)

Ak. Vörös (Bozsó) Istvánné sz. 1882
Gy. Éri Istvánné 1957-ben, Hosszúhetény

Kettő innen, kettő onnan, egy közében. Innen odaszaladtunk, akit a középső megfogott, az maradt közében.

Cicázás (NM)

Ak. -
Gy. Simon Sára 1955-ben, Adorjás

Ezt inkább kisebb gyerekek játsszák. A játékosok körbeálltak, az egyik kiolvasóverset mondott. Kiszámlálás után, aki utolsónak maradt a körbe, az lett a cica. A játékosok szanaszét szaladtak, a cica igyekezett egyet megfogni közülük. Mindaddig ő volt ugyanis a cica, míg valakit meg nem fogott. Azután mindig a megfogott játékos lett a cica és váltotta le az előzőt.

Sárga csikó (NM)

Ak. Fórizs Jenőné sz. 1867
Gy. Vass Zoltán 1953-ban, Hirics

Sárga csikó, csengő raj-ta, hazafelé megyünk raj-ta.
Megisszuk a Lévajjék borikat, elvisszük a Julis nevű lányikat.

A lányok körben állnak párosával. Aki kívül van a körön, az igyekszik úgy elkapni valakit, hogy a körben levők ez meg ne akadályozhassák. Ha sikerült, akkor annak a nevét éneklük, akit megragadott és az marad kint.

Héjja, héjja (VF1)

Ak. -
Gy. Várnai Ferenc 1990-ben, Liptód

1. Héjja, héjja, la-ka-tos, otthon van-e Papp Lajos?
Ott-hon. Mit csinál? Hason fekszik úgy du-dál.

2. Héjja, héjja, lakatos,
el ne kapd a fiamat!

Ha elkapod, add vissza,
ne légy olyan goromba!

A gyerekek sort alkotnak. Velük szemben áll a héja, akivel a párbeszéd folyik. A dal végén szétszaladnak, a héj kergeti őket. Az lesz az új héja, akit megfogott a gyerekek közül.

Árokba bokráncs (NM)

Ak. Fórizs Jenőné sz. 1867
Gy. Vass Zoltán 1953-ban, Hirics

Kiszámolással mondják meg, hogy ki lesz a bokráncs. Az bemegy az árokba s igyekszik a mellette árkot ugró gyerekeket elfogni, hogy megszabaduljon. Akit megfog, az lesz a bokráncs.

Hol vagy Jakab? (NM)

Ak. -
Gy. Nagy Pál 1956-ban, Szőke

A gyerekek körbeállnak. Két játékos bemegy a körbe, ezeknek be van kötve a szemük. Az egyik azt mondja: Hol vagy, Jakab? A másik suttogva felel: Itt. Amelyik kérdezett, a hang irányában keresi a másikat. Ha megfogja, akkor cserélik a szerepet, vagyis amelyik az előbb kérdezett, az lesz most a Jakab. Így újrakezdi a játékot. Ha megint megfogta a kérdező Jakabot, akkor másik két játékosnak a szemére teszik a kötést. Hogy a körben levő játékosok ne tudjanak olyan könnyen tájékozódni, meg szokták őket pörgetni.

Szembekötés (NM)

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Az egyik játékos szemét zsebkendővel bekötik, a tér közepére állítják, megforgatják, hogy ne tudjon tájékozódni. Azután a többi játékos csipdesi, ő pedig valamelyiket megfogni igyekszik. Ha megfogta, akkor a bekötött szeműnek ki kell találnia, hogy kit fogott meg. Ezért a megfogottnak arcát, ruháját meg is tapogatja, és ha így sem tudja, akkor a megfogott hangot hallat. Amikor a nevet bementja, leveszik a kendőt, hogy ellenőrizhesse, eltalálta-e? Ha nem találja el, hogy kit fogott meg, akkor újra beköti a szemét, és a játék újrakezdődik. Ha pedig eltalálta, akkor a megfogott szemét kötik be.

Lopi, lopi szőlőt (NM)

Ak. -
Gy. Kecskés József 1987-ben, Pécs

A játékosok szétszóródva, guggolva csipegető mozgást végeznek, közben kántálva éneklük:
Lopi, lopi szőlőt, míg a jáger nem jó,
Ha jön a jáger, megfogom, össze-vissza kócolom.
Egy játékos a jáger, és a gyerekek között járkál, rajtaütés szerűen igyekszik elkapni egyet a guggolók közül. A mozdulatára természetes ezek elugranak (békaugrás-szerűen). Ha sikerül elkapni valakit, szerepet cserélnek, és a játék folytatódik.

Borgyúkötel (NM)

Ak. Szabényi Imre sz. 1895
Gy. Várnai Ferenc 1958-ban, Szabény

A játékhoz ostor kellett, amelynek nyelét beszúrták a földbe. Azután kijelöltek a játékosok közül egy gazdát. A többiek kalapjukat az ostor tövébe helyezték el. A gazda ezután az ostor végét fogva sétált körbe, majd a következő szavakkal indította el a játékot: „Szabad a vásár, szabad a vásár!” A körbesétáló legényeknek úgy kellett ügyeskedniök, hogy valamennyi kalapot ellopják. Ha lopás közben a gazda a tolvajt meg tudta rúgni, úgy a tolvaj lett a gazda. Ha viszont a kalapokat sikeresen el tudták lopni, a gazdának kellett más tárgyat betennie. Ha a tolvajok ügyesek voltak, a gazdát teljesen levetkőztették, majd kiváltási díjat hajtottak végre vele.

Gyertek haza ludaim! (Ké-VF)

Ak. -
Gy. Várnai Ferenc 1994-95, Kémes-Szaporca

- Gyertek haza ludaim!
- Nem merünk.
- Mitől féltek?
- Farkastól.
- Hol van?
- Erdőben.
- Mit csinál?
- Fát szedeget.
- Mit csinál a fával?
- Tüzet rak.
- Mit csinál a tűzzel?
- Vízet melegít.
- Mit csinál a vízzel?
- Mosdózik.
- Miben mosdózik?
- Arany tekenőben.
- Mivel törülközik?
- Hímesek farkával.
- Kék ablak! Kék ablak!

Gyertek haza, libuskáim! (NM)

Ak. -
Gy. Szücs József, 1963, Mohács

„Főleg lányok játszották, de fiúkkal vegyesen is. A tér egyik végében a gazdasszony áll, a másik végén a többi játékos, míg a tér közepén a farkas áll. A gazdasszony a libák felé kiált:

Gyertek haza, libuskáim!

Nem merünk.

Mitől féltek?

A farkastól.

Hol lakik?

A híd alatt.

Mit csinál?

Mosakszik.

Mibe törülködik?

Aranykendőbe.

Gyertek haza, libuskáim!

A libák a gazdasszony felé futnak, és aki a gazdasszonyhoz ért, azt a farkas nem foghatta meg. Akit mégis kergetés után megfogott, az lett a farkas, és újra kezdték.” (Szücs József)

Anyám, anyám, ehetném! (KÁ)

Ak. -

Gy. Gyulai Béla, Sellye

Van egy gazdasszony, annak van egy leánya, és néhány száz libája. A leány kihajtja a libákat a mezőre. Jön a farkas. A leány hazakiált az anyjának.

- Anyám, anyám, ehetném!
- Ha ehetnél, jöjj haza!
- Nem merek, mert félek.
- Mitől?
- Farkastól.
- Hol lakik?
- Veremben.
- Mit eszik?
- Kosfejet.
- Mibe mosdik?
- Arany táczikába.
- Mibe törülködik?
- Hímösök farkába. Ék haza, libuskáim, ék, ék!

... s futnak haza, hogy a farkas el ne vigye őket. Kit a farkas elfog, a következő játékban az lesz a farkas.

Cica ide párom! (NM)

Ak. Dávid Júlia sz. 1875, Nagy Lajos sz. 1919,
Füstös József sz. 1885

Gy. Komlói Sándorné 1955-ben, Sámód

Párosával egymás mögé álltak. A cica legelől elkiáltotta: Cica ide párom! A hátulsó pár előre fut, egyik jobbra, másik balra. A cica próbálja őket megfogni. Akit elkap, az lesz a párja, s beáll vele az első sorba, a másik lesz a cica.

Cica ide párom (NM)

Ak. Püspöki János sz. 1871

Gy. Mona Ilona, 1956, Nagyharsány

„Legények, lányok párosával hosszú sorban felálltak. A bíró a sor elejére állt páratlanul. Mikor elkiáltotta magát: *Cica ide párom!*, az utolsó pár a sor két oldalán elkezdett előre futni. Aki előbb ért oda, az lett a bíró párja és a később érkező lett a bíró és most ez kiáltotta a Cica ide párom –at, és így folytatták a játékot, amíg meg nem unták.” (Mona Ilona)

Csirkézés (NM)

Ak. -

Gy. Földessy Józsefné, 1955, Kistótfalu

„Egy lány meg egy legény így álltunk párba hosszan a réten, elől a sor elején áll a csirke magába, az kiabál: >Szüret szabó, leghátulsó!< akkor azok szaladnak, a csirke meg akarja fogni, ha legény a csirke, akkor mindig a jány után szalad. Ha a csirke fogott magának párt, előre állnak, az meg aki páratlan maradt lesz a csirke. Sokszor még az erdők alá is elfutottunk, hogy meg ne foghasson. Ha nem fogott párt, akkor tovább is maradt csirkének.” (Földessy Józsefné)

Üsd a harmadikat! (NM)

Ak. -

Gy. Nagy Pál 1956-ban, Szőke

Minél több a játékosok létszáma, annál érdekesebb a játék. A játékosok párosával kört alakítanak olyan formában, hogy a két játékos egymás háta mögé áll. Van egy bíró és két futó. Az egyik futó elfut, a másik kergeti. Ha a kergető utoléri a másikat, akkor rácsap a hátára, mire a két játékos hirtelen megfordul és szerepet cserélnek. Aki eddig kergető volt, az lesz a kergetett. Megfordulnak akkor is, ha a bíró elkiáltja magát: „Megfordulni!” A kergetett játékos, ha szorult helyzetben van, akkor beállhat a hozzá legközelebb álló párhoz, a kör belseje felé álló játékos elé. Mielőtt azonban eléjük ugorna, meg kell ütnie a kör külső felén álló játékos hátát (a harmadikat), ami azt jelenti, hogy most ő a kergető. Ekkor kezdődik előlről.

Kukurikú, hátulsó pár előre fuss! (NM)

Ak. -

Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Kicsik és nagyok vegyesen játsszák, párosan egymás mögé állnak. Egy a többiek elé áll, ő a kakas, és kiált: Kukurikú, hátulsó pár előre fuss! A hátulsó pár előre szalad, egyik jobbról, másik balról, és azon igyekszik, hogy a kakas elé kerülve egymás kezét újra megfogják. De a kakas is azon erőlködik, hogy egy tyúkot megfogjon. Ha sikerült megfognia, akkor az árván maradt áll a többiek elé kakasnak és ő kukorikul. Ha nem fogott meg egyet sem, akkor újra kukorikulhat. A játék addig tart, míg minden pár sorra nem került.

Perecem, párom (VF2)

Ak Böröcz Jánosné Ropoli Katalin sz. 1910

Gy. Várnai Ferenc 1990-ben, Hosszúhetény

Perecem, párom, tutú!

A futóknak párba kell állniuk, Egy valaki a futók elé áll és elindítja a hátsó pár futását, a „tutú”-nál tapsol hozzá. A két futónak kétszer vagy háromszor meg kell kerülnie a sort és az első helyre beállnia.

Süss ki, banya! (NM)

Ak. -

Gy. Hosszú Józsefné 1955-ben, Diósvizsló

Párosával egymás után sorba álltak. Egy legény vagy leány a párok előtt (háttal a pároknak) összecsapta a kezét és kiáltotta: Süss ki, banya! Erre a legutolsó pár elengedte egymás kezét, egyik jobb, a másik bal kéz felől futott előre. Nagyon vigyáztak, hogy futás közben újra összekeverüljenek. Ha sikerült, akkor a párok elé álltak, és a leghátulso pár következett. Ha a banyának sikerült megfogni valamelyiket, akkor a páratlanul maradt valaki lett a banya.

Ruhácska (NM)

Ak. gyermekek

Gy. Kozák István, 1942, Kopács

„Szereplők: gazdasszony, két lány, két cigány (lehet több is). *Én elmegyek kapálni, vigyázzatok, mind a 15 ruha meglegyen, mert ha meg nem lesz, kikaptok ám nagyon.* Sorban ülnek a gyerekek, a gazdasszony elmegy, a lányok játszanak. A cigányok az udvar másik oldalába hurcolják a ruhákat. Hazajön a gazdasszony *Hát mit mondtam én nektek, mi?*, pálcikával megveri a lányokat. A cigányoktól kérdi, hol vannak a ruhák, azok azt mondják, hogy Jancsiéknál. Ott nincs. A ruhák tapsolnak. A cigányok azt mondják: *édesapám veri a diót.* Kéri a kulcsot, kinyitja az ajtót, a ruhák hazafutnak.” (Kozák István)

7.3.2 *Ügyességi és erőjátékok*

Talicskázás (LK)

Ak. Orsós József sz.1951

Gy. Faltisz Jánosné 1961-ben, Vágotpuszta (Mánfa)

Ketten játsszák, az egyik, a talicska, két kezét a földre teszi, a másik megfogja a talicska két lábát, és úgy kezdi tolni. A talicska kezén lépkedve megindul, a másik irányítja és tolja.

Szédibaba – páros forgó (NM)

Ak. -

Gy. Földessy Józsefné 1955-ben, Kistótfalu

Két kislány kézen fogva összekapaszkodik, úgy forog sebesen körbe. Szédibabázni, így mondják.

Hogy a túró? (ZTI)

Ak. Vörös (Bozsó) Istvánné sz. 1882

Gy. Éri Istvánné, 1957, Hosszúhetény

„Kisebbit fogtunk magunk elé, körbeálltunk. Jött a bíró, kérdezte: Hogy a túró? Három véka arany. Futottunk kétfelé.” (Vörös Istvánné)

Megjegyzés: A játékosok kettesével körbeálltak, a kisebbek elöl, ők a túrók, mögöttük a nagyobbak. A bíró a körön kívül járt, egynél megállt, ott folyt a párbeszéd. A végén a bíró, és aki mögött megállt kétfelé futottak, azé lett a túró, aki hamarabb visszaért, a másik lett a bíró. Ekkor a túró és gazdája helyet cserélhet.

Eltörött a sajtár dungája (ZTI)

Ak. Troszt Sándorné Víg Irén sz. 1931

Gy. Berkes Eszter 1971-ben, Kopács

Eltörött a sajtár dungája, dungája,
Elhagyta a szeretője bújába.

Előre nyújtott karral a szembenálló gyerekek kezét fognak. Egyik keze alul, a másiké fölül van. Első versszak alatt húzigálják a kezüket úgy, hogy a vízszintesen és párhuzamosan tartott jobb kar előre, ugyanakkor a bal kar hátra „húz”, már amennyire a váll engedi, és az ismétlésre ellenkezőleg. A második versszakra jobb lábbal kezdve lenthangsúlyos ridát járnak („egyugrósan forogtak”). Tetszés szerinti ideig járnak dallama hiányzik

Húzd, húzd magadat (NM)

Ak. -

Gy. Simon Sára 1955-ben, Adorjás

Kisebb gyerekek játszották. Összefogóztak, jól kihúzták magukat és körbeforogva mondták:
Húzd, húzd, magadat, én is húzom magamat,
Szél fújja pántlikámat, harmat éri a szoknyámat,
Kapsz szoknyát, kapsz.

Húzd, húzd magadat (Ké-VF)

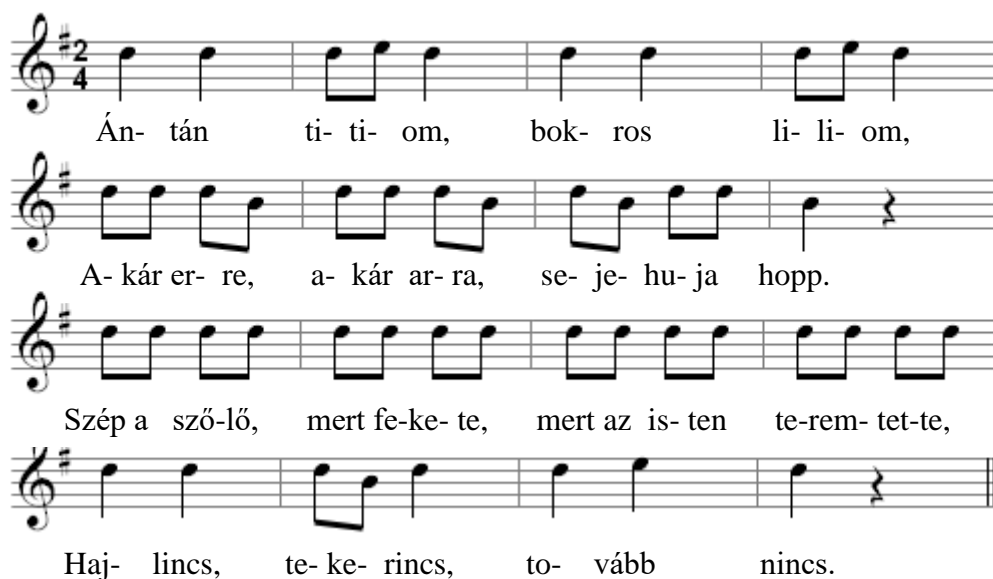
Ak. -

Gy. Várnai Ferenc 1994-95, Kémes-Szaporca

Húzd, húzd, ma-ga- dat, én is hú-zom ma-ga- mat,
Szél fú- ji pántli- ká- mat, harmat é- ri a bik- lá- mat,
Ég a gyertya, ég, el ne a- lud- jék,
Míg a szik- ra lángot nem kap, ad- dig gu- gyor- jék!

Ántán titiom (Ké-BR)

Ak. Kozmáné Schneider Mónika
Gy. Bánfi Rita 2010-ben, Kozármisleny

Án- tán ti- ti- om, bok- ros li- li- om,
A- kár er- re, a- kár ar- ra, se- je- hu- ja hopp.
Szép a szó- lő, mert fe- ke- te, mert az is- ten te- rem- tet- te,
Haj- lincs, te- ke- rincs, to- vább nincs.

Kettesével elől keresztezett kézfogással ütemre szökdelnek. A „seje-huja” résznél irányt változtatnak. A végén többször megfordulnak, leguggolnak.

Egy, megérett a meggy – hintázó (KÁ)

Ak. -
Gy. Bagamériné B. Gizella, Rádfalva

Egy – megérett a meggy.
Kettő – feneketlen teknő.
Három – majd hazavárom.
Négy – biz oda nem mégy.
Öt – leesett a köd.
Hat – lyukas a pad.
Hét – majd elmegy a hét.
Nyóc – tejfeles gombóc.
Kilenc – kis Ferenc.
Tíz – tiszta víz,
Téged ördög oda visz.

Adj király katonát (ZTI)

Ak. Koleszán Irma sz. 1949
Gy. Berkes Eszter 1971-ben, Kopács

Gyerekek, fiúk, lányok vegyesen, két sorban szemben állnak, kézfogással.

1. sor Adj király katonát!
2. sor Nem adunk!
1. sor Ha adtok, szakasszunk!
2. sor Szakasszon az a híres Márta!

Akinek a nevét kiáltják, átfut a szemközti sorhoz, el akarja szakítani a láncot. Ha el tudja szakítani a sort, akkor a jobboldali lányt vagy fiút átviszi az ő sorába. Ha nem tudta elszakítani, akkor ő is ott marad abban a sorban, amit el akart szakítani.

Adj király katonát (NM)

Ak. Györffy István sz. 1911
Gy. Györffy Katalin, 1993, Mohács

„Ez a játék abból áll, hogy a játékosok 5-10-en összefogják a kezüket, kifeszítik ezt az összekapaszkodott láncot. Az egyik játékos kiáll a sor elé és azt kiáltja: *Adj király katonát!* Aki legerősebbnek érezte magát volt a király, ő válaszolt vissza: *Nem adok.* Erre az előző ráválaszolta: *Ha nem adsz, szakítok.* A király vissza: *Szakíts, ha bírsz.* Nekiiramodott, az egyiket átszakította, és egy katonát elvitt magának. Ha nem sikerült, újból kezdtek. Az, akit kiszakított, az állt ki, hogy Adj király katonát.” (Györffy Katalin)

Amerika, Afrika, 1, 2, 3 (NM)

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Fiúk és lányok együtt is játsszák. Az egyik játékos szembe áll a fallal, a többiek megegyezés szerinti távolságban vonalat húznak és arra állnak. Aki szemben áll a fallal, az mondja: Amerika, Afrika, 1, 2, 3, és azzal megfordul és akit mozogni látott, azt visszaküldi eredeti helyére. Újra a falnak fordul és mondja Amerika, Afrika, 1, 2, 3. Aki a játékosok közül észrevétlenül ráütött, az áll a helyére és újra kezdődik a játék.

Lovacska – hosszú bakugrás (HGy)

Ak. -
Gy. Deisinger Margit, Versend

Két egyenlő számú csapatot szerveznek, választással eldöntik, melyik csapat tart először bakot. A baktartó csapat első játékosa háttal a fához vagy falhoz támaszkodik. A hasa előtt összekulcsolt kezébe a második játékos beleteszi a fejét, és karjával átfogja a tartó térdét. A következő, majd a többiek sorba egymás mögé állva az előttük lévő játékos terpesztett lába közé dugják a fejüket és átkulcsolják térdüket. Így egy hosszú bak keletkezik. Az ugró csapat tagjai nekifutnak és sorba felugranak a bakra. Ha valaki lecsúszik vagy lába leér a földre, helycsere van. Ha a bak összedől, akkor továbbra is tartó marad. Ha a bak minden ugrót kibír és az ugrók sem hibáznak, a két csapat helyet cserél.

Kenyerecske (NM)

Ak. gyermekek
Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

A kenyerek sorba állnak egymás mögé, átkarolják egymás derekát. Az első tapsol: Megsültek a kenyerek! A pékek kiveszik a kenyeret, ha tudják. Ha valamelyiket nem tudják kiszakítani a sorból: Ez máig nem sült meg! Aztán újra tapsol az első, tovább rángatják ki a kenyeret. Az utolsót – ez a banya – megkergetik.

Göcsög játék (NM)

Ak. gyermekek
Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

Van egy asszony, egy lány, egy-két cica, a többiek a göcsögök. A gazdasszony betölti a tejet a göcsögökbe. A kislány vigyáz rájuk:

- Én most elmegyek kapálni, jól vigyázz, ne menj játszani!

Az asszony elmegy kapálni, a lány elmegy játszani, a cicák feldöntik a göcsögöt. A mama hazajön, a lány is, ez kér tejfölös kenyeret. A mama elveri a lányt, azután megkeresik a macskákat és azokat is elverik.

Kígyózás (NM)

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

10-15 fiú sorba áll, az első balkezevel megfogja szomszédja jobb kezét, és így sorban a többi is. A végén áll a legfürgébb, ez a kígyó farka. A legerősebb fiú a sor élére áll, ez a kígyó feje, megfogja a legmagasabb fiú kezét, és valamennyien kígyóvonalban futnak, míg végre a fej hirtelen megáll, jobb kezével megfogja a következőnek a kezét és megrántja. Ez a rándítás végigvonaglik a kígyó egész testén, és a kígyó farka nagy ívben szalad, mintegy perdül, ha ugyan el nem esik. Ezt többször megismétlik és az a sikerült játék, ha a farka minél nagyobbat perdül.

Lapu, lapu, ha lapu Ké-BR)

Ak. Schneider Mónika sz. 1970
Gy. Bánfi Rita, 2010, Hosszúhetény

La- du. la- du. ha la- du. ke- re- ke- si cér- na.
Fagv- gví gver- tva. fa- ke- men- ce meg- re- ned.
A kő- szik- la lo- bot vet. gug- goli le!

Fiúk-lányok körbe állnak, énekelnek. A végén mindenki leguggol. Aki utolsónak guggol le, az bemegy a kör közepébe, és a következő játékban ott marad.

Ég a gyertya, ég (VF2)

Ak. Böröcz Jánosné Ropoli Katalin sz. 1910
Gy. Várnai Ferenc 1990-ben, Hosszúhetény

Ég a gyertya, ég, el ne a-lud-jék,
Mikor ezt a táncba jár-ják, még ak-kor is ég.
Högyvirág, több virág, ap-ró gombos tú-re,
Hogy a fe-ne ö-gye mög, u-gorj ki be-lő-le!

Kacskaléla (ZTI)

Ak. Zima Imréné sz. 1931
Gy. Berkes Eszter 1972-ben, Sepse

Kacskaléla, benneléla,
Három kolompéra,
Guguska, guguska!

Sepsén játszották a gyerekek vegyesen, sétalépéssel körbe, a végén leguggoltak.
(dallama hiányzik)

Dombon törik a diót (NM)

Ak. -
Gy. Nagy Pál 1956-ban, Szőke

Dombon törik a di-ót, raj-ta meg a mogyorót,
Tessék kérem le-csü-csül-ni, csücs!

Fiúk, lányok körbe állnak, megfogják egymás kezét és miközben a szöveget mondják, lassan körbemennek. A „csücs”-nél mindenki legugyul. Aki utolsónak gugyul le, az bemeget a körbe. Minden dallam végénél valaki bemeget. Ha már a külső kör nem éri körül őket, kezdik előlről.

Gyertek lányok – guggolós körjáték (Ké-VF)

Ak. -

Gy. Várnai Ferenc 1994-95, Kémes-Szaporca

Gyertek, lányok, játsszunk! De hogyan is játsszunk?
Csenget, bongot, nagy harangot, Ádám vackot, nagy barackot,
Ten-gö-ri bú-bot, ten-gö-ri bú-bot.

Kacsintós (NM)

Ak. Valkai Illésné sz. 1911

Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

Egymás mögé állnak, egy páratlan, ez kacsint. Az első sorban állóra kacsint. Akire kacsint, az eléje fut. A mögötte lévő megfoghatja, akkor ottmarad. Ha sikerül elfutnia, a kacsintó elé áll, és a pár nélkül maradt kacsint.

Aki szeret, hozzám siet (KSné)

Ak. Fintics Sándorné sz. 1894.

Gy. Komlósi Sándorné 1954-ben, Csányoszró

Páratlan számú játékos játssza. Székekből kört alakítanak. A játékosok párosodnak, egyikőjük a székre ül, a másik a szék mögé áll, így egy szék üresen marad. Az üres szék mögött álló rákacsint az egyik széken ülőre, hogy jöjjön hozzá. A szék mögött állóknak azonban meg kell akadályozni, hogy párjuk elmenjen – ha meg tudják érinteni a felállót, az már nem mehet el, de ha már elhagyta a széket, nem ér a fogás. A pár nélkül maradt szék mögött álló most új párt keres, és kacsintással hívja magához. Mindenkinek a kacsintót kell figyelnie.

Keresd meg az ollót! (NM)

Ak.

Gy. Nagy Pál 1955-ben, Gyód

Öt gyerek játssza. Kijelölnek négyszög alakban négy kört (kicsit). Mindegyik körben áll egy játékos. Az ötödik gyerek keresi az ollót. A köröcskében álló játékosoktól megkérdezi: Hol van az olló? A kérdezett játékos mond egy közeli helyet, ahová a kérdezőnek el kell mennie. Amíg a kérdező elmegy, a négy gyerek helyet cserélhet. Ha a kérdező ügyes, és csere közben előbb tud a körbe ugrani, mint a másik, akkor a kinnrekedt keresi az ollót.

Komámasszony, hol az olló? (NM)

Ak. -

Gy. Hosszú Józsefné 1956-ban, Diósvizsló

Egy leánykát kiválasztunk. Ő a komámasszony. A többiek egy-egy fa alá állnak. Külön-külön az a házuk. Ott várják a komámasszonyt, aki jön keresni az ollót. Először a legközelebbitől kérdezi: Komámasszony, hol az olló? Ő azt feleli rá: A szomszédba. Odamegy és ott is kérdezi: Komámasszony, hol az olló? Ő meg azt mondja: A falu végén. Mikor a komámasszony továbbmegy, gyorsan helyet cserélnek. Akinek hirtelen nem jut hely, az lesz a komámasszony.

Komámasszony, hol az olló? (NM)

Ak. -

Gy. Szücs József, 1963, Mohács

„Öt-hat játékos szerepel, fiúk és lányok vegyesen játsszák. A játékosok a fák mellett helyezkednek el egyenkint. Az egyik játékos szabad, nem áll fa mellé, és ez kérdezi: *Komámasszony, hol az olló?* A kérdezett felel, hogy például a harmadik szomszédban. Amíg a kereső a megnevezett helyre megy, azalatt a többiek a kereső háta mögött helyet cserélnek. Persze a kereső vigyáz, és ha tud, akkor az egyik cserélő helyére ugrik. Aki fa nélkül maradt, az lesz a játékos. Élénk játék.” (Szücs József)

Elmegyek vadászni (NM)

Ak. -

Gy. Nagy Pál 1956-ban, Szőke

Minél több a játékos, annál érdekesebb a játék. A játékosok száma páratlan legyen. Ha 11 játékos játssza, akkor tíz darab szék kell a játékhoz, mindig eggyel kevesebb a játékosok számánál. Két-két szék támlával egymásnak támasztva sorakoznak a székek egy oszlopban. Van egy vadász, akinek nincs széke, a többi játékos ül. A vadász mindegyik játékosnak ad egy nevet vadászeszközökből és ha futja a játékosokból, akkor vadakból is (puska, töltény, tarisznya, kutya, őz, medve, stb.). A vadász vadászatra készül és ellátja magát szerszámokkal. Ezt mondja: „Elmegyek vadászni, tarisznyámat a vállamra akasztom” – erre az a játékos, amelynek a neve tarisznya, felkel és felzárkózik a vadász mögé. A vadász továbbmegy, egyre a székek körül, és folytatja mindaddig, míg valamennyi játékos fel nem kel és indul utána. Mikor már nem ül senki, elkiáltja magát: „Minden barom a helyére!”- és beleveti magát egy székbe. A többiek követik példáját. Mivel egy székkal kevesebb van, egy játékosnak nem jut hely, ő lesz a vadász.

Lánc, lánc, eszterlánc (VF2)

Ak. Böröcz Jánosné Ropoli Katalin sz. 1910
Gy. Várnai Ferenc 1990-ben, Hosszúhetény

Lánc, lánc, esztör-lánc, esz-tör- lán-ci cér- na,
Cérna volnék, selyöm volnék, mé-gis ki- for- dul- nék.
Pé-ny, pé-ny, kari-ka, forduljon ki Kati-ca, Katicának lán- ca.

Kislányok dalolják körbeállva, egymás kezét fogva. Akinek a nevét dalolják, az megfordul, és a többieknek háttal járja. Addig játsszák, míg mindenki meg nem fordul.

Szőjjetek lányok (KG)

Ak. -
Gy. Kiss Géza 1934-ben, Marócsa

Szőj- je- tek lá- nyok, fon- ja- tok lá- nyok,
Hadd cse- ndül- jön, hadd pen- dül- jön.
Szűjünk, szűjünk ken- dőt, kinek szűjünk ken- dőt?
Szűjünk I- lo- ná- nak.

A leányok dalra körbejárnak, s akinek a nevét mondják, az megfordul és háttal a többieknek járja tovább.

Ispiláng, ispiláng (Ké-VF)

Ak. -

Gy. Várnai Ferenc 1994-95, Kémes-Szaporca

Is- pi- lán-g, is- pi- lán-g, is- pi- lán- gi ró- zsa,
Ró- zsa vol- nék, pi- ros vol- nék, bimbó vol- nék, ki- nyí- la- nék,
Pénz vol- nék, csendül- nék, ka- ri. ka vol- nék, for- dul- nék,
Zöld se- lyem rost- ja, pi- ros se- lyem bojt- ja,
Sok jó- te- vő kis Ju- lis- ka, for- dulj angyal mód- ra!

Kása, kása (TM; MNT)

Ak. játszó gyermekcsoport

Gy. Temesi Mihály, Hirics

Kása, kása, özvegy kása, sejt, ki a párját nem ta- lálja.
A Márinak nem jutott, nem jutott, azon megha- ra- gudott.
Majd ha máskor jut- ta- tik, ak- kor né- ki a- da- tik.

Párosan felállnak körbe, a közepre egy, így páratlan számmal kezdik a játékot. Egymás kezét fogják, s mindig gyorsabb és gyorsabb ütemben járnak, és énekelnek. „A Márinak nem jutott” résznél a középső elkap egyet, és a kör tagjai is párt keresnek maguknak, és táncolnak. Egynek nem lesz párja, ez kerül közepre, ő lesz az özvegy kása.

Érik a meggyfa (Ké-VF)

Ak. -

Gy. Várnai Ferenc 1994-95, Kémes-Szaporca

É- rik a meggy- fa, haj- lik az á- ga
Az a- latt áll egy bar- na kis- lány- ka
Kapd el szívem, kapd el, a- kit szeretsz, kapd el!
Ezt ö- le- löm, ezt ked-ve- löm,
Ez az én é- dös kedve- söm,
Zöld aszta- lon ég a gyertya, barna kislány ol- to- gat-ja,
Állj ki te szög- fű- szál!

Gyöngy, gyöngy, gyöngy, gyöngy asz- szo- nyá- nak,
Zi- böt, za- bot a lo- vá- nak, haj- dú- pál- cát a fi- á- nak
Ég a gyertya, ég, el ne a- lud- jék.
Messze van még az én pá- rom, három esz- ten- de- ig vá-rom.
Sej, rózsám, vi- o- lám, Csókol- gasd mög az or- cám.
A ka- to- nák re- ge- mentye jaj, de cif- ra,
Benne forog kis Ma. ris- ka, jaj, de csal- fa!
Sej rózsám, vi- o- lám, csókold mög az én orcám!

Iskolás leányok körbe fogózva mondják.

7.3.3 Vonulások

Haj, széna, széna rendje (Ké-BR)

Ak. Kozmáné Schneider Mónika sz. 1968
Gy. Bánfi Rita 2010-ben, Kozármisleny

Musical score for 'Haj, széna, széna rendje' in 2/4 time, key of B-flat major. The score consists of three staves of music with lyrics underneath. The lyrics are: Haj, szé-na, szé-na rend-je, szé-na gyöngyör- ké- je, Bors fü- ve, ba-ráz- dá- ja, gyorsan búj-junk ál- tal! Bors fü- ve, ba-ráz- dá- ja, gyorsan búj-junk ál- tal!

Új vár, fényes vár (Ké-BR)

Ak. Schneider Mónika sz. 1970
Gy. Bánfi Rita, 2010, Hosszúhetény

Musical score for 'Új vár, fényes vár' in 2/4 time, key of B-flat major. The score consists of two staves of music with lyrics underneath. The lyrics are: Új vár, fényes vár, vi- téz ka- pi- tány- nyal. Megvek által, íó vi- téz, megvek hídon ál- tal.

A gyermekek párosával sorba állnak. A leghátsó pár indul a kapuk alatt előre, és így tovább, közben énekelnek.

Bújj, bújj, medve (TM; MNT)

Ak. játszó gyermekek
Gy. Temesi Mihály, Hircs

Bújj, bújj, med- ve, gye- re ki a gyöp- re,
Ha ki- jöt- tél, légy csendesen, hogy a vadász meg ne les- sen.

A játszó felállnak egymás mögött, s a mindenkori hátsó az előtte levők feltartott karja alatt átbújik.

Bújj, bújj, zöld ág (VF2)

Ak. Böröcz Jánosné Ropoli Katalin sz. 1910
Gy. Várnai Ferenc 1990-ben, Hosszúhetény

Bújj, bújj, zöld ág, zöld le- ve- lecs- ke,
Nyitva van az a- ranyka- pu, csak búj- jatok raj- ta!
Nyisd ki ró- zsám, ka- pu- dat, ka- pu- dat,
Hadd ke- rül- jem váradat, váradat, li- li- om- szál.
Sárga cukor, vö- rös bor, Mindjárt rám kerül a sor,
Szaladj paj- tás, hamarább, Ha nem szaladsz, fogva vagy!

A gyerekek felsorakoznak egy sorba, kézfogással, kettő pedig karját kapunak feltartja. Énekelve átbújnak a kapu alatt. A dal végére a kapu bezárul, akit elkapott, beáll kapunak. Addig játsszák, míg mindenki kapu nem lesz.

Cicölle, cicölle (Ké-VF)

Ak. -

Gy. Várnai Ferenc 1994-95, Kémes-Szaporca

Ci-cölle, ci-cöl- le, elallak, el-al- lak,
Szántónak, vetőnek, egy módos legénynek, elallak, elallak.

Mért küldött az úrasszony (KSné)

Ak. asszonyok

Gy. Kiss Lajos, 1949, Mánfa

- Mért küldött az úrasszony?

Ha- ja gyöngye ha- ja? A- zér kú- dött ki- rál- né,
hi- dat csi- nál- tat- ni. Ha- ja gyöngye ha- ja.
Bújj, bújj zöld ág, zöld le- ve- lecs- ke,
Nyitva van az a- rany- ka- pu csak bújj á- tol raj- ta.
Mosdózik a kegyös, fehér borba mosdózik, hattyújával kendőzik
Gyócs in- ge, pár- tá- zat- ja, Panni kis kor- só- ja.

A lányok összefogódtak hosszába. Kettő állt, és föltartotta a kezét, a többiek bújtak. Aztán a vége lett az eleje.

Itthon vagy-é, hidasmester? (NM)

Ak. -

Gy. Hosszú Józsefné, 1955, Diósvizsló

„Két gyermek egymás mellé állva kezüket magasra emelve összeteszik, hogy alatta a többiek átbujhassanak. A többiek egymás kezét fogva mennek. Az első kérdezi:

- Itthon vagy-é, hidasmester?
- Itthon vagyok, csak most értem.
- Eressz által te hidadon!
- Én hidamnak talpa törött.
- Megcsinyátassuk bürökbü, fenyődeszkából.
Mefutassuk sárarannyal.
- Hol vétted a sáraranyat?
- Az Istentü kérve kértem.” (Hosszú Józsefné)

Megjegyzés: a felelgetős játékot általában *Bújj, bújj, zöld ág* kezdetű bújó-vonuló játék követi.

Itthon vagy-e te hidasi mester? Itthon vagyok, csak most gyüttem.
Eressz á- tal te hi- da-don! Nem e- resztlek, mert le- sza-kad.
Ha le- sza-kad, mögra- gadjuk. Mivel tudnád mögra- gadni?
Sű-rű könnyel, kőszik- lá-val. Hol ven- néd a sű-rű könnyet
a kő- szik- lát? Is- ten ad- ná jobb ke- zé- ből.
Bújj, bújj, zöld ág, zöld le- ve- lecs- ke,
Nyitva van az a- rany-ka-pu, csak búj-ja-tok raj- ta!

- Mit ettél?
- Isten testét.
- Mit ittál?
- Jézus vérét.
- Ha angyal vagy, nézz az égre, ha ördög vagy, köpj a földre!
- Fordulj hármat, de ne neved!
- Kihő mész, a sátánhó vagy a bárányhó?

Itthon vagy-e, itthon vagy-e (MNT)

Ak. Pál Lászlóné Szabó Katalin sz. 1880
Gy. Kiss Lajos 1945-ben, Vásárosdombó

Itt-hun vagy-e, itt-hun vagy-e te hi-da-si mes-tör?
E-ressz ál-tal a hi-da-don, te hi-da-si mes-tör.
Nem eresztlek, mert le-tö-rik. Ha le-tö-rik, mög-ra-gasz-tom.
Mi-vel tunnád mög-ra-gad-ni? Gyönyörű gyöngyvirág-gal.
Bujj, bujj, ződ ág, ződ le-ve-les-se,
Nyidva van az a-rany-ka-pu, csak bujj á-tó raj-ta.

Itthon vagy-e, te hidasi mestör? (Ké-VF)

Ak. -
Gy. Várnai Ferenc, 1994-95, Kémes

Itthon vagy-e, te hidasi mestör?

Itthon vagyok, nem aluszok.

Eressz által te hídadon!

Nem eresztlek, mert nem tudom, ki népei vagytok.

Mink vagyunk, mink vagyunk Fehér László népe.

A mi hídunk aranyos, kendők lova mind patkós, mind feltöredeztenek.

Holnap délre visszagyüvünk, száz kocsi aranyat hozunk.

Hol veszitek az aranyat?

Boldogasszony pallásáról.

Hazudtok, mert úgy loptátok.

Búii. búii. zöld ág. zöld le- ve- lecs- ke.

Nvitva van az a- ranv-ka-ru csak búi-ia- tok rai- ta.

Ki né-pe-i vagy-tok?
Lengyel László jó ki-rá-lyunk. Az is el-len-sé-günk.
Mi-cso-da el-len-ség?
Hi-dam lá-bát el-tö-ret-ted, mög se csinál-tat-tad.
Fenyő-fá-bú mögcsi-ná-lom, mög is a-ra-nyo-zom.
A hordó-bul most vi-rág-zik, a szép lejánt mögké-re-tik.
Buj, buj zöld ág, zöld le-ve-lecs-ke,
Nyitva van az arany-ka-pu, csak buj-ja-tok raj-ta.

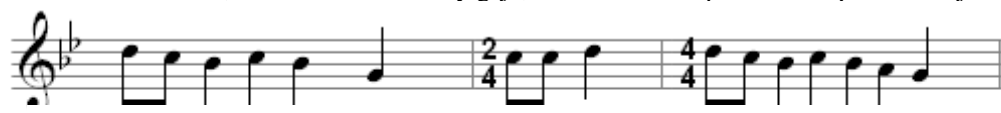
A párosan felsorakozott leánycsapat az első pár feltartott keze alatt átbúvik.

Török cica, török maca (NM)

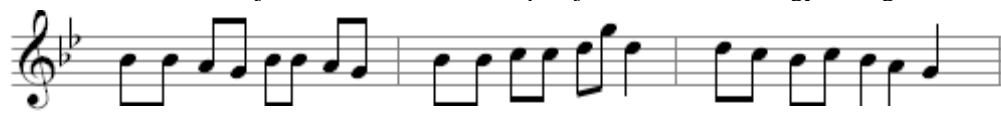
Ak. Szigetváry Sándorné, Csankó Jánosné,
Tóth Jánosné
Gy. Szigetváry Sándor 1953, Becefa

Török cica, török Maca török talyigája, Kórozsika zsapatika zsapatikus-ká-ja.

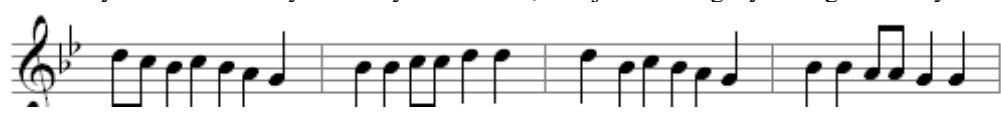
Já-rom az új vár- nak ka-pu- ját ti- zen- egyed magammal.

Az én lábam szolgalegény, lábom ujját sem nyomja, fehér karját sem nyújtja.

Lányok ülnek a toronyban arany koszorusan, arra jönnek a legények sárga sarkantyusan.

Ha jó lányok volnátok, nekünk köszönnétek, eb köszön, jó legény, mert kevélyek vagytok.

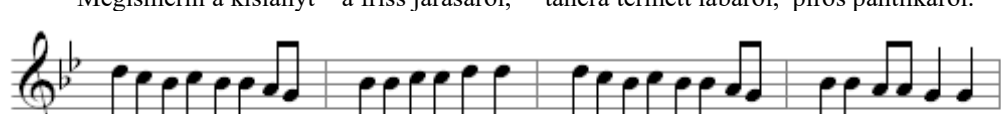
Hosszú a ti gatyátok, nagy port indítátok.

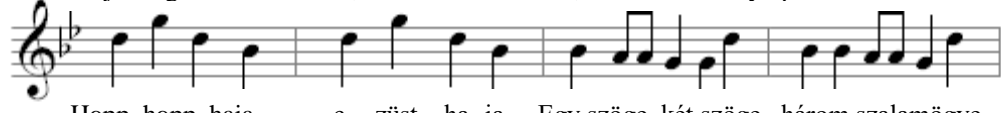
Megismerni a legényt lassu já-rá-sá-ról, üzött-füzött bocskoráról, tarisznyaszíjjáról.

Megismerni a kislányt a friss járásáról, táncra termett lábáról, piros pántlikáról.

Majd megérik a vad szilva, mint mezőben búza, házam előtt folyó patak szerelmemet hajtja.

Hopp, hopp, haja, e- züst ha- ja. Egy szöge, két szöge, három szalamögye,

Hat ágy hagyma, het- ven dinnye, csiripán feneke, hol a tyuknak a feje,

Csurr ide, csurr oda, vesd ki dári dombra!

„Fiúk, lányok egyesével láncot képeznek. Három feláll kb. 10 lépés távolságra és megindul a láncsor. Bal lábbal lépnek ki és ütemre dalolnak. A három lány körül haladnak. Ha sok a játékos és kicsinek bizonyulna a 10 lépés távolság, akkor távolabb állnak a felállított játékosok. Mikor a dalban „Hipp, hopp, haja” részhez érnek, akkor elengedik egymás kezét, de tovább haladva ütemet tartva tapsolnak a játék végéig. A végére érve szeretik megismételni az egész játékot.” (Szigetváry Sándor)

Megjegyzés: a játék szövegét megvizsgálva joggal feltételezhető, hogy ezt valamikor leánykérő játékként játszották. A gyűjtés jegyzőkönyve szerint nagyon régi játék, és nem jól emlékeznek rá; csak az öregek ismertek belőle egyes részeket.

7.4. Párválasztó játékok

7.4.1 Párválasztó körjátékok

Bársony ibolyácska (Ké-VF)

Ak. -
Gy. Várnai Ferenc, 1994-95, Kémes-
Szaporca

Bársony i- bo- lyács- ka, u-gorj a Du- ná- ba,
Támaszd meg a fe- jed két a- ranypál- cá- val.
Fés-ül- köd-jél meg, mo-sa- kod-jál meg,
Tö-rül-köz-zél meg a szép a- ranymen- dő- be!

A lányok körben állnak, egy középen, ő a bársony ibolyácska. A végén valakit választ, ő lesz a következő ibolyácska.

Bársony ibolyácska (NM)

Ak. Valkai Illésné sz. 1911
Gy. Kozák István, 1942, Kopács

Bársony ibolyácska, ugorj a Du-ná-ba, Támaszd meg oldalad, a magyar hazába.
Fé-sülködjél meg, mos-dózkodjál meg, tö-rülközzél meg az aranyken-dő-be.

„A kör közepén áll a bársony ibolyácska. Fésülködik, mosakodik, valamelyik kötényébe törülközik, ez lesz az új bársony ibolyácska.” (Kozák István)

Kertök alatt kispilács (Ké-VF)

Ak.
Gy. Várnai Ferenc, 1994-95, Kémes

Kertök a- latt kis-pi- lács, kis-pi- lá- csi ró- zsa
Ró-zsa vol-nék. pi- ros vol-nék. bim-bó vol-nék. ki-nví- la-nék.
Pénz vol-nék, cse-ndül-nék, ka-ri-ka vol-nék, for-dul- nék.
Cincom-láncom cér- na, zöld ga- lam- bér- ia.
Pá- va- sze-mű kis Ju- lis- ka, for-duli an- gval mód- ra.

A gyermekek körben állnak, egy a kör közepén. A dal végére választ valakit a körből, helyet cserélnek.

Megjegyzés: A játék szövege alapján kifordulás körjátékként is játszható, azaz a dallam végére mindig kifordul, akit megneveztek.

Elvesztettem páromat (Ké-VF)

Ak. -

Gy. Várnai Ferenc 1994-95, Kémes-Szaporca

Elvesztettem páromat, páromat, szép eladó lányomat, lányomat,
Hopp, i- de pá- rom, Sá- ri ne- vű lá- nyom!

The musical score is written in G major and 2/4 time. It consists of two staves. The first staff contains the melody with lyrics: 'Elvesztettem páromat, páromat, szép eladó lányomat, lányomat,'. The second staff continues the melody with lyrics: 'Hopp, i- de pá- rom, Sá- ri ne- vű lá- nyom!'.

Kis kacska fürdik (KG; MNT)

Ak. gyermekek

Gy. Kiss Géza, Okorág és Kákics

Kis ka- csa für- dik fe- ke- te tó- ba'
Fi- á- hoz ké- szül Len- gyel- or- szág- ba.
Len- gyel mód- ra szép kis mö- nyecs- ke,
Öleld, öleld, akit szeretsz, ezt ölelöm, ezt kedvelöm, ez az én édös szeretöm.
Ha jó vol- nék, cse- rél- nék, mé- gis ki- for- dul- nék.
Ég a gyertya, ha meggyújtják, mi- kor ezt a tán- cot jár- ják,
Járjad, járjad, jó katona, Hadd pörögjön ez az ucca, szállj ki most!

The musical score is written in G major and 2/4 time. It consists of eight staves. The lyrics are: 'Kis ka- csa für- dik fe- ke- te tó- ba'', 'Fi- á- hoz ké- szül Len- gyel- or- szág- ba.', 'Len- gyel mód- ra szép kis mö- nyecs- ke,', 'Öleld, öleld, akit szeretsz, ezt ölelöm, ezt kedvelöm, ez az én édös szeretöm.', 'Ha jó vol- nék, cse- rél- nék, mé- gis ki- for- dul- nék.', 'Ég a gyertya, ha meggyújtják, mi- kor ezt a tán- cot jár- ják,', and 'Járjad, járjad, jó katona, Hadd pörögjön ez az ucca, szállj ki most!'.

Körben állva dalolnak, egy leány a közepén. Az „öleld, öleld” résznél párt választ a körből és táncolva lépeget vele. A „járd, járd” résznél a dal meggyorsul, a táncoló pár forog. Az utolsó sornál „szállj ki most” a választott marad benn.

Fürdik a kácsa (Ké-BR)

Ak. Schneider Mónika sz. 1970
 Gy. Bánfi Rita, 2010, Hosszúhetény

Für- dik a ká- csa fe- ke- te tó- ba

Anv- iá- hoz ké- szül Len- gvel- or- szág- ba.

Len- gvel- or- szág- ba.

Fe- hér li- li- om- szál. fe- hér li- li- om- szál

Hei. u- gori e- gvet. hei. u- gori e- gvet.

Mo- sa- kod- iál szé- nen. fé- sül- köd- iél szé- nen.

Hei. u- gori e- gvet. hei. u- gori e- gvet.

A leányok körben állnak, egy közepén, ő a fehér liliomszál. A gyerekek eljátsszák a szöveget. A végén valakit választ, ő lesz a következő liliomszál.

Megjegyzés: a játék valószínűleg többféle játék keveredéséből jött létre, párválasztó jellegét azonban így is megtartotta.

Hei szé-ná-iom, szé-ná- iom, szé- na sza-ka- dék- ia

Ben-ne van egy de- rék asszonv, de-rék kis me- nvecs- ke.

Lassan. könnven. kis me-nvecske. ö- leld. a- kit sze- retsz.

Ezt ö- le- lem, ezt csó- ko- lom

A szomszédék lánvát, kötöm a fe- ié- re gyöngvös koszorúját.

Hei di- ná- rom, rep- ce, ku- ko- ri- ca rep- ce

A bu- bo- rék. a bu- bo- rék. ez a kis-lánv nem kell!

A leányok körben állnak, egy a kör közepén. Az *öleld, akit szeretsz* résznél választ valakit a körből, vele táncol. A dallam végére az előző beáll a körbe, és a választott lány marad bent a következő játéokra.

Hej szénájom, szénájom (Ké-VF)

Ak. -
Gy. Várnai Ferenc 1994-95-ben, Kémes-
Szaporca

Hej szé-ná-jom, szé-ná-jom, szé-na sza-ka-dék-ja,
Benne van egy derék asszony, de-rék kis me-nyecs-ke.
Lassan, könnyen kis menyecske, ö-leld, a-kit sze-retsz!
Ezt ö-le-lem, ezt csó-ko-lom, a szomszédék lányát,
Ju-lit, Má-rit össze-kö-töm, szedöm a szép ró-zsát,
Kötöm bokré-tá-ját, teszöm a fe-jé-re gyöngyös koszorúját.
Hej, di-ná-rom, rep-ce, ku-ko-ri-ca, rep-ce,
A bu-bo-rék, a bu-bo-rék, a Ju-lis-ka nem kell.

Haj szénája, szénája (BNJ; MNT)

Ak. leányok
Gy. Schneider Lajos 1937,
Püspökszenterzsébet

Haj szé-ná- ja, szé-ná- ja, szé-na sza-ka- dék- ja,
Benne ül egy ke-rék asszony, ke-rék kis mö- nyecs- ke.
Ö- leld, ö- leld, a- kit sze- retsz!
Szomszédodnak lá- nyát, kedves Maris- ká- ját.
Szedöm a ró- zsá- ját, kötöm koszo- rú- ját.
Agy- gyon is- ten las- sú e- sőt
Mos- sa öz- sze mind a ket- tőt!
Ri- bi-ri- bi is- pi- ri- ca, má- mo- ri- ca,
Ce- ne- rám, ce- ne- rám, állj ki már te rózsaszál!

A leányok körbeállnak, összefogózkodnak, egyikük a kör közepére áll. Mikor az „öleld” részhez érnek, a közepén álló a körből egy leányt magához vesz s azzal együtt táncol. Az ének végén, az „állj ki már”-nál az, aki először volt közepén, a körbe visszamegy s a játék újra kezdődik.

A pünkösdi rózsa (VF2)

Ak. Nagy Sándorné Kelemen Aranka sz.
1930
Gy. Várnai Ferenc, 1991. Hosszúhetény

A pünkös- di ró- zsa kihaj- lott az út- ra
Möggya árnyé- ká- ba rózsás kis- le- ány- ka,
Akit szeretsz, kapd el!
Ezt szere- tőm, ezt kedve- lőm,
Ez az én é- dős kedve- sőm
A zöld ágon ég a gyertya, barna kislány gyújto- gat- ja.
Állj ki már szög- fű- szál!

A leányok körben járnak, egy középben. Az „akit szeretsz, kapd el” szövegrésznél választ valakit a körből, és vele táncol a dal végéig. Az „állj ki már szövegrésznél az első beáll a körbe, és a választott marad bent középben.

A pinkösdí rózsá (TM; MNT)

Ak. Játzó gyermekek
Gy. Temesi Mihály, 1943 előtt, Sósvertike

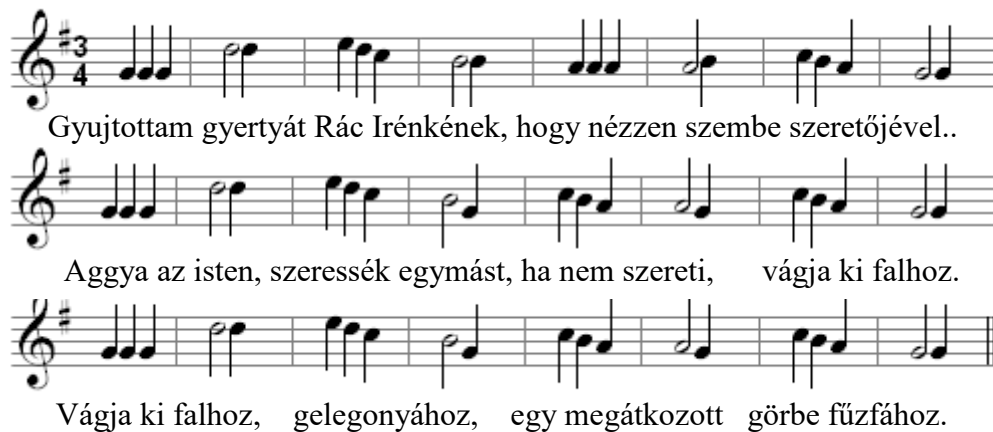
1. A pin- kösdí ró- zsa ki- haj- lott az út- ra
Nincs itt leszedője, szödd le szívem Zsuzs- ka

2. Kösd meg bokrétának, kösd meg bokrétának,
Ennek a legénynek tűzd a kalapjába!

A leányok körben állnak, egy közében áll. A „szödd le” szövegrésznél választ valakit a körből, és vele táncol (forog) a dal végéig. A következő játékra az első beáll a körbe, és a választott marad bent közében.

Gyújtottam gyertyát (TM; MNT)

Ak. játzó gyermek
Gy. Temesi Mihály, Vejtí

Gyújtottam gyertyát Rác Irénkének, hogy nézzen szembe szeretőjével..
Aggya az isten, szeressék egymást, ha nem szereti, vágja ki falhoz.
Vágja ki falhoz, gelegonyához, egy megátkozott görbe fűzfához.

Körben állnak, egy a közepén. A „Vágja ki falhoz” résznél a középső valakit beránt magához, forog vele. Újrakezdéskor ez utóbbi marad a körben.

Gyöngyöt, gyöngyöt (NM)

Ak. Valkai Illésné sz.
Gy. Kozák István 1942-ben, Kopács

Gyöngyöt, gyöngyöt az anyjának, gyöngykoszorút a lá-nyá-nak,
Zibit, zabot a lovának, hajdupalcát a fiának, ég a gyertya, ég, el ne aludjék.
Kicsike még az én párom, három esztendeig várom, hej rózsám, violám,
Csó- kol-gasd meg az or- cím.
A katonák regimentje igen tiszta, benne forog kis Juliska, igen nyalka,
Hej rózsám, vi- o- lám, csó-kol.gasd meg az or-cím.

Körforgás-oldalmozgással énekelnek, egy középben táncol. A végén kifordul, valakit megcsókol, s az megy be.

Elvesztettem zsebkendőmet (MNT)

Ak. -
Gy. Kenesei Ilona 1913-ban, Abaliget

Elvesztettem zsebkendőmet, szidott anyám ér- te,
Egy kis leány megta- lál- ta, csókot ka- pott ér- te.
Szé- ná- ja, szé- ná- ja, szé-na sza-ka- dé- ka,
Benne vagyok, benne vagyok, ke- re- kes me- nyecs- ke.
Szabad péntek, szabad szombat, szabad szappa- noz- ni,
Szabad az én babámnak is egy pár csókot ad- ni.

Körbe állnak. Egy megy körül, viszi a zsebkendőt, leejti. Egy a körből elkapja, ezt amikor visszaér, megsókolja, s az megy tovább a zsebkendővel.

Ma van péntek (NM)

Ak. Valkai Illésné sz. 1911
Gy. Kozák István, 1942, Kopács

Ma van péntek. hol-nap szombat. sza-bad szappa- nvoz- ni.
Szabad az én ga- lam-bomnak egy pár csó- kot ad- ni.

Elvesztettem zsebkendőmet, megver anyám érte,
Egy szép kislány megtalálta, csókot kíván érte.

„Körben táncolnak. Egy fiú középen zsebkendővel. A zsebkendőt a dal végén egy leány elé teríti, rája térdelnek, megcsókolják egymást. Nagyobb lányok, fiúk játszották.” (Kozák István)

Nincsen neköm párom (TM; MNT)

Ak. játszó gyermekek
Gy. Temesi Mihály, Sósvertike

Nincsen neköm párom, nem is választok én,
Kérem, királyné kisasszony, kit ad ide mellém.
Ezt szeretöm én, ezt kedvelem én,
Szép mindön ruhája, szép mindön formája.
Kapom pántlikámat, kötöm derekára,
Évezetöm kiskertömbe, leszakasztom tüsök rózsám, tőszöm a kezébe.

Körbe állnak és dalolnak. Középen a kérő, a körön kívül a királyné. A „Kit ad ide mellém” résznél a királyné odalép egy lányhoz, megfogja a kezét, és bependeríti a kérőhöz. Ezek kezét fognak és forognak. A következő menetben a kérő kimegy a körből, ő lesz a királyné, a bependerített lesz a kérő, a királyné pedig visszalép a körbe.

Mit mos, mit mos kis menyecske? (KSné)

Ak. Szilvási Irén
Gy. Török József 1953-ban, Ócsárd

Mit mos, mit mos kis menyecske? Pittyet, pattyot, pa-tyo-la-tot.
Ha szél volnék, fúj-do-gál-nék, ma-dár vol-nék, csi-cse-reg-nék.
Hej, hej, Szi-ta, szi-ta pén-tek, sze-re-lem csütörtök,
Ju-lis-ka, Ma-ris-ka, az én lányom Ma-ris-ka.

Körben állnak a lányok, dallamra lépnek/táncolnak, egy a középén. A „hej, szita péntek” résznél a középén lévő párt választ, és táncol vele, miközben a többiek is párosával forognak.

7.4.2 Leánykérő körjátékok

Uborkáné asszony (NM)

Ak. -

Gy. Nagy Pál 1956-ban, Szőke

Jó na- pot, jó na- pot, U- bor- ká- né asz- szony!
Mit ke- rü- lőd, mit for- du- lod az én házam tá- ját?
Azt ke- rü- löm, azt for- du- lom, eladó szép lányodat ké-rem!
Nincs én- né- kem, nincs én- né- kem szép eladó lá-nyom.
Ne tagadd, ne tagadd, mert láttam Bécsben, lukas kemencében,
Pi- ros al- mát á- rult, vet-tem is be- lő- le.
(Hát)ha már láttad, melyik az? A-mely itt áll, csak ez az.

Fiúk, lányok kört alakítanak. Egy játékos a körben, egy a körön kívül áll és felelgetnek egymásnak. A dal végén a külső megérinti az egyik játékos kezét, amely összekapaszkodik vele, és mennek tovább. Megállva kezdik előlről. Mindig az kérdez, aki először kérdezett. Így megy mindaddig, amíg a körből mindenki el nem fogyott. Ekkor kezdik előlről.

Bor, bor, bor (NM)

Ak. Fórizs Jenőné sz. 1867
Gy. Vass Zoltán, 1953, Hircs

Bor, bor, bor, Ez az áldott bor, Mely mindenre foly,
Ha jót iszom belőle, a torkomra foly.

Mit kerülöd, mit fordulod az én házam táját?
Lányodat kéretem.
Nincs énnéköm, nincs énnéköm szép eladó lányom.
Ne mondd, ne mondd, láttam a vásárba.
Piros almát árut,
Vettem is belőle, Ettem is belőle,
Most is van a törökbécsi kendőmben.

„A lányok egy kört alkotnak, majd a körön kívül és belül áll egy-egy lányka. A dallam eléneklése után a körön kívül álló kérő elmondja a szöveget és akit megnevez, az lesz az új kérő. A játék kezdődik előlről.” (Vass Zoltán)

Bor, bor, bor (NM)

Ak. -
Gy. Nagy Pál, 1956, Szőke

Bor, bor, bor, ál- dott bor, áldott bornak áldottsága, lehullott virá- ga
Ez az áldott bor, mert mindenre foly, ha jót iszom belőle, a torkomra foly.

„Fiúk, lányok körbeállnak. Egy fiú vagy lány bemegy a körbe, egy pedig kívül a kör körül sétál, miközben valamennyien énekelnek. Aki körüljárja a kört, megfogja annak a vállát, akihez éppen dallam végére ér. Ekkor a körön belül és a körön kívül levő játékosok között egy párbeszéd kezdődik, dallam nélkül:

- *Mit kerülöd, mit fordulod az én házam táját?*

- *Azt kerülöm, azt fordulom a te házad táját, megszerettem* (és mondja annak a nevét, akinek a vállát fogja) *lányodat/fiadat.*

- *Nem adom én a lányomat gyöngybokréta nélkül* – még hozzáfűz egy nevet, pl. Ernő nélkül.

Ekkor, akinek a körön kívül levő megfogta a vállát, az kiválik a körből és csatlakozik a körön kívüli háta mögé. Valahányszor egy dallam végére érnek elismétlődik az előbbi jelenet és szaporodnak eggyel.

Mire a volt kör tagjai elfogynak, már kész a másik kör, mely azokból áll, akik az előbb kiváltak és mentek körbe. Ebben az újonnan alakult körben összeborul az a két játékos, aki eredetileg a körön kívül és belül volt. A két összeborult játékos a következő szöveget mondja:

Elvesztettem lányomat, szép eladó lányomat.

Gyere haza lányom, szép eladó lányom!

Mondanak egy nevet, mire a szólított játékos is összeborul velük. Újra elmondják és újra közéjük áll valaki. Így megy mindaddig, míg a külső kör el nem fogy. Ekkor kezdődik előlről.” (Nagy Pál)

Méz, méz, méz (LK)

Ak. Ágoston Györgyné Nyirati Katalin sz.
1920

Gy. Paksa Katalin 1975-ben, Magyaregregy

Méz, méz, méz, ter-mett méz,
Termett méznek ál-dott-sá-ga, le-hul-lott vi-rá-ga.
Ez az ál-dott méz, mely mindenre kész,
Ha jót i--szunk be-lő-le, a tor-kunkra ér.

A lányok körben állnak, egy pedig a körön kívül sétál. A dal végén a kívül sétáló elvisz egyet a körből, s már ketten sétálnak. Addig játsszák, míg a kör el nem fogy.

Hej, méz, méz, ter- mött méz

Termött méznek ál-dott- sá- ga, ki-nyí- lott vi- rá ga.

Ez az ál- dott bor, mely mindönre forr,

Ha jót i- szom be- lő- le, a tor- kom- ra forr.

Mit ke- rü- lőd, mit for- du- lod az én há- zam tá- ját?

Azt ke- rü- löm, azt for- du- lom a kend há- za tá- ját,

É- sze- ret- tem kigyelmednek a leg- szeb- bik lá- nyát.

Az én lányom nem el- a- dó rongyos csavar- gó- nak,

Szénaszagató- nak, erdőkerü- lő- nek, sárga vőlegény- nek.

Tedd le tü- zes far- ka- dat, vedd fel bársony tol- la- dat,

Ez a kislány gyüj- jön ki!

A kassai szőlőhegyen (KSné)

Ak. Szőke Margit, iskolások sz. 1939
Gy. Komlósi Sándorné, 1955. Nagyváty

A kas- sa- i szőlő- hegyen két szál ves- sző
Szél fújja, fújdo- gálja, harmat hajdo- gál- ja.
Hol a tyúknak a fi- a, talán mind ősz- szekapta,
Csűr i- de, csűr o- da, kass ki bárány, kass o- da.

A lányok körben állnak, egy a körön kívül sétál. A „kass ki bárány” szövegrésznél ráút valaki hátára, és az vele megy. Sok játzó esetén több emberre is ráüthet egyszerre, s azok sorban csatlakoznak. Egyre többen sétálnak a körön kívül, míg bent csak egy marad.

Dum, dum, deledum (NM)

Ak. -
Gy. Nagy Pál, 1956, Szőke

Dum. dum. de- le- dum, de ró- zsa- fá- ni áb, de
dix- te- lá- ne. dex- te- lá- ne ái- me ás- lá- gáp.

„Ez egy végtelenül érdekes játék, persze a gyűjtő szemében. A gyerekek is szívesen játsszák. A szövegnek nincsen értelme. Van benne magyar szó, német szó, stb., ami arra enged következtetni, hogy a játék kialakulásában nagy szerepet játszott az a tény, hogy a falu több nemzetiségiekből áll: horvát, magyar, német, s esetleg még több.

Egy kislány a körbe áll, a többi megfogja a szoknyáját. Egy kislány vagy fiú a kör körül jár zsebkendővel a kezében, miközben közösen mondják az elején leírt szöveget. Mikor az utolsó szóhoz érnek, akkor a kör körül járó játékos valakinek a hátára üt a zsebkendővel. Így megy mindaddig, míg csak a kör közepén álló játékoshoz nem ér. Ekkor az, aki eddig körbejárt, leejti a zsebkendőt, mire valamennyi játékos elfut egy már előzőleg kijelölt fa irányába. A

kislánynak, amelyik a kör közepén állt, meg kell valakit érinteni, mielőtt befuthatna a kijelölt helyre. Akit megérint, az áll majd a kör közepére. Ha nem érint meg senkit, akkor újra ő marad bent.” (Nagy Pál)

Zöld paradicsom, liliom (Ké-VF)

Ak. -

Gy. Várnai Ferenc 1994-95, Kémes-Szaporca

Zöld pa-ra-di-csom, li-li-om
Hal-lod-e ró-zsám, jól tu-dom,
Egy é-le-töm, egy ha-lá-lom, de én-né-köm mög-kő halmom,
É-dö-söm, ked-ve-söm.
A ta-va-li kert-be ben-ne-ma-radt kecs-ke
Dobd ki be-lü-le, dobd ki be-lü-le!
É-re gyünnek a ci-gá-nyok, egy cso-port-ba ket-tő-há-rom,
Hej, basa, ba-sa, bí-bo-ri ba-sa, hol-lá-ré Ka-ta.

Kört alakítanak, egy van a körön kívül és ellentétes irányban halad. A dal végén a külső megérinti az egyik játékost, aki összekapaszkodik vele, és ketten mennek tovább. Így megy mindaddig, amíg a körből mindenki el nem fogyott. Ekkor kezdik előlről.

Erzsébet asszony kéreti lányát (Ké-VF)

Ak. -

Gy. Várnai Ferenc 1994-95, Kémes-Szaporca

Erzsébet asszony kéreti lányát, szebbiket, jobbikat, karcsú magasabbikat.

Mit ke- rü- lőd, mit for- du- lod az én há- zam tá- ját?

Azt kerülöm, azt fordulom a kend háza táját, észterettem kigyelmednek a legszebbik lányát.

Jaj, nincs neköm, jaj, nincs neköm szép el- a- dó lá- nyom.

Ó ne tagadd, ó ne tagadd, mert megláttam Bécsben, piros Pünkösöd napján, piros almát árult.

Vettem is belőle, ettem is belőle, most is van a zsebömben, bécsi piros kendőben.

Ó melliket, ó melliket? Az egyiket, a másikat, karcsú magasabbikat.

7.4.3 Párválasztó társasjátékok

Sarkozás

Ak.

Gy. Zentai János, 1956-57, Kémes

„A sarkozásnál az egyik sarokban – rendszerint az ajtó mögött – áll ül az egyik játékos, s odaküldi a bírót a kívánt felet. Ha szerelmesek kerülnek össze – a bírótapintatossága és figyelmessége nagyon fontos –, különösen ha már sötétedik, ott maradnak a sarokban és a bírót esetleg egy másik játékosal kezdi a játékot.” (Zentai János)

Fordulj, bolha!

Ak. Nagy Lajosné
Gy. Komlósi Sándorné, Sámód

Egy gyerek középen ül, a többiek körülötte. A bíró rászól:

- Fordulj bolha!
- Nem fordulok?
- Meddig?
- Keddig.
- Mit vársz?
- Csókot.

... vagy kézszorítást, simogatást, kézfogást, egy dalt, egy verset, stb.

- Kitől?
- XY-tól.

A megnevezett feláll és megadja, amit tőle kérnek. Utána ő ül a középre, tőle kérdik tovább.

Kútba estem

Ak. asszonyok
Gy. Hegedűs László 1955-ben,
Püspökszenterzsébet

A bíró egy lányt a fonó közepére helyezett székre ültetett és ennek mondani kellett s a bíró kérdezte:

- Kútba estem!
- Hány ölesbe?
- Öt ölesbe.
- Ki húzzon ki?
- A Pista!

A megnevezett erre odament, annyi csókot adott a kútba esettnek, ahány öles kútba esett, és aztán ő ült a székre. A lányok legényt, a legények lányt választottak.

Kútba estem

Ak. Dávid Júlia sz. 1875; Nagy Lajos sz. 1919;
Füstös József sz. 1885
Gy. Komlósi Sándorné, 1955, Sámód

„Valaki a sarokba megy: *Kútba estem*.

A bíró kérdi: *Hány ölesbe?*

Feleli: 3-5.

Ki húzzon ki?

Sanyi.

Sanyi hozzámegy a kislányhoz és 3-5 csókot ad neki, s most ő marad a kútba.” (Komlósi Sándorné)

Párosozás

Ak. Varga Imre sz. 1873, Halász Istvánné sz. 1887

Gy. Hegedűs László 1954-ben, Szellő és Martonfa

Minden legény párt választott magának. Egy legény volt a bíró, végigjárta a párokat és mindenkitől megkérdezte: Szereted-e a párod? Igenlő válasza megcsókolták egymást, ha pedig nem szerette, megkérdezték, kivel akar cserélni. A vonakodókat csomóra kötött kendővel büntette a bíró.

Szereted-e a párod?

Ak. Gyenis Istvánné sz. 1887; Gyenis Jánosné sz. 1912; Varga Antalné sz. 1880; Benedek Katalin sz. 1913

Gy. Hegedűs László, 1954-55, Püspökszenterzsébet

„A fonóház egyik oldalán a lányok, a másikon a legények ültek egymással szemben. A bíró felszólítására minden legény párt hívott magához, egy lányt, máskor pedig a lányok választottak párt. A lányok a legények ölébe ültek. A bíró egyenként végigjárta a párokat és kérdezte: Szereted-e a párod? Igenlő feleletre tovább kérdezte: Hogyan? Egymás nyakába kellett borulni és csókolóztak. Ha az egyik fél kijelentette, hogy nem szereti a párját, másikat hívatott. Ha ezt legénye nem adta ki, a bíró csomóra kötött kendővel megverte.” (Hegedűs László)

Teccőcske

Ak. Vincze Sándor sz. 1909

Gy. Berkes Eszter 1972-ben, Sepse

Körbe ültek vegyesen férfiak, nők. Középen a bíró, zsebkendőre bütyköt kötöttek.

- Tetszik neköd a párod? – kérdezte a bíró. Ha igent mondott, akkor továbbment. Ha azt mondta a lány, nem tetszik, akkor a megszégyenített fiútól megkérdezte a bíró:

- Mivel büntessem? Ilyenkor 10 vagy 5 korbácsütést szabott ki a legény.

A bíró tovább kérdezte a lányt:

- Kivel szeretnéd felcserélni? Akit megnevezett, és az odaadta a párját, ment tovább a játék.

De ha nem akarta adni, akkor azt mondta:

- Nem adom!

- Akkor tessék kiállni a korbácsot!

Odavert a gyerekeknek.

Paphozjárás

Ak. Bognár Jánosné sz. 1891, Rózsa Sándor sz. 1931

Gy. Hegedűs László 1954-ben, Zengővárkony

A lányok körben ültek, köztük a legények. Egy lány vezette a játékot és mindig csak lányokkal játszották. Odament az egyik lányhoz és mondta:

- Adok neked egy kékszeműt, egy bodorhajút és egy kisbajszút. Kivel mész a paphoz?

- A kisbajszúval! – felelte a kérdezett.

- Kivel mész tüsköt vágni?
- A kékszeművel.
- Kivel mész az ágyra?
- A bodorhajúval!

Csak most mondta meg a játékvezető, hogy az egyes jelzők melyik legényt jelentik és a végén derült ki, kivel maradt az ágyon.

Mén a kosár

Ak. Fintics Jánosné, Váradi János, Jakab Sándor, Bene Mária
Gy. Komlósi Sándorné 1956-ban,
Csányoszró

A vezető fiú vagy lány mondja: Mén a kosár, és rámutat valakire a körben ülők közül. Az kérdi: Meddig? Válaszol neki: addig a pörge kalaposig, bajuszosig, lakkcsizmásig, kékszeműig, stb. A lánynak fiút, a fiúnak lányt mond, előfordul, hogy öregembert, öregasszonyt, azonos nevűt. Arról is szó lehet, aki nincs jelen. Megkérdi: mit adnál neki? Amaz válaszol (csókot, botot, virgácsot), a vezető pedig megjegyzi. Így körbe megy, és amikor mindenkivel foglalkozott, akkor elősorolja, ki kinek mit adott volna.

Gyónás

Ak. Dávid Júlia sz. 1875, Nagy Lajos sz. 1919, Füstös József sz. 1885
Gy. Komlósi Sándorné 1955-ben, Sámód

Kiküldik a lányt vagy fiút, az háromszor megrúgja az ajtót és azt kiáltja: Gyónni kell! Kérdik: Kivel? Mond egy nevet. Ezt háromszor megismétlik, s akkor kiküldik az illetőt. Kint megcsókolják egymást, majd bejönnek és más megy ki.

Koszorúkötés

Ak. Dávid Júlia sz. 1875, Nagy Lajos sz. 1919, Füstös József sz. 1885
Gy. Komlósi Sándorné 1955-ben, Sámód

Egy valakit az ajtóhoz küldenek. A bíró kérdi: Milyen virág kell a koszorúkötéshez? Mond virágneveket. Ki legyen az? Mindenik virág után mond egy nevet s az illető odaáll a háta mögé. Mikor mindenki kint van már, azt mondja: Na, kössük meg a koszorút! Visszafordulnak, összefogózkodnak, és mindenki egy csókot ad az előtte állónak és vége a játéknak.

7.5. Szellemi játékok

7.5.1. szellemi ügyességi játékok

Eccör vót egy embör – láncvers

Ak.

Gy. Hosszú Józsefné 1955-ben, Diósvizsló

Eccör vót egy embör, szakálla vót kendör,
Bikkfa tarisznyája, égöttfa csizmája.
Közel vót a tengör, beléhót az embör.
Kiapadt a tengör, kimászott az embör.
Elszaladt a Mecsekbe, beléfút a köcsögbe.
Ingati-bingati, gyáva, aki ha'gati.

Mit visz a kis hajó?

Ak.

Gy. Szücs József, 1963, Mohács

„Fiúk és lányok együtt játszották akként, hogy a vezető játékos kijelenti, hogy akármit is kérdez, csak az általa meghatározott betűvel kezdődő szóval szabad felelni. A vezető játékos az egyik játszóhoz intézi kérdését, és utána hármat számol. Ha a kérdezett rosszul felel, vagy nem rögtön felel, akkor zálogot ad.” (Szücs József)

Tízet tojott a fürjecske

Ak. György Sándor sz. 1909

Gy. Vadasi Tibor 1977-ben, Hosszúhetény

Állogot szedtek. A bíró adott mindenkinek egy számot, s akkor énekelte:

Tízet tojott a fürjecske,
Röndön bokor, ráró, reketye,
Ripityom.

A ripityom-ot annak kellett mondani, amilyen számot a bíró kimondott, hogy hányat tojott a fürjecske (ha pl. kettőt, akkor a kettesnek kellett ripityomot mondani), ha nem mondta, zálogot adott.
dallama hiányzik

Mibe szalma?

Ak. Dávid Júlia sz. 1875, Nagy Lajos sz.
1919, Füstös József sz. 1885

Gy. Komlósi Sándorné 1955-ben, Sámód

Körbe álltak vagy ültek a lányok és fiúk vegyesen. Bíró a középben kérdezte sorba: Mibe szalma? Választak valamit, ami van a szobában. Ha olyat mond, amit már valaki mondott, zálogot ad.

7.5.3 Kitalálás játékok

Üti, dobi hátát

Ak. -

Gy. Hosszú Józsefné 1956-ban, Diósviszló

Egy gyermek ütögeti a másik hátát öklével és mondogatja:

Üti, dobi, hátát, rakoncai pácát,

Egy kis gyerök meg ne mondja:

Mék ujjommal böktem?

Egyik ujjával hátba böki, a vers végén kezét előveszi, mutatja. Ha kitalálja, melyik ujjával bökte meg, akkor őt ütögeti viszont. Ha pedig nem találja el, úgy tovább is ő folytatja az ütögetést.

Amerikából jöttünk

Ak. -

Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Többen játsszák, fiúk és lányok. Két játékos távolabb megy a többtől, maguk közt megállapítják egy munkavégzés két betűjét, és kézzel-lábbal mutogatják a foglalkozást. A többiekhez közelednek és azt mondják Amerikából jöttünk és mesterségünk címere A, Az. A többi játékos találgatja, hogy a kezdőbetűk és a mozgás mit jelent. Aki eltalálta, az mehet Amerikába. A kitaláló egy volt amerikással visszamegy és gondolkoznak a következő kérdésen. Ha nem találja ki senki, akkor bemondják a megfejtést és ők mennek vissza Amerikába.

Hümmögetős

Ak. -

Gy. Nagy Pál, 1956, Szőke

„Ezt a játékot olyan gyerekek szokták játszani, akik ismerik egymás hangját. Körbeállnak. Egy játékosnak bekötik a szemét, ez kerül a kör közepére, kezében egy főzőkanállal. A játék nagy csendben folyik. A körben lévő bekötött szemű játékos valamilyen irányban mutat a kör széle felé és azt mondja: *Hüm*. Erre az a játékos, amelyik felé éppen mutat, halk elváltozott hangon azt mondja: *én*. Erre a körben levő játékos vagy eltalálja, vagy nem. Ha eltalálja, akkor helyet cserélnek, ha nem, akkor újra az lesz bent, aki volt.” (Nagy Pál)

Dicsértessék mindörökké

Ak. Fórizs Jenőné sz. 1867
Gy. Vass Zoltán 1953-ban, Hirics

Dicsértessék mindö- rökké, haja zsebed asszony, haja zsebed asszony.
Jaj mit járod, mit fordulod az én házam táját, az én házam táját?
Én azt járom, azt fordulom, lányodat kéretöm, lányodat kéretöm.
Jaj, nincs neköm, jaj nincs neköm szép eladó lányom, szép eladó lányom
Jaj, ne türgyed, ne tagaggyad, Bécsben is láttam, piros almát árult, vettem is belőle.

II: Most is van a zsebömbe :II, kutyámnak is adtam, macskának is adtam, Lévaji Juliska.

A gyerekek egy kört alkotnak. Egy lányka megy a kör közepére s a többiek letakarják. Majd mindenki betakarja magát. Persze annak a kivételével, aki a körön kívül áll: kérő, mama. A kérő a mamával beszélget. Ha eltalálja, ki van a körben, akkor szerepet cserélnek és a játék kezdődik előlről.

Mit, kerülöd, mit fordulod

Ak. asszonyok
Gy. Kiss Lajos 1949-ben, Mánfa

1. Mit ke- rü- löd, mit for- du- lod
az én há-zam tá- ját, az én há-zam tá- ját?

2. Azt kerülöm, azt fordulom,
Lányodat kéretem, lányodat kéretem.
3. Nincs énnéköm, nincs énnéköm
Szép eladó lányom, szép eladó lányom.
4. De ne tagadd, csak ne tagadd,
Mer most láttam Bécsbe, piros almát árút.
5. De mellik az, de mellik az?
A legszebbik, a legjobb, a legjobb,
Kecske magosabbik, kecske magosabbik.

Nagy lányok játsszák. Egyet közülük eltakartak (leült a földre): kettő ment körül, a többiek kötőjükkkel eltakarták. Felváltva énekeltek, a két lány meg a többiek. A végén mondanak egy nevet. Ha eltalálják, az elbújtatott kimegy és újat bújtatnak.

Szegény asszony panaszkodik

Ak.
Gy. Nagy Pál 1955-ben, Gyód

Négyen játsszák. Készítenek négy egyforma papírt. Az egyikre ráírják, „bíró”, a másikra „hajdú”, a harmadikra „tolvaj”, a negyedikre „szegény asszony”. A négy papírt egyformán hajtják össze, hogy ne lehessen megkülönböztetni őket. A bíró a kezében összerázza a négy papírt, feldobja őket, majd mindenki vesz egyet. Senki nem mondhatja meg, hogy az ő papírjára mi van írva, vagyis hogy ebben a játékban mi a szerepe. Akihez a „szegény asszony” kerül, az megszólal: Szegény asszony panaszkodik, ellopták a malacait! Gyanúsítom, gyanúsítom ... XY-t. A három játékos közül valakit megnevez. Ha éppen a tolvajra talál, akkor a tolvaj tartja a tenyerét, vagy attól függ, hogy mi a büntetés. Ha nem a tolvajt találja el, mondjuk a bírót, akkor az adja a mérgeket, és becsületsértés címen a szegény asszonyt bünteti meg. Ha a hajdút gyanúsítja, az hasonlóképpen történik. Kapni csak a tolvaj és a szegény asszony kaphat. A bíró ítélkezik, a hajdú pedig végrehajtja az ítéletet.

Virágneves

Ak.
Gy. Hosszú Józsefné 1956-ban, Diósvizsló

A gyermekek sorba leülnek. Egy közülük a gazda. Ő ad mindegyiknek virágnevet: rózsá, ibolya, szegfű, stb. Választanak egy angyalt és egy ördögöt. Ezek jönnek virágokért. Először az angyal jön, kérdi: Van-e rózsá/tulipán/ibolya? Sorba kérdezi a virágokat. Ha eltalálja egyiket, másikat, azt mind elviszi magával. Azokból angyal lesz. Az ördög is azt csinálja, ő is kérdező és kér néhány virágot, mint az angyal. Akihez a nevét eltalálja, ő is viszi magával. Azokból ördög lesz. Mikor az egész gyermekcsapat feloszlik angyal és ördög között, a gyermekek egymásnak kiabálják: Angyalok, angyalok! Ördögök, ördögök! Utána újból leülnek, és új virágnevekkel újakezdi a játékot.

Angyal és ördög

Ak.
Gy. Nagy Pál 1955-ben, Gyód

A játékosok lehetnek sokan. Van egy mama, egy angyal és egy ördög. A többi játékosnak a mama súg egy nevet, amit sem az angyal, sem az ördög nem hallhat meg. Az angyal és az ördög találgatják a neveket, felváltva. A találgatás addig tart, amíg valamennyit eltalálták. Ekkor az ördögök letérdelnek egymással szembe, két sorba. Kezüket hátrarakják, s az angyaloknak a sorok között el kell futni. Ha az angyal a sorok között fut, akkor az ördögök előkaphatják kezüket, és ha sikerül, megfogják az angyalt, aki éppen soron van. Ha az angyalnak sikerül átfutnia, akkor már angyal marad, de ha megfogják, akkor ő is ördög lesz és le kell térdelnie az ördögök közé.

Virágnevecske

Ak. gyermekek
Gy. Kozák István, 1942, Kopács

„Van egy angyal és egy ördög, a többieknek virágneveket adnak (török szegfű, orgona, oltott rózsa, piros rózsa, kék nefelejcs, tulipán, sárga rózsa, gyöngyvirág, napraforgó, pünkösdi rózsa, ibolya, pipacs, krizantém, stb.).

Cin, cin, cin.

Ki van kint?

Az angyal az aranypálcával. / Az ördög a vasvélával.

Mit akar?

Virágot.

Milyet?

Mondanak egy-egy virágnevet. Ha van, melléje megy. Ha nincs: *Kiszáradt a kiskertemből.*

A játék végén az angyalok szembeállnak, tapsolnak, énekelnek, és a köztük átfutó ördögöket megverik:

Ör- dög, ör- dög, ver- jed a ka- szá- dat.

7.5.4 Rejtő-kereső játékok

Megy a gyűrű

Ak.
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Hosszú zsinigre gyűrűt fűznek, és a zsinig két végét összekötik. A játékosok körbeülnek, és mindenki két kezével fogja a zsiniget, kezeit összeérinti, majd szomszédja felé tolja, mintha az egyik kezéből átvett gyűrűt a szomszédja felé tolná. Az egyik játékos a kör közepén áll és az a feladata, hogy eltalálja, kinél, hol forog a gyűrű. Ha nem találja el, tovább kell találgatnia, ha eltalálja, akkor az áll közepre, akinél a gyűrűt találták.

Csön-csön gyűrű

Ak. Fórizs Jenőné sz. 1867
Gy. Vass Zoltán 1953-ban, Hirics

Musical notation for the song 'Csön-csön gyűrű'. It consists of two staves. The first staff is a vocal line in 4/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody is: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4. The lyrics are: Csön-csön gyűrű, ka-lán gyű-rű, ki-nél van az aranygyűrű? The second staff is a piano accompaniment line, also in 4/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one sharp. The melody is: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4.

Itt csönög, itt pönög, itt ennek a helye.

Egy sort kell alkotni a lányok és fiúk csoportjából. Egy fiú vagy lány a sor előtt jár a dallam alatt s igyekszik valakinek a kezébe csúsztatni a gyűrűt. Természetesen úgy, hogy azt a kereső ne vegye észre. Ha a kereső eltalálja, hogy kinél van a gyűrű, akkor szerepet cserélnek.

Cin-cin dálom

Ak. Schneider Mónika sz. 1970
Gy. Bánfi Rita, 2010, Hosszúhetény

Musical notation for the song 'Cin-cin dálom'. It consists of five staves. The first staff is a vocal line in 2/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody is: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4. The lyrics are: Cin cin dá-lom trombo-lá-lom trá-la szun-dá-lom. The second staff is a piano accompaniment line, also in 2/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one sharp. The melody is: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4. The third staff is a vocal line, also in 2/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one sharp. The melody is: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4. The lyrics are: Cin cin dálom trombolálom trála szun-dá-lom, medve zu-zá-lom. The fourth staff is a piano accompaniment line, also in 2/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one sharp. The melody is: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4. The fifth staff is a vocal line, also in 2/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one sharp. The melody is: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4. The lyrics are: Álom álom pet-ru-szá-lom, hobb. süt-ni ka-lá-csot. The sixth staff is a piano accompaniment line, also in 2/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one sharp. The melody is: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4. The lyrics are: Ki-ling gyű-rű. ka-lang gyű-rű. ki ui-iá-ban peng a gyű-rű?

Én ná-lam sincs. párom-nál sincs. ta-láld bí-ró. ki-nél a kincs!

A gyermekek körbe állnak, középen a bíró. Mindenki tartja az öklét, egyikben ott a gyűrű. Akire a bíró rámutat, megmutatja tenyerét. Ha eltalálta, helyet cserélnek.

Hunyó

Ak.
Gy. Raffay Anna, Pécsudvard

Kiszámolják a hunyót, és megállapodnak, hogy a hunyó meddig számol. A hunyó becsukott szemmel a kijelölt lekopogóhellyel szemben hangosan számol, ezalatt a többiek elbújnak. A számolás után elindul, hogy megkeresse a bújókat. Akit a hunyó utoljára talál meg, az lesz az új hunyó.

Hunyókálás

Ak. Vanka Simonné sz. 1892
Gy. Komlósi Sándorné, 1955, Hidas

Kiolvasással választanak *hunyót*. „A hunyó fának vagy falnak fordul, és hangosan a megállapított számig számol, ezalatt a többiek elbújnak. A szumó elindul megkeresni őket. Ha meglát egyet, visszaszalad a hunyó- illetve most már apacshelyre és leköpdösi a helyet. Ha egy másik gyerek előbb ér az apacshelyre, ő is leköpdösi a helyet, akkor ő már nem lesz hunyó, megmenekült.” (Komlósi Sándorné)

Apacs

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Több fiú játssza, kiolvasással választanak *szumót*. Előre megegyeznek, hogy baklövésre játszanak-e, és hogy hány számolásra kell elbújni. A baklövés abból áll, hogy a játsszók elcserélik jellegzetes ruhadarabjukat és abban bújnak el. A szumó fának vagy falnak fordul, és hangosan a megállapított számig számol, ezalatt a többiek elbújnak. A szumó elindul megkeresni őket. Ha meglát egyet, visszaszalad a szumó- illetve most már apacshelyre és néven nevezi: Apacs Nagy Jóska! Ha az elcserélt ruha megtéveszti és nem ő a megtalált fiú, akkor a többiek Baklövés!-t kiáltanak, és a szumó újra kezdheti. Ha a megtalált fiú előbb ér az apacshelyre, ő is leapcsolhatja a szumót.

7.5.5 Tiltó játékok

Fekete, fehér, igen, nem

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Fiúk és lányok együtt játsszák, szobában, széken ülve. A legeszesebb a kérdező, aki sorra járja a társaságot, mindenkinek kérdést ad fel, amire csak azzal szabad felelni, hogy igen, nem, fekete, vagy fehér. Ilyen kérdések szerepelnek: láttál-e sült galambot repülni? Ha erre igennel felel, akkor zálogot ad, mert ez lehetetlen.

Mosogatórongy

Ak. -

Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Vegyesen játszották fiúk és lányok. Játékvezető az egyik játékos, aki bármit kérdezhet, de a felelet mindig csak az lehet: mosogatórongy. Nem szabad nevetni. Aki nevet vagy mást mond, az zálogot ad.

Szegény cica

Ak.

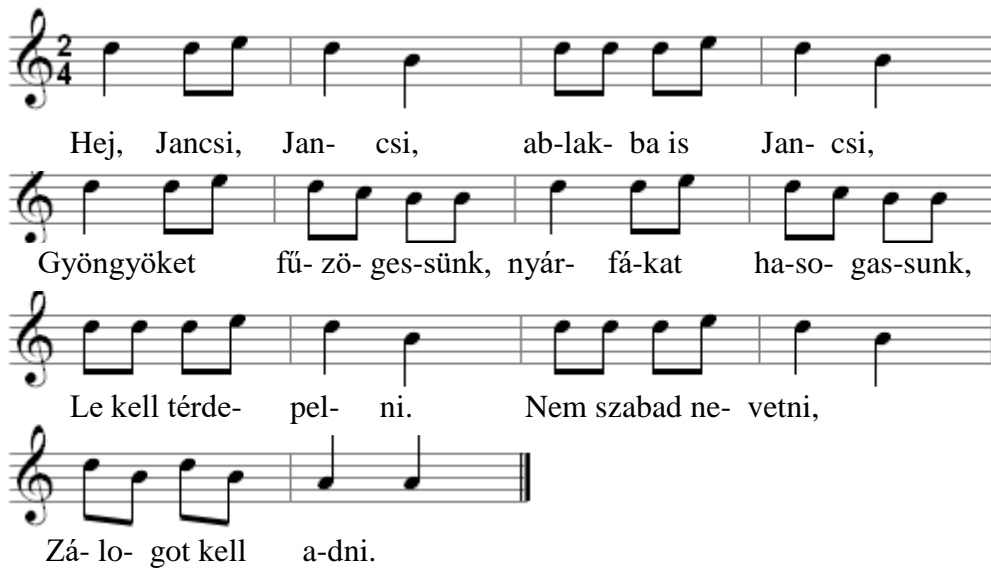
Gy. Kecskés Józsefné 1987-ben, Pécs

A játékosok körbe ülnek. Egy valakit kiszámolással vagy egyéb módon kiválasztanak, ő az első cica. A játékosok a cicát figyelik, aki négy kéz-lábra ereszkedik és a cica dörgölözését, nyávogását utánozza valamelyik játékosnál. Akihez hozzádörgölőzik, köteles a cica fejét megsimogatni, és azt mondani: Szegény cica! Nevetnie azonban nem szabad, miközben a cica pont erre akarja rábírní. Ha elneveti magát, helyet cserél a cicával és a játék folytatódik.

Hej, Jancsi...

Ak. Fórizs Jenőné sz. 1867

Gy. Vass Zoltán 1953-ban, Hircs

Hej, Jancsi, Jan- csi, ab-lak- ba is Jan- csi,
Gyöngyöket fű- zö- ges-sünk, nyár- fá-kat ha-so- gas-sunk,
Le kell térde- pel- ni. Nem szabad ne- vetni,
Zá- lo- got kell a-dni.

A lányok és a fiúk csoportjából kört kell alkotni. Egy fiú vagy lány bennmarad a körben. A „Le kell térdepelni” résznél mindenki letérdel. Aki bent volt a körben, az megcsiklandoz vagy megnevettet valakit, jobban mondva: mindenkit. Aki nevet, zálogot ad.

Nevető sapka

Ak. -

Gy. Kecskés Józsefné 1987-ben, Pécs

A játékosok vonalba állnak és a játékvezetőt figyelik. A játékvezető másik oldalán a nézők helyezkednek el. A játékvezető a sapkát feldobja, és ha a sapka úgy esik le a földre, hogy annak díszé felfelé mutat, akkor komolynak kell maradni, és nevetni, mosolyogni nem szabad. Aki nevet, mosolyog, az zálogot ad. Ha a sapka úgy esik le a földre, hogy díszét takarja (belseje van felül), harsány hahotába kell kezdeni. Természetesen a nézők a játékosokat igyekeznek befolyásolni. Egyszerű, igen szórakoztató játék.

Ablak alatt vella – nevetéstiltó szellemi játék

Ak. játszó gyermekcsoport

Gy. Temesi Mihály 1943 előtt,

Sósvertike

Ablak a-latt vel-la, minek az a vel-la?
Zód ág-ra haito-gat-ni, fá-ra ha-so-gat-ni.
A-ki-nek a szá-ia mo-so-log.
Szölke szeggeve a zá-lo-got. Raki tü-zet, raki!

A gyermekek körben járnak és énekelnek. A kör közepén áll egy, aki „mindenféle maskura arcot” vág. Aki mosolyog, annak zálogot kell adnia. A zálogot a játék végén kiváltják.

Csendkirály

Ak.

Gy. Kecskés Józsefné 1987-ben, Pécs

Egy játékos, a csendkirály, háttal a többieknek helyezkedik el, néma csendben ülnek. A háttal ülő név szerint szólít valakit a játékosok közül, mire a megszólított óvatosan, minden nesz nélkül kimegy a csendkirályhoz. Ha ez sikerül neki, helyet cserélnek, most ő a csendkirály, és ő szólít valakit. De ha zajt üt, helyreküldik és mást szólítanak. Fegyelemre szoktató ügyességi szórakoztató játék.

7.6. Eszközös játékok

7.6.1 Labdajátékok

Labdajáték

Ak. Dávid Júlia sz. 1875, Nagy Lajos sz.
1919, Füstös József sz. 1885
Gy. Komlósi Sándorné 1955-ben, Sámód

Csak lányok játszották. Körbe álltak és egymásnak dobálták a labdát. Aki nem kapta el, keresztbe tette a lábát, majd fél lábra állt, letérdelt, stb. De ha elkapta, lassan felmentették.

Labdajáték

Ak. Püspöki János sz. 1871
Gy. Mona Ilona 1956-ban, Nagyharsány

A fiatalok nagy kört alakítottak, egy beállt a körbe. A kört alakítók elkezdtek egymásnak dobálni a labdát. A közepén lévő igyekezett elkapni, akinek a labdáját el tudta csípni, azzal helyet cserélt, és az került be a középre. A labdát ki-ki annak dobta, aki neki tetszett, sokszor ezzel mutatták ki egymás iránti hajlandóságukat.

Tízezés

Ak. iskolás gyermekek
Gy. Komlósi Sándorné, Hidas

Két leány játssza fal felé fordított kézzel. Tízket üt a kezdő a falra, kilencet az ég felé fordított kézzel, nyolcat összekulcsolt kézzel, hetet ököllel, hatot egymásra fordított tenyérrel, ötöt az egyik kéz fejével, négyet karral, hármát ökle behajlított részével, kettőt fejjel és egyet mellel. Ha lejátszotta és a labdát nem ejtette el, átadja a másiknak. Ha ez is lejátszotta, akkor újra átadja az elsőnek, aki már a kilencesen kezd, majd így sorban egyre kisebb kezdve játsszák végig. Ha leejtette a labdát valahol, át kell adnia a másik játékosnak, de ha az befejezte, akkor az első ott kezd megint, ahol elejtette a labdát. Amelyik gyerek először fejezi be hibátlanul a tízezést, az nyer.

Egyelőre, két kettőre

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Üres gumilabdával játsszák többnyire lányok, de fiúk is. A játékos a labdát a falhoz dobja, de visszarepüléskor elkapja. Közben mondja:

Egyelőre, két kettőre,

Három hatra, hat kilencre,

Üsd ki tízre, tizenegyre ...

... tizenegynél csak a levegőbe dobja, és úgy kapja el. Azután falhoz dobja, földre ejti és úgy kapja el (2x): Vaskoppantó, gyertyatartó – majd csak a falra dobja ötször: Ötöt falra – végül a földre pattintja tízszer: Tízet földre! Mindenkor a labdát el kell kapni, ha ezt elvétí, akkor a másik játékos következik.

Kiszorítózás

Ak. -
Gy. Kecskés József 1987-ben, Pécs

A játék kettőnél több személy esetén a két csapat tagjainak kiválogatásával kezdődik. Sorsolással döntenek el az első választás jogát, ezután kölcsönösen nevezik meg a játékosokat, majd egymástól kellő távolságra felállva dobálják a labdát. A legfontosabb szabály, hogy a labdát onnan kell visszadobni, ahol azt megfogták, és az a személy dobhatja vissza, aki megfogta. A játék lényege, hogy mindkét csapat arra törekszik, hogy a labdát átdobja az ellenfél feje fölé, és így egyre nagyobb teret nyerjen.

Nemzetes

Ak. Györfly István sz. 1911
Gy. Györfly Katalin 1993-ban, Mohács

Különböző népek neveit adják a gyerekeknek (olasz, német, lengyel, stb). Körbe hajolnak a labdához a kezüket kinyújtva felé. Az egyik azt mondja: Legyen az a, legyen az a ...! Mond egy nemzetet, és akkor az a gyerek, akinek a nevét mondták, felkapja a labdát és igyekszik megdobni vele valakit. A többiek pedig szétszaladnak, nehogy eltalálja őket. Akit eltaláltak, az mondja következőleg a szöveget.

Nemzetezés

Ak. Főríz Jenőné sz. 1867
Gy. Vass Zoltán, 1953, Hirics

„Minden gyermek megmondja, hogy melyik nemzetiség akar lenni. Akkor lyukat ásnak, amelybe egy labda belefér. A lyukat körülállják s a labdát a lyukba helyezik. 5-10-en játszhatnak. A bíró a következőket mondja: >Most jön az a híres, nevezetes (magyar)!< Erre a magyar felkapja a labdát, s a legközelebbet megdobja. Ha a dobás sikerül, a megdobott egy rossz pontot kap. Ha nem sikerül, akkor a dobó kapja a rossz pontot. 8 rossz pontnál kiállanak. A bíró azt is mondhatja: >Most jön az a híres, nevezetes (mákos tézta)!< Természetes, hogy erre megroadnak, de senki sem szalad el. Az a győztes, aki a pontozással nem esik ki.” (Vass Zoltán)

Megjegyzés: A magyar népi gyermekjátékokra alapvetően nem jellemző a kiesés, sokkal inkább a szerepcseré; ezért ez a változat is feltehetőleg utóbb torzult el.

Bombázás

Ak.
Gy. Nagy Pál 1956-ban, Szőke

A játékosok két csapatra oszlanak, felállnak egymással szemben. A két csapat mögött a foglyoknak jelölnék ki helyet. Az A csoport labdával bombázza a B csoportot. Akit eltalálnak, az átjön az A csapat foglytáborába. Az A csoport egy dobása után, ha talál, ha nem, a B csoport kerül sorra a bombázással. Ugyanazt teszi, mint az előző csoport. A játékosok egyre fogynak. A foglyokat a következőképpen lehet kiszabadítani: Ha az illető csapat el tudja dobni a labdát addig a helyig, ahol az ő számukra van berendezve a foglytábor, és a foglyok közül valaki el tudja kapni a levegőből, akkor az labdástól visszamehet a csapatához és újra ők dobnak. Az ellenség nem tud beleavatkozni a foglykiszabadításba, mert ha hozzáér a labdához, foglynak számít.

Kinél van a labda?

Ak. -
Gy. Nagy Pál 1955-ben, Gyód

Két csoportra oszlanak a játékosok. Egyik csoport az udvaron húzott körben foglal helyet, a másik csoport elmegy egy olyan helyre, ahová a körben lévők nem látnak (pl. épület mögé). Egyikük eldugja a labdát (zsebbe, ing alá, stb.). Mindenki a ruhájába dugja egyik kezét, hogy a másik csoport ne gyanítson arra, akinél a labda valóban van. Amikor előjönnek, körülfutják a kört egyszer, kétszer, majd ha jól összezavarták a másik csoportot, az a játékos, akinél a labda van, dob. Ha nem talált, akkor az a csoport megy a körbe, amelyik az előbb elrejtőzött. Ha talált, akkor el kell futniok, mert amennyiben a labda a körben esik le, a körben lévők dobhatnak, és ha találnak, a csere így is megtörténik. Ha nem találnak, akkor újra az előbbi csoport dugja el a labdát és kezdődik az egész előlről. A futóknak előjönniök nem szabad!

Stuk

Ak. -
Gy. Nagy Pál 1955-ben, Gyód

A nem meghatározott létszámú gyerekcsoport egymástól négy lépés távolságra két párhuzamos vonalat húz a földön. (4 lépés). A trsaság két csoportra oszlik úgy, hogy a létszám egyenlő legyen. Az egyik csoport fut, a másik dob. A futó csoport tagja felállnak arra a vonalra, mely mögött megfelelő tér áll rendelkezésükre a futáshoz. A mási vonalon a dobó csoport egy tagja áll. A futó csoport egy tagja, általában a legügyesebb, dobja a dobónak a labdát. Amint a labdát eldobja a kezéből, a csoportja szétfut. A dobó a vonal mögött kapja el a labdát, fut vele a másik vonalig, és a futók közül valakit célba véve dob. Ha talál, az illető futó kiáll. A dobó újra dob mindaddig, míg egyszer nem talál. Ekkor kiáll és a következő dobó áll be. A futók mindaddig futnak, míg vagy ők, vagy a dobók fogynak el.

Delléres

Ak. -
Gy. Nagy Pál 1956-ban, Szőke

A játékosok két csapatra oszlanak. Egyik csapaté a kapu, a másik a kaputól bizonyos távolságra helyezkedik el. Abból a csapatból, amelyiké a kapu, az egyik játékos a kapuba áll és ökölrel elüti a labdát a szemben álló csapat felé. Ha azoknak sikerül elkapni a labdát a levegőben, akkor a kapus, aki a labdát ütötte, kiáll. Ha nem kapják el a levegőben, akkor a kapura kell nekik dobni. Ha a kapus ki tudja védeni, akkor újra kiütheti, de ha nem, akkor kiáll, és a csapat egy másik játékost állít a kapuba. Így megy a játék mindaddig, míg az a csapat, amelyiké a kapu volt, el nem fogy. Ekkor a két csapat szerepet cserél.

Likra kanász

Ak. Harka Mihály sz. 1934
Gy. Szegetta Lenke 1952-ben,
Dunaszekcső

Fiúk, néha lányok is játsszák, 8-17 évig. 8-10 gyerek játssza, van egy játékvezető és egy kanász. 8-10 m átmérőjű kör kerületén eggyel kevesebb számú lukat csinálnak, mint ahány játékos van. A kör közepén szintén egy lyuk van. A lyukat bottal fúrják és sarokkal kigömbölyítik. Akkora, amekkora a labda. A játék vezetője, a legerősebb, legügyesebb fiú, a kezébe fogja a labdát. A kör közepén a lyuk körül körben felállnak a fiúk, oldalt,

menetirányba arccal. A botot jobb kezükben tartják, úgy, hogy a vége a lyukban van. Így a botok a kör sugarait képezik. A vezető kiáltja: Három kört kell járni! (vagy ahányat éppen akar). Erre a fiúk elindulnak körben a lyuk körül, botjuk vége továbbra is a lyukban van. Ha a három kört végigjárták, széjjel kell futniuk, de még előbb is elkiálthatja magát a vezető: Likra kanász! Ekkor mindenki széjjelszalad és mindenki elfoglal egy lyukat és beleteszi botja végét. Akinek nem jut lyuk, az lesz a kanász. A játékvezető, amikor széjjelszaladnak, eldobja a labdát. Aki kanász lett, annak a labdát be kell hajtani a középső lyukba. A labda hajtása úgy történik, hogy a kör mentén, a földön guruló labdát a bottal hajtja a kanász. A kör mentéről igyekszik behajtani a középső lyukba, ebben azonban mindig megakadályozzák a többiek botjukkal. Ha ellökik a labdáját, vissza kell mennie a kör mentére és onnan újból indulni. Amíg az egyik külső fiú a botjával a kanász labdáját igyekszik ellökni, a kanász a maga botját bedughatja annak üresen maradt lyukjába, ekkor a lyuk nélkül maradt lesz a kanász. Ha sikerül a labdát a középső lyukba behajtani, újból kezdődik a játék.

Huzsubázás

Ak. Szilvási Irén és iskolás fiúk
Gy. Török József 1953-ban, Ócsárd

A játékosok kört alakítanak, egymástól egyenlő távolságra elhelyezkedve, egy a középén. Minden játékos maga előtt a huzsubázó bottal kis gödröt formál, ebbe tesz a botot. A középső fiú egy nagyobb gödröt ás a labdának. Mindenki megjelöli a huzsubázó botját, ezeket egy fiú összeszedi és a kör közepén feldobja. Mindenki megkeresi a saját botját és a körvonalon lévő lyukak közül elfoglal egyet. Akinek a körvonalon nem jut lyuk, azé lesz a középső, ő lesz a huzsuba. A labdát a körön kívülre dobják, a huzsuba pedig a botjával igyekszik behajtani a körbe a labdát, míg a többiek igyekeznek a körön kívülre ütni. Ha a huzsubának sikerül a visszaütéskor beletenni a botját valamelyik fiú kis gödrébe, akkor az övé lesz a lyuk, a másik lesz a huzsuba. Ha nem, akkor igyekszik a kör közepén lévő lyukba terelni a labdát. Mikor a labda a kör közepén van, azt mondja: Szabad a csere! A többiek sietnek egymással lyukat cserélni, a huzsuba pedig igyekszik az egyik fiú helyét elfoglalni. Ha sikerül, szerepet cserélnek.

7.6.2 Eszközös ügyességi játékok

Szappanbuborék-fúvás

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Kb. 1 decis üvegbe szappanos vizet tesznek, abból szalmaszállal vizet vesznek ki és óvatosan hólyagot fújják. Ha megszakítással fújják, akkor néha 2-3 hólyag keletkezik a szalmaszál végén. Minden játékos azon igyekszik, hogy minél nagyobb és minél több hólyagot fújjon.

Kópisozás

Ak. Fórizs Jenőné sz. 1867
Gy. Vass Zoltán 1953-ban, Hirics

Nagyobb fiúk játéka. Kimennek az úttestre, ott két csapatra oszlanak. Kb. 60 m távolságra helyezkednek el egymástól. Leállítják a karikát (fakorongot) és a kópisbottal elindítják. A

karika a két csapat között jár. A játék csak úgy szép, ha a karikát nem kell sűrűn elindítani. Kiszorító jellegű játék: az győz, aki a másik csapatot helyéből kiszorítja.

Gombozás/Golyózás

Ak. -

Gy. Békés Lajos 1987-ben, Pécs

Ez úgy történt, hogy az udvarban bicskával készítettünk b. 4-5 cm széles és ugyanolyan mély lyukat. Három lépésnyire a lyuktól húztunk egy vonalat, és onnan dobáltuk a lyuk felé a gombokat. Akinek a lyukhoz gombja vagy golyója a legközelebb került, az volt az első blückölő. A blückölés hüvelykujjal történt, ahány golyót vagy gombot be tudott blückölni az első a lyukba, az az övé lett. Amikor már nem tudta beblückölni a gombot vagy a golyót a lyukba, akkor következett a második, és így tovább mindaddig, amíg az összes kidobott gomb vagy golyó a lyukba nem került. Ezt a játékot 2-10 gyerek játszhatta egyszerre. Aztán később ezt már öt lyukba játszottuk, itt már a szabályok szigorúbbak voltak.

Gombozás

Ak. -

Gy. Nagy Pál, 1955, Gyód

„A játékosok létszáma nincs meghatározva, de az érdekesség miatt nem igen játszanak többen 5-6 személynél. Csinálnak egy 5-6 cm átmérőjű lukat, kb. 3 cm mélyen a földbe. A luktól 4-5 m távolságban húznak egy vonalat. Erről a vonalról dobnak gombbal a luk felé. Az az első, akinek a gombja a legközelebb fekszik a lukhoz. Hogy milyen irányban, az nem számít. Előfordul, hogy ketten, esetleg többen beletalálnak a lukba. Ekkor az az első, amely utoljára talált a lukba. Rádobni szabad. Utolsó helyen áll az a játékos, amelynek gombja a legtávolabb van a luktól. Ha négyen játszanak, és a rádobásokkal mind a négyen beledobtak a lukba, akkor az az utolsó, amelyik először dobott bele. (Lukba dobásról akkor beszélünk, ha a gomb bent is marad.)

Az első összeszedi a gombokat és egyszerre dobja a luk felé. Ami dobáskor beleesik, annyi az övé. Amelyek a luk körül pattantak szét, azokat az ujjukkal pöckölik a luk felé, kezdve a legtávolabbival. Ha ezt sikerül bepöckölnie, akkor a következő legtávolabbtit pöcköli. Ez így megy addig, amíg egyet mellé nem pöcköl, akkor a dobásban felállított sorrend szerint a következő jön. Előfordul, elég sűrűn, hogy már mindenki pöckölt, de még van a luk körül gomb, ekkor újra az első pöcköl és így tovább a többiek mindaddig, amíg el nem fogynak a gombok.” (Nagy Pál)

Kánkázás

Ak. Fórizs Jenőné sz. 1867

Gy. Vass Zoltán, 1953, Hirics

„Fiúk és lányok közös játéka. Kétféle kánkázás ismeretes: nyakas és oszlopos. Egy csiszolt kődarabot dobunk a kockába. Azt egy lábbal úgy rúgjuk, hogy ne menjen a vonalra. Más formában; vagy felvesszük. Minden egyes kockát kijárunk. Ha végeztünk, akkor iskolát dobunk. Tévesztést akkor követünk el, ha a vonalra, vonal mellé rúgjuk vagy dobjuk a cserépdarabot. Pihenni lehet, a felső két kockában és a szerzett iskolában.” (Vass Zoltán)

Megjegyzés: Ugróiskola-típusú játék, a nyakas változat 8, az oszlopos 10 kockából áll.

Csülkőzés

Ak

Gy. Nagy Pál, 1956, Szőke

„Egy darab fa a csülök. Kijelölnek neki egy helyet, ahová felállítják. A játékosok félkörben a csülök körül kijelölnek maguknak egy helyet, ahová ők állnak be, kezükben egy bottal. Egy játékos a kiskanász. A játékosok a botokkal dobják a csülköt. Ha feldöntik, a kiskanásznak fel kell állítani, mert a játékosoknak nincs mit dobni. Az eldobott botért olyankor szoktak kifutni a játékosok, amikor a kiskanász állítja a botot, ami esetleg messzebb elrepült eredeti helyétől. Ha a kiskanász ügyes, akkor az egyik botját visszahozó játékos helyére ugorhat. Ebben az esetben a kinnrekedt játékos lesz a kiskanász. Ha az egyik játékosnak el kell mennie valahová (nem a botért), akkor, hogy a kiskanász ne foglalja el a helyét, azt kell mondani, hogy:
Csűr a likam paprikás,
Nyalja ki a kiskanász.” (Nagy Pál)

Topistán

Ak. Horváth Jánosné sz. 1907
Gy. Várnai Ferenc 1958-ban, Szébény

A játék nevét eszközétől, az erre a célra kicsiszolt cseréptől, vagy tojás alakú kőtől, a *topistán*tól kapta (német). Öt darab topistán kellett a játékhoz. Ebből négyet a földre helyeztek el négyszög alakban. A kézben lévő feldobták, a feldobás ideje alatt először egyet kellett felvenni, majd a második feldobásnál kettőt, ezután hármát, majd négyet. A sikeres négyes felmarkolás után következett a *hapli*: ez abból állt, hogy a topistánokat úgy kellett feldobni, hogy a leesés után ne érintkezzenek egymással. Amennyiben mégis volt ilyen, azokat úgy kellett egymástól eltávolítani, hogy a mellette lévő ne mozduljon meg. Ezután újra az előbbi módon kellett felvenni a topistánokat, hogy mind az öt a kézbe kerüljön.

7.6.3. Sport jellegű népi játékok

Bige

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

A játékhoz kell a bige, amely 6 cm hosszú, 2 cm vastag és két vége kihegyezett. Kell egy 30 cm hosszú keményfa bot, mely másfél cm vastag, ez a bigebot. A földre hosszukás lyukat kaparnak, azután a bigebot hosszát ötször rámerik abba az irányba, ahol játszani akarnak. Ott vonalat húznak, ez az ötvenes, mert minden bothossz tízet számít. A bigét keresztbe teszik a lyukra. A bottal a bigét kipickézik, a többiek vele szemben állnak, és ha tudják, elkapják. Aki elkapta, az újra kiüti. Ha nem kapják el és a bige földet ér, akkor az egyik megfogja, egyet léphet a lyuk felé, és megpróbálja megdobni a lyukon keresztbefektetett bigebotot. Ha eltalálja, akkor ő peckeli ki a bigét. Ha nem találja el, akkor az, aki először is kipeckelte, a bige egyik végére ráüt, az felperdül, röptében úgy megüti, hogy az minél messzebb repüljön. Ezzel háromszor próbálkozhat, ha egyszer sem találja el, akkor a következő játékos pöccenti ki a bigét. Ha eltalálja, akkor megbecsüli a távolságot, 50 vagy többszöröse lehet, ha kétes a bemozdott szám, akkor lemérhetik, hogy a bigebot hossza rámege-e annyiszor.

Méta

Ak. Györffy István sz. 1911
Gy. Györffy Katalin, 1993, Mohács

„A disznószórból készült labdát az egyik gyerek feldobja, a másik egy kifaragott deszkalappal „mint a tenyerem, olyan széles” ütötte. Mindenki futott a labda után, csak aki ütött, az nem; azt kellett megdobni, aki ütötte, de ha el tudta érni az ütővel újra kiütötte. Ha sikerült eltalálni az ütő fiút, az vette kezébe az ütőt, (pállatnak nevezték), aki eltalálta.” (Györffy Katalin)

Hosszú méta, kifutó

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

A legények egy tömött gumilabdával és egy kapanyéllal felszerelve két csoportra oszlottak. Egyik csapat az ütő, a másik a szolgáló csapat. Pénzfeldobással döntötték el, hogy melyik csapat kezdi az ütést. Az egyik legény 2m magasra feldobja a labdát, mire a másik, vele szemben álló legény a kapanyéllal a szolgáló legények felé üti a labdát. Míg a labda repül, az alatt az ütőlegény a kijelölt helyre fut, míg a szolgálólegények a labdát elkapják és vele a futó legényt megdobják. Ha eltalálják, akkor a két csapat helyet cserél.

Nagymétázás

Ak. -
Gy. Nagy Pál 1956-ban, Szőke

A játékosok létszáma nincs meghatározva. Két játékos választ úgy, hogy a két csapat létszáma egyforma legyen. A játék egy kb. 25-30 méteres pályán történik, középen a métavonal. Ahhoz a csapathoz kerül először a labda, amelyik utolsót fogott a boton. Az egyiknél van egy fából kivágott ütő, a másikonál a labda. A vonal mögött feldobja a labdát, hogy a másik alányúlhasson az ütővel és elüthesse a szemben álló csapat felé. Amint elrepül a labda, a csapat, amelyik ütötte, fut a métáig és vissza. A másik csapat elkapja a labdát és a métáig futó csapat egyik tagját (amelyik éppenséggel a leglassabban mozog) igyekszik megdobni. Akit eltalálnak, az kiáll. A labdaütés cseréje a két csapat között akkor történik meg, ha az ütő csapat valamennyi játékosa elfogy.

7.6.4 Tárgykészítő játékok

Gummipuska

Ak. -
Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

Kétágú, rendszerint orgonafa-vessző felső végére kb. 10 cm hosszú gumizsinórt kötnek, melynek másik végét bőrlaphoz erősítik. A puska bal kezükben van, jobb kezükkel a bőrlappal kavicsot fognak, a gumizsinórt megfeszítik és a célzott irányban eleresztik. Szerencsés esetben a kavics a célzott tárgyat eltalálja.

Gyermeklánc

Ak. -

Gy. Szücs József 1963-ban, Mohács

A gyermekláncfű virágát tövével letépjük, de a virágot vagy bimbót is letépjük, ezáltal kb. 10 cm hosszú csövet nyerünk. A cső két végét egymásba fűzük, ez a láncszem, ezeket a láncszemeket pedig egymásba fűzük, és kész a lánc.

Gólyaláb

Ak. -

Gy. Békés Lajos 1987-ben, Pécs

Két darab 1,2 méteres és két darab 20 cm-es léccel kell hozzá. A 20 cm-es léccel külön-külön rászegeltük a 1,20 m-es lécre, és készen volt a gólyaláb. Ezzel aztán versenyeztünk, ki tud tovább megállni a gólyalábon és ki tud tovább menni, ki ér előbb a célba.

Kócpuska készítése

Ak. -

Gy. Békés Lajos 1987-ben, Pécs

Egy kb 4 cm átmérőjű és 30 cm hosszú bodzafából készítették. A fa belső részét kitakarították, ezzel üreges lett, majd egy behelyezhető fadugattyút (botot) raktak be. A végét kóccal tekerték körbe, ezzel tömítettek. A dugattyút kívülről befelé nyomjuk, ennek következtében a hengerben lévő levegőt össesűríti. Az így keletkezett depresszió a cső elején lévő kócot hang kíséretében (pukkan) kilövellte.

Fűzfasíp készítése

Ak. -

Gy. Békés Lajos 1987-ben, Pécs

Kb 10-12 cm hosszú és 2-3 cm átmérőjű frisshejtású fűzfavessző kérgét a fás résztől enyhe körbeütögetéssel választjuk el. Ezt követően a fás részből egy 4-5 cm –es darabot levágunk, ezt a hánccs egyik végébe helyezzük el. A hánccsrész eltávolítása előtt egyik végén kb. 1-2 cm egy cm hosszú és fél cm mély vágást eszközölünk. A fás részből a nyílásnak megfelelő hosszú darabot levágunk úgy, hogy az ajakkiképzéshez illeszkedjen, melynek felső egyharmadát eltávolítjuk.

Ereggy, ereggy, fűzfa – fűzfasíp készítő dalocska

Ak. Kósza Istvánné sz. 1899

Gy. Schneider Lajos 1938-ban, Mohács

Ereggy, ereggy, fűz-fa, rí-gő-rá-gó re-kettyei fűz-fa.
 É-re gyűtt egy vén-asszony sí-pot ké-rő-get-ni,
 Aggyunk néki egy szép sí-pot, hagy du-dó-jon vé-le.

Kala-kala fűzfa

Ak. -

Gy. Tildy Zoltán, 1914-15, Csobokapuszta

Kala-kala fűzfa,
 Márja mogyorófa,
 Zsidó gyerek sípot kér,
 Nem mehet a fára,
 Csak a tövit vájja.
 Adjunk neki ludcombot, ludcombot.

„Fűzfa síp csináláskor mondják miközben késsel puhítják a fa kérgét.” (Tildy Zoltán)

Nádi hegedű

Ak. Patkó Vincéné Kovács Irén sz. 1917

Gy. Földessy Józsefné, 1955, Kiskőszeg

„A nádi hegedű is ismert játék, kukoricaszárból vagy nádból készül. A kiszemelt nád vagy kukoricaszár darabot kb. egy centiméter szélességben hosszanti irányban két helyen nem egészen a darab végéig metszik, a vágott részt mindkét végén felpeckelik, ez a húros rész. A vonó is így készül, csak a felpeckelt részt megrostozzák. Ma is használt játék.” (Földessy Józsefné)

Nádduda

Ak. Győrffy István sz. 1911

Gy. Győrffy Katalin, 1993, Mohács

„Föl lett hasítva a nád egyik fele, morcogó hangot lehetett vele adni.”

Játékfűzések

A játékfűzések összeállításának egyik alapszabálya, hogy csak olyan játékokat fűzzünk egybe, amelyeket a gyermekek szeretnek játszani. Nem érdemes egy kész játékfűzéssel érkezni egy új csoporthoz; sokkal inkább kifizetődő a játékfolyamat közben megfigyelt gyermeki reakciókat figyelembe véve, a gyerekekkel együtt kialakítani a játékfűzéseket. Ha egy-egy játékot többféle-képpen játszottunk, vagy valamely szabályon változtattunk, akkor is azt a változatot érdemes választani, amit a gyermekek a legjobban kedvelnek és a leginkább magukévá tettek.

A másik fontos szempont, hogy egy játékfűzésben többféle játék jelenjen meg, ne legyen egyhangú. A játékfűzések elsősorban a gyermekek számára készüljenek, a legfontosabb, hogy nekik kényelmes legyen a játékok közötti átmenet, hogy az ő egyéniségük szerint válasszunk játékokat. A színpadra állításnak csak másodlagos szempontnak kellene lennie; tehát egy kialakult játékfolyamatot, játékfűzést csak egy-egy alkalomra készülvé kellene átalakítani a színpadi törvényeknek, a meghatározott időtartamnak megfelelően. Az általam közölt, kifejezetten baranyai játékokból álló játékfűzések ezért nem kifejezetten színpadra készültek, inkább egy-egy foglalkozást hivatottak kerekébbé tenni.

Játékok 3-5 éves gyerekeknek

Játékfűzés 1.

1. Érik a dönnye (Ormánság)

A gyermekek a térben szórطان elhelyezkedve, de azért egy csoportban ülnek. Térdüket felhúzzák, és mindkét kezükkel átkarolják. A dallam közben végig így dülöngélnek, csak a dallam végére dőlnek fel, tetszőleges irányba, lábukat a magasba tartva. Ezt aztán 3-4-szer is elénekelhetjük folyamatosan.

– átvezetés: kezdetben a pedagógus, majd önként jelentkezők kezdik el a következő mondókát, ülő helyükből felállva, az égre tekintve

2. Gólya, gólya, gilice (Kistótfalu)

A gyermek felállnak, az égre felnézve mondják együtt a mondókát. Az ügyesebbek a gólya mozgását utánozva, fél lábon, karjaikkal egyensúlyozva lépegethetnek is. A mondókát egyszer vagy kétszer mondjuk el.

– átvezetés: lassan kör térformát alakítunk ki

3. An tan ténusz (Mohács)

A körben minden gyermek jobb kezét ökölbe tartva előre nyújtja, egyikük a körön belül, az öklöket ütemre ütögetve kiszámolja a Csirkét a következő játékhoz. A mondókát mondhatja mindenki, vagy maga a számoló egyedül. A kiszámolót funkciójában használjuk, tehát csak egyszer hangzik el. Akire a végén a *puff* jut, az lesz a Csirke.

- átvezetés: a gyermekek gyorsan párba állnak, csak az marad egyedül, aki a Csirke lett

4. Csirkézés / Páros játék (Kistótfalu)

A párok a térben szórtan helyezkednek el, de mindkét kézzel összekapaszkodnak, a Csirke egyedül áll egy mindenki számára jól látható helyen (nem feltétlenül középen). Amikor a Csirke elkiáltja magát: *Szüret szabó, leghátulsó!*, akkor mindenki új párt keres magának, még a Csirke is. Aki most páratlanul marad, az lesz az új Csirke. 3-5-ször eljátszhatjuk egymás után.

– átvezetés: a gyermekek, még mindig párjukat fogva körbe állnak, az utolsóként Csirkének maradt játékos közére megy

5. Egyedem, begyedem, néger tánc (Kopács)

A középen álló a párok összefogott kezeit ütemesen ütögetve, a gyorsabb haladás érdekében futva vagy szökellve kiszámolja a következő játék kaputartóit. Akire a *Fuccs!* jut, az a pár tartja a kaput.

– átvezetés: a gyermekek egymás kezét megfogva hosszú láncba állnak, míg a kiválasztott pár egyik összekapaszkodott kezét a magasba tartva a többiekkel szemben áll

6. Haj, széna, széna rendje (Kozármisleny)

A dallamot énekelve a lánc elindul és a gyermekek ütemre lépve, sorban átbújnak a kapu alatt. A dallamot 3-4-szer énekelik egymás után, miközben a mozgás és a bújás is folyamatos.

– átvezetés: a gyermekek ott, ahol éppen vannak, leülnek

7. Láng, láng, kicsi fa (Pécs)

A gyermekek törökülésben ülnek, kezükkel ringatást imitálva énekelnek. Vegyes csoportok esetében a kisebbek a nagyobbak ölébe is ülhetnek, és így őket is ringathatják. A dalnak három versszaka van, mindhármát énekeljük el egyszer, halkán.

Játékfűzés 2.

1. Hajca, babája (Okorág)

A gyermekek szórtan helyezkednek el a térben, leülnek. Az ének alatt ringató mozgást imitálnak. Maximum kétszer énekeljük el.

– átvezetés: a gyermekek a szórt térből egy csoportba gyűlnek össze

2. Csiga-biga (Gerényes)

A mondókát mindenki mondja hangosan, még mindig egy helyen csoportosulva. 2-3 szor is elmondhatjuk rövideje miatt.

– átvezetés: a gyermekek egyesével felállnak, szórtan helyezkednek el

3. Ess, eső, ess (Gerényes)

A gyermekek az égre nézve, esetleg a kezüket is az égre emelve mondják a mondókát egyre hangosabban. A lányok közben hajukat is igazgathatják. Kétszer mondjuk el egymás után.

– átvezetés: kör térformát alakítunk ki

4. Kis utcában süt a nap (Mohács)

A körben minden gyermek jobb kezét ökölbe tartva előre nyújtja, egyikük a körön belül, az öklöket ütemre ütögetve kiszámolja először a gazdasszonyt, majd másodszorra a farkast a következő játékhoz.

– átvezetés: először a gazdasszony, majd a farkas kiáll a körből, a tér két különböző, egymástól távol eső helyére mennek; majd a többi gyermek a térnek egy harmadik pontjára szalad

5. Gyertek haza, libuskáim! (Mohács)

A gazdasszony és a ludacskák párbeszéde zajlik, majd a Gyertek haza libuskáim! Vezényszóra a gyermekek a gazdasszony felé szaladnak, miközben a farkas igyekszik minél

többet elkapni közülük. Akit elkaptak, farkas lett. Addig játszunk, míg mindenkit el nem kaptak a farkasok.

– átvezetés: a gazdasszony választ magának egy párt, akivel a kaput tartják, a többi gyermek összekapaszkodva láncot alkot

6. Új vár, fényes vár (Hosszúhetény)

A dallamot énekelve a lánc elindul és a gyermekek ütemre lépve, sorban átbújnak a kapu alatt. A dallamot 3-4-szer énekelik egymás után, miközben a mozgás és a bújás is folyamatos.

– átvezetés: a gyermekek helyben ülnek vagy állnak, kettesével-hármasával-négyesével csoportosulnak

7. Csip-csip csóka (Magyaregregy)

A gyermekek csoportonként egymásra teszik kezeiket, tetszőleges sorrendben. Az ének alatt így mozdítják föl-le együttesen, majd a végén hirtelen elengedik egymást.

Játékok 4-7 éves gyerekeknek

Játékfüzés 3.

1. Itthon vagy-é, hidasmester? (Diósvizlő)

A gyermekek láncba összefogódnak, kettő velük szemben tartja a kaput. A párbeszéd után a *Bújj, bújj zöld ág* kezdetű dallal átbújnak a kapu alatt, miközben a kapu is halad előre – így a kapu és a sor helyet cserél. Egyszer, maximum kétszer játszunk el.

– átvezetés: a gyermekek a mellettük állókkal gyorsan párba állnak, a párok egymás mögé sorakoznak; egy marad pár nélkül, ez szembefordul a többiekkel, ő lesz a cica

2. Cica ide párom! (Nagyharsány)

Amikor a cica elkiáltja magát: *Cica ide párom!*, a leghátulsó pár a sort két oldalról megkerülve előre szalad, miközben a cica igyekszik egyikőjüket elkapni. A pár nélkül maradt játékos lesz az új cica. Ezt akár 4-6-szor is játszhatjuk.

– átvezetés: a gyermekek gyorsan körbeállnak, az utolsó cica lesz a kiszámoló

3. Egyedem, begyedem, bakkecske (Mohács)

A körben minden gyermek jobb kezét ökölbe tartva előre nyújtja, egyikük a körön belül, az öklöket ütemre ütögetve kiszámolja a Kácsát a következő játékhoz. A kiszámolót itt is funkciójában használjuk, tehát csak egyszer hangzik el.

– átvezetés: a gyermekek körbe összekapaszkodnak, a Kácsa a kör közepére megy

4. Fürdik a kácsa (Hosszúhetény)

A gyermekek énekelve járnak körbe, miközben a középben lévő Kácsa eljátssza, amit énekelnek (mosdik, fésülködik, ugrik); s a végén választ valakit, akivel helyet cserélnek. 3-4-szer, akár többször is játszhatjuk egymás után.

– átvezetés: a körből tömeggé csoportosulnak, miközben egyikőjük elkezd a mondókát

5. Egyszer egy időbe (Diósvizsló)

A gyermekek egy csoportban zszibongva mondják együtt a mondókát ritmizálva, esetleg ritmikusan lépkedve hozzá. Egyszer vagy kétszer mondják el.

Játékfüzés 4.

1. Antárom, tiktárom (Gerényes)

A gyermekek körben állnak, minden gyermek a jobb kezét ökölbe tartva előre nyújtja. Egyikük a körön belül áll és az öklöket ütemre ütögetve kiszámolja a fogót a következő játékhoz

– átvezetés: a gyermekek szétszaladnak (szórt tér)

2. Fogócska (Szőke)

Legjobb szabadtéren játszani, ahol a fogó kivételével mindenki választhat magának egy kijelölt helyet; beltérben ezeket a helyeket székkal jelölhetjük ki. A játék közben folyamatosan cserélgetik a helyüket, miközben a fogó igyekszik elfoglalni valamelyikőjük helyét. Akinek nincs helye, az lesz a fogó. Két-három fogócseréig játszunk.

3. Ciri mama, gáj, gáj (Kopács)

Tulajdonképpen az előző játék részeként használjuk, ezzel csúfolják a fogót, miközben helyeket cserélnek a játékosok. Játék közben többször is elhangozhat.

– átvezetés: gyors kör-alakítás, miközben már kezdik énekelni a következő játék dallamát

4. Lapu, lapu, ha lapu (Szilágy)

A gyermekek összekapaszkodva kört alakítanak. Énekelve járnak körbe ütemre, majd a végén a *guggolj le* –résznél mindenki egyszerre, kézelengedés nélkül leguggol. 3-5-ször is eljátszhatjuk, ha ügyesebbek már, akkor a haladási irányt is változathatjuk.

– átvezetés: a gyermekek körben állnak, egy játékos középen, egy a körön kívül

5. Csön, csön, gyűrű (Hirics)

A gyermekek körben állnak, minden gyermek a kezeit összekulcsolva előre nyújtja. A kör közepén álló gyermek az ének alatt egy gyűrűt rejt el valamelyik társa kezében. Az ének végén a körön kívül álló játékosnak meg kell találnia a gyűrűt. Kétszer-háromszor játsszuk.

– átvezetés: a kör közepén álló marad a helyén, a körön kívül álló pedig már a következő dallamot énekelve jár a körön kívül körbe

6. Bor, bor, bor (Hirics)

Az ének alatt a körben állók ütemesen lépve egy irányba, a körön kívül járó kérő pedig a másik irányba halad. Az ének végén párbeszéd kezdődik a körön belül álló és a kérő között. Akit a kérő megnevez, az a kört elhagyva beáll a kérő mögé, és vele jár. Addig játsszuk, amíg mindenkint el nem vitt a kérő.

Játékfűzés 5.

1. Gergán, giligán (Gerényes) és egyéb csúfolók

A gyermekek a térben szórtan elhelyezkedve vagy csoportosan csúfolókat kiabálnak egymásnak, látványos kéz és egyéb gesztusokkal kísérvé.

– átvezetés: a gyermekek körbe állnak, de egymástól nagy távolságra; egyik gyermek a közepére megy, ő lesz a fogó

2. Komámasszony, hol az olló? (Mohács)

A fogó odamegy az egyik játékoshoz, megkérdezi: *Komámasszony, hol az olló?*, mire az elküldi valamelyik másik játékoshoz. Amikor a fogó a másik felé fut, a háta mögött lévők helyet cserélnek. A fogó ekkor valamelyikük helyére igyekszik ugrani. Ha sikerül, a hely

nélkül maradt játékos lesz a fogó, ő kérdezi a többieket tovább. Két-három fogócsereig játszunk.

– átvezetés: minden gyermek beáll egy nagy körbe

3. Egyedem, begyedem, pity pallára (Mohács)

A körben minden gyermek jobb kezét ökölbe tartva előre nyújtja, egyikük a körön belül, az öklöket ütemre ütögetve kiszámolja az Ibolyácskát a következő játékhoz. A kiszámolót itt is funkciójában használjuk, tehát csak egyszer hangzik el.

– átvezetés: a gyermekek körben összekapaszkodnak, az Ibolyácska a kör közepére áll

4. Bársony ibolyácska (Kopács)

A középben lévő Ibolyácska és a körben álló többi gyermek eljátssza, amit énekelnek. A végén az Ibolyácska megtörülközik valaki kötényében, akivel helyet cserélnek. 3-4-szer játszhatjuk egymás után.

– átvezetés: a kör közepén álló utolsó Ibolyácska is beáll a körbe

5. Kertők alatt kispilács (Kémes)

A gyermekek összekapaszkodva kört alakítanak. Énekelve járnak körbe ütemre, majd a végén a *fordulj angyal módra* –résznél a megnevezett játékos kifordul, és úgy halad tovább. Addig játszunk, amíg mindenki ki nem fordult.

– átvezetés: a gyermekek gyorsan körbeállnak, egyikőjük lesz a kiszámoló

6. Sarkon állt egy bolt (Hidas)

A körben minden gyermek jobb kezét ökölbe tartva előre nyújtja, egyikük a körön belül, az öklöket ütemre ütögetve kiszámolja a hidasi mestert a következő játékhoz.

– a gyermekek összefogódzva egy nagy félkört alakítanak, egyik végén a hidasi mester áll

7. Itthon vagy-e, te hidasi mestör? (Kémes)

A gyermekek félkörben állnak, a párbeszéd a félkör két vége között zajlik. A végén *Bújj, bújj zöld ágat* énekelve átbújjnak a félkör egyik vége által tartott kapu alatt, miközben a kaputartók is elindulnak előre. Ezt kétszer-háromszor megismételhetjük.

– átvezetés: a gyermekek egy körbe kapaszkodnak össze, egy a körön kívül marad, egy pedig a kör közepébe megy

8. Bor, bor, bor (Szóke)

Az ének alatt a körben állók ütemesen lépve egy irányba, a körön kívül járó kérő pedig a másik irányba halad. Az ének végén a kérő megfogja valaki vállát. Ekkor párbeszéd kezdődik a körön belül álló és a kérő között. Akit a kérő megfogott, az a kört elhagyva beáll a kérő mögé, és vele jár. Addig játsszuk, amíg mindenkit el nem vitt a kérő.

– átvezetés: a gyermekek egy nagy körbe állnak, egy a középén

9. Ma van péntek (Kopács)

A gyerekek énekelve körbe járnak, a középén álló a dallam végére választ valakit (fiú lányt, lány fiút): zsebkendőjét a kiválasztott elé teríti a földre, arra rátérdelnek, csókot váltanak. A választott lesz azután középén.

Játékok 6-10 éves gyerekeknek

Játékfüzés 6.

1. Gombozás (Gyód)

Eszközös ügyességi játék, főként fiúknak. Szabadban játszunk a leírás szerint.

– átvezetés: a gyermekek kört alakítanak, egyvalaki a közepére áll, ő lesz a bíró

2. Cin, cin, dálom (Hosszúhetény)

A gyűrűt elrejtik valamelyik játékos kezében. Az éneket folyamatosan énekelik, miközben a középén álló bíró igyekszik megtalálni a gyűrűt: akire rámutat, az megmutatja tenyerét. Addig keresi, míg meg nem találja, miközben a játékosok a háta mögött egymásnak adogathatják is. Ha megtalálta, helyet cserél azzal, akinél a gyűrű volt. Két-három bírócseréig játszunk.

– átvezetés: a gyermekek két sorba állnak, egymással szemben, középén a játékvezető

3. Nevető sapka (Pécs)

A játékleírás alapján játszunk 3-4-szer.

– átvezetés: a gyermekek egy helyen csoportosulnak

4. Kimöntünk a szőlőbe (Gerényes)

A körben minden gyermek jobb kezét ökölbe tartva előre nyújtja, egyikük a körön belül, az öklöket ütemre ütögetve kiszámolja a bírót a következő játékhoz.

– átvezetés: a gyermekek a térben szétszóródnak, a bírónál a labda

5. Nemzetezés (Hirics)

Labdajáték, főként fiúk játsszák, a játékleírás szerint.

– átvezetés: a gyermekek körbe állnak, az utolsó bíró lesz középen a játékvezető

6. Mit visz a kis hajó? (Mohács)

Szellemi ügyességi játék, a játékleírás szerint.

– átvezetés: gyorsan megrajzoljuk az iskolát a homokba (vagy imitáljuk)

7. Kánkázás (Hirics)

A játékleírás szerint szabadon játsszuk.

Játékfüzés 7.

1. Dicsértessék mindörökké (Hirics)

Kitalálós körjáték, mely hosszabb szöveggel és dallammal párosul. A játékleírás szerint játsszuk, kétszer-háromszor.

– átvezetés: a játékosok körbe állnak, egy marad középen

2. Huzsubázás (Ócsárd)

Labdajáték, főként fiúk játsszák, a játékleírás szerint.

– átvezetés: a gyermekek kört alakítanak

3. Etem, petem, pitva három (Csobokapuszta)

A körben minden gyermek jobb kezét ökölbe tartva előre nyújtja, egyikük a körön belül, az öklöket ütemre ütögetve kiszámolja, hogy kinek kössék be a szemét a következő játékhoz.

– átvezetés: a kiszámoló a körbe áll, akit kiszámolt, annak bekötik a szemét

4. Hümmögetős (Szőke)

Kitalálós játék, a játékleírás alapján játsszuk kétszer-háromszor.

– átvezetés: egy játékos egy székre ül háttal a többieknek, akik halkán egy csoportba verődnek

5. Csendkirály (Pécs)

Tiltó játék, a játékleírás alapján játsszuk.

– átvezetés: a gyermekek szétfutnak

6. Hárman mentünk egy gödörbe (Mohács)

A gyermekek egy csoportban zsbongva mondják együtt a mondókát ritmizálva, esetleg ritmikusan lépkedve hozzá. Egyszer vagy kétszer mondják el.

– átvezetés: szétszóródnak a játékosok, kiválik egy bíró

7. Sarkozás (Kémes)

Párválasztó társasjáték, a leírás alapján játsszuk.

Játékfüzés 8.

1. Török cica, török maca (Becefa)

Vonulós játék: hosszú szöveggel és dallammal. A leírás szerint játsszunk egy-két dallamot.

– átvezetés: a gyermekek kört alakítanak, egy a körön kívül marad

2. Hej, méz, méz (Kémes)

Az ének alatt a körben állók ütemesen lépve egy irányba, a körön kívül járó kérő pedig a másik irányba halad. Az ének végén az *Ez a kislány gyűjjön ki* szövegnél a kérő megfogja valaki vállát. Akit a kérő megfogott, az a kört elhagyva beáll a kérő mögé, és vele jár. Addig játsszuk, amíg mindenkit el nem vitt a kérő.

– átvezetés: a gyermekek körbeállnak, egy a kör közepén

3. Kása, kása (Hirics)

Páratlan körjáték, a leírás szerint játsszuk 3-4-szer.

– átvezetés: a gyermekek egy helyen csoportosulnak

4. Meghót a vén Dobai (Diósviszló)

A gyermekek egy csoportban zsbongva mondják együtt a mondókát ritmizálva, esetleg ritmikusan lépkedve hozzá. Egyszer vagy kétszer mondják el.

– átvezetés: a gyermekek újra kört alkotnak, de most párosával; egy marad páratlanul

5. Hogy a túró? (Hosszúhetény)

A versenyfutás jellegű játékok egyik bonyolultabb formája: ketten kétfelé futnak. A leírás szerint kétszer-háromszor játsszuk.

– átvezetés: a játékosok félkörbe állnak, egy velük szembe áll

6. Csülkőzés (Szőke)

Eszközös játék, főként fiúk játsszák, a játékleírás szerint.

– átvezetés: a gyermekek szétszóródnak a térben

7. Tízet tojott a fürjecske (Hosszúhetény)

Szellemi ügyességi játék, a játékleírás szerint játsszuk tetszőlegesen.

– átvezetés: egy leány a sarokba megy

8. Kútba estem (Sámod)

A leírás szerint játsszuk.

Játékfűzés 9.

1. Adj király katonát (Mohács)

Láncszakító játék, a gyermekek két sorban állnak fel egymással szemben és a leírás szerint folyik a játék.

– átvezetés: a gyermekek kört alakítanak, egy középén, ő lesz a kiszámoló

2. Egyedem, begyedem, vaskampó (Hidas)

A körben minden gyermek jobb kezét ökölbe tartva előre nyújtja, egyikük a körön belül, az öklöket ütemre ütögetve kiszámolja, hogy ki legyen az Angyal és az Ördög a következő játékban.

– átvezetés: az Angyal és az Ördög két oldalt, középén a gyermekek ülnek

3. Virágnevecske (Kopács)

Kitalálós játék, a leírás szerint játsszuk egyszer.

– átvezetés: választanak egy hunyót

4. Hunyókálás (Hidas)

Bújóska játék, a leírás szerint.

– átvezetés: a gyermekek egy helyre futnak

5. Dudalma, dudalma (Mohács)

A gyermekek egy csoportban zsibongva mondják együtt a mondókát ritmizálva, esetleg ritmikusan lépkedve hozzá. Egyszer vagy kétszer mondják el.

– átvezetés: a gyermekek kört alkotnak, egy a körön kívül marad, egy a kör közepére kerül

6. Dum, dum, deledum (Szőke)

Leánykérő körjáték, a játékleírás szerint játsszuk egyszer.

– átvezetés: kört alakítanak, középen marad egy lány

7. Haj szénájom, szénájom (Kémes)

Párválasztó körjáték: a játékleírás szerint játsszuk. Mivel ez egy hosszabb, három részes, táncolásra is alkalmas játékfolyamat, a táncos részeket tetszőleges táncos elemekkel kitölthetjük, akár improvizációs lehetőséget is adhatunk a gyermekeknek.

– átvezetés: a lányok és a fiúk egymással szemben ülnek le, középen egy bíró áll

8. Szereted-e a párod? (Püspökszenterzsébet)

Ez egy párválasztó társasjáték, a leírás szerint játsszuk.

A játékközléshez felhasznált források jegyzéke

- BNJ** Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok I-III. Pécs, 1937-40.
- HGy** Hajdu Gyula (szerk.): Magyar népi játékok gyűjteménye. Sport Kiadó. Budapest, 1971.
- HH** Hagyományok Háza, Budapest: Folklórdokumentációs Központ, játékgyűjtemény
- KÁ** Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjtemény. Budapest, 1891.
- Ké-BR** Bánfi Rita gyűjtés kézirata
- Ké-VF** Dr. Várnai Ferenc zeneszerző, népzenekutató és tanár gyűjtésének kézirata
- KG** Kiss Géza: Ormányság. Sylvester Kiadó. Budapest, 1937.
- KSné** Komlói Sándorné: Magyar-délszláv-német népi játékok Baranyában. Magyar Úttörők Szövetsége Baranya Megyei Elnöksége. Pécs, 1958.
- LK** Lázár Katalin: Gyertek, gyertek játszani. II. Dunántúl. Eötvös Kiadó. Budapest, 2004.
- MNT** Kerényi György (szerk.): Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1957.
- NM** Néprajzi Múzeum, Budapest: Etnológiai Adattár és Játékgyűjtemény
- TM** Temesi Mihály: Ormánysági gyermekjátékok. Pécs, 1943.
- VF1** Várnai Ferenc (szerk.): Áldás szálljon ez házra! Pécs, 1994.
- VF2** Várnai Ferenc (szerk.): Nagyhetyény de be van kerítve. Hosszúhetyényi Általános Művelődési Központ. Pécs, 1991.
- ZTI** MTA Zenetudományi Intézet: Néptánc és Népzene Osztály

Irodalom

ALBERT István

- 2001 Az Egyházaskozári Csángó Hagyományőrző Együttes története. Egyházaskozár. <http://www.muharay.hu/img/file/egyhazaskozar.pdf>

ANDRÁSFALVY Bertalan

- 1976 A népművészet tegnap és ma. MNT. Budapest
- 1978 Nyugat-baranyai német telepések történeti-néprajzi kérdései a levéltári források tükrében. In: Baranyai Helytörténetírás. szerk. Szita László. Pécs
- 1979 Baranyai táncmagyományok. In: Tánc kutatás és táncmagyomány Dél-Dunántúlon. szerk. Bodai József. Népművelési Propaganda Iroda. Budapest 4-9
- 1995 Az elveszett teljesség. Atlasz Alapítvány - Kortárs Kiadó. Budapest
- 2001 Népmagyomány és művelődés. *Honismeret* (29) 2001/6 sz. 3-8
- 2002 A népmagyomány értékei napjaink kultúrájában. Mindentudás Egyeteme 15. előadás. Pécs
- 2002 A népmagyomány és a gyermek. *Vasi Szemle* (56) 2002/5 sz. 589-592
- 2004 Magyomány és jövendő: Népmagyomány tanulmányok. Antológia. Lakitelek
- 2004 Délkelet-Dunántúl népeinek sorsa a Rákóczi-szabadságharc idején. In: A Rákóczi-szabadságharc. szerk. R. Várkonyi Á. – Kis Domokos D. Osiris Kiadó. Budapest. 549-557

BAKA Judit

- 2004 Ki játszik ilyet? Iskolai és népi játékok. Erdélyi Tankönyvtanács. Kolozsvár

BAKOS József

- 1953 Mátyusföldi gyermekjátékok. Új Magyar Népmagyomány Gyűjtemény VII.

Budapest

BAKOS József – KERÉNYI György

- 1953 Útmutató a népi énekes-táncos gyermekjátékok gyűjtéséhez. Budapest

BALOGH János

- 2009 Baranya néptánc magyományja és alkalmazása a tanítás-tanulás folyamatában. Szakdolgozat. MTF

BERZE NAGY János

- 1937-40 Baranyai magyar népmagyományok I-III. Pécs

- BORSAI Ilona – IGAZ Mária – Hajdu Gyula
1980 Magyar népi gyermekjátékok. Tankönyvkiadó. Budapest
- CZAKÓ Elemér (szerk.)
1938-39 A magyarság néprajza I-IV. Budapest
- DÖMÖTÖR Tekla
1974 A népszokások költészete. Budapest
- FALVAY Károly
1990 Ritmikus mozgás, énekes játék. OPI. Budapest
- GÖNCZI Ferenc
1949 Somogyi gyermekjátékok. Kaposvár
- HAAS Mihály
1845 Baranya. Pécs
- HAJDU Gyula (szerk.)
1971 Magyar népi játékok gyűjteménye. Sport Kiadó. Budapest
- IGAZ Mária
1977 Énekes játékok az Ipoly környékéről. *Studia Comitatus V*, 1977. 517-583.
- JUSTNÉ Kéry Hédvig
1975 Ősi és népi játékok élményfolyása és jelentőségük. Akadémiai Kiadó.
Budapest
- KERÉNYI György
1951 Gyermekjátékok. In: A Magyar Népzene Tára I. Akadémiai Kiadó. Budapest
- KISS Áron
1874 A természetes fejlődés. Budapest
1883 A magyar népiskolai tanítás története. Budapest
1891 Magyar gyermekjáték-gyűjtemény. Hornyánszky. Budapest
- KISS Géza
1937 Ormánység. Sylvester Kiadó. Budapest
- KISS Zsuzsanna (szerk.)
2005 Népi játékok. Válogatás a ZTI néptánc archívumából. Etnofon. Budapest
- KODÁLY Zoltán
1975 A zene mindenkié. Zeneműkiadó. Budapest
- KODOLÁNYI János
1960 Ormánység. Budapest
- KOMLÓSI Sándorné Nagy Piroska

- 1958 Magyar-délszláv-német népi gyermekjátékok Baranyában. Magyar Úttörők Szövetsége Baranya Megyei Elnöksége. Pécs
- KOVÁCS Ágnes (szerk.)
- 1976 Bújj, bújj zöld ág... Népi gyermekjátékok. Móra Ferenc Könyvkiadó. Budapest
- 1977 Kivirágzott a diófa... Népi gyermekjátékok. Móra Ferenc Könyvkiadó. Budapest
- KRESZ Mária
- 1948 A magyar gyermekjáték-kutatás. (Jegyzet) Néptudományi Intézet. Budapest
- KRISTON Vizi József
- 2005 Homo Ludens Hungaricus. Néprajzi játéktanulmányok. Pont Kiadó. Budapest
- LAJOS Árpád
- 1940 A magyar nép játéka. Budapest
- LÁNG Mihály
- 1900 A munkaszeretetre való nevelés módja. Budapest
- LÁZÁR Katalin
- 1990 Magyar népi játékok. Játéktípusok. A játékok rendje. In: Magyar Néprajz VI. Akadémiai Kiadó. Budapest 544-648.
- 1997 Népi játékok. Planétás. Budapest
- 2002 Gyertek, gyertek játszani I. Eötvös Kiadó. Budapest
- 2004 Gyertek, gyertek játszani. II. Dunántúl. Eötvös Kiadó. Budapest
- MARTIN György
- 1995 Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Planétás. Budapest
- MUHARAY Elemér
- 1953 Népi gyermekjátékaink az óvodában. Budapest
- NIEDERMÜLLER Péter
- 1990a Magyar népi játékok. A magyar játékkutatás története. In: Magyar Néprajz VI. 532-536. Akadémiai Kiadó. Budapest
- 1990b Magyar népi játékok. Műfaji sajátosság. In: Magyar Néprajz VI. 537-541. Akadémiai Kiadó. Budapest
- OLSVAI Imre – VÁRNAI Ferenc (szerk.)
- 1979 Dráva szélén lakom. Száz ormánsági népdal. Sellyei Nagyközség Közös Tanács. Sellye
- PAKSA Katalin (szerk.)

2000 Régi baranyai népdalok. Pannon Kiadó. Pécs

PATAKY András

2009 Délkelet-Baranya hat évszázados története, lakosságának nemzetiségi összetétele és változásai. HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Kft. Eszék

PORZSOLT Lajos

1885 A magyar labdajátékok könyve. Hercules. Budapest

PUSZTAI Ferenc (főszerk.)

1975 Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó. Budapest

SEEMAYER Vilmos

1897 Kérelem a magyar gyermekjátékszerek gyűjtésére. *Ethographia VIII.* 156-157.

TÁTRAI Zsuzsanna

1988 A gyermekkor költészete. In: Magyar Néprajz V. 584-610. Akadémiai Kiadó. Budapest

TEMESI Mihály

1943 Ormánysági gyermekjátékok. Pécs

TÖRÖK Ferenc

1896 A székely gyermekvilág ezer év múltán. Budapest

VÁRADY Ferenc (szerk.)

1896-97 Baranya múltja és jelene I-II. Telegdi Ármin Könyvnyomdája. Pécs

VÁRNAI Ferenc (szerk.)

1979 Erre alá a Baranya szélen. 60 népdal Berze Nagy János gyűjtéséből. Baranya Megyei Népművelési Tanácsadó. Pécs

1991 Nagyhetény de be van kerítve. 70 hosszúhetényi népdal. Hosszúhetényi Általános Művelődési Központ. Pécs

ZENTAI János

1978 Baranya megye magyar néprajzi csoportjai. *Ethnographia LXXXIX.* 5-43.

Internetes források:

Az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programja.

<www.nefmi.gov.hu/letolt/elektronikus_ugyintezes/alapfoku_muveszetoktatas_terv_mell_100924.pdf> Letöltve: 2010. február

Baranya megye szócikk. A Wikipediából, a szabad enciklopédiából.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Baranya_megye> Letöltve: 2010. szeptember

Baranya vármegye szócikk. A Wikipediából, a szabad enciklopédiából.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Baranya_v%C3%A1rmege> Letöltve: 2010. szeptember

Baranya vármegye térképe. ELTE Térképtudományi Tanszék.
<<http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/baranya.jpg>> Letöltve: 2010. június

Baranya vármegye topográfiai térképe. ELTE Térképtudományi Tanszék.
<<http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/36-46.jpg>> Letöltve: 2010. június

Bukovinai székelyek. A Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének honlapja.
<<http://www.bukovina.hu/helyek.htm>> Letöltve: 2010. szeptember

A Magyar Szent Korona országainak helységnévtára 1913.
<<http://www.radixhub.com/radixhub/gazetteers/1913/baranya.htm>> Letöltve: 2010. május

Nemzeti Alaptanterv 2003.

<www.nefmi.gov.hu/kozoktatas/tantervek/nemzeti-alaptanterv-nat> Letöltve: 2010. február